

ISIKU TUNNUSTE VÕI SOTSIAALSE POSITSIOONI TÕTTU ASET LEIDEV EBAVÕRDNE KOHTLEMINE: ELANIKE HOIAKUD, KOGEMUSED JA TEADLIKKUS

Uuringuraport

Mikko Lagerspetz

Krista Hinno

Sofia Joons

Erle Rikmann

Mari Sepp

Tanel Vallimäe

2007 – Euroopa aasta „Võrdsed võimalused kõigile“

Projekt on toetatud Euroopa võrdsete võimaluste aasta 2007 raames¹

Tallinn 2007

¹ Materjal kajastab autori arvamust ja Euroopa Komisjon ei võta vastutust selle informatsiooni edasise kasutamise eest. Käesolev informatsioon ei pruugi kajastada Euroopa Komisjoni seisukohti.

Sisukord

Lühikokkuvõte	4
1. Lähtekohti	5
1.1. Võrdsete võimaluste aasta Euroopa Liidus ja Eestis	5
1.2. Diskrimineerimine kui mõiste.....	8
1.3. Uurimuse eesmärgid	9
1.4. Elanikkonnaküsitluse võimalused ja piirangud	11
1.5. Küsitluse teostamine	13
1.6. Andmete analüüs ja tulemuste esitamine	15
2. Eesti elanike arvamused ebavõrdsest kohtlemisest, nende hoiakud ja kogemused ..	17
2.1. Sissejuhatuseks	17
2.2. Üldised arvamused ja hoiakud	18
2.3. Diskrimineerimiskogemused	22
2.4. Tegutsemine diskrimineerimise korral	26
2.5. Seltsidesse ja ühendustesse kuulumine	29
3. Meeste ja naiste tajutud ebavõrdne kohtlemine	32
3.1. Meeste ja naiste arvamused ebavõrdse kohtlemise kohta ja hoiakud selle suhtes	32
3.2. Meeste ja naiste kogemused ebavõrdse kohtlemisega	35
3.3. Meeste ja naiste arvamuste erinevused sõltuvalt laste olemasolust leibkonnas ..	41
3.4. Meeste ja naiste tegutsemine ebavõrdse kohtlemise korral ning ebavõrdse kohtlemise tagajärjed	44
3.5. Kokkuvõte.....	46
4. Ebavõrdse kohtlemise kogemused erinevates vanuserühmades	48
4.1. Erinevas vanuses vastajate vaated ebavõrdsele kohtlemisele	48
4.2. Erinevate vanuserühmade kogemused ebavõrdse kohtlemisega	49
4.3. Kokkuvõte.....	54
5. Ebavõrdne kohtlemine ning puue või pikaajalised terviseprobleemid	56
5.1. Puude või terviseprobleemidega inimeste ja nende perekonnaliikmete ebavõrdse kohtlemise kogemused.....	56
5.2. Kokkuvõte.....	62
6. Ebavõrdse kohtlemise tajumine seoses rahvuse, emakeele, kodakondsuse ja keeleoskusega	64
6.1. Sissejuhatuseks.....	64
6.2. Ebavõrdse kohtlemise alused Eesti ühiskonnas: rahvusrühmad	70
6.3. Isikliku ebavõrdse kohtlemise valdkonnad: rahvusrühmad.....	75
6.4. Kodakondsus ja ebavõrdse kohtlemise kogemus.....	79
6.5. Eesti keele oskuse mõju mitte-eestlaste ebavõrdse kohtlemise kogemuse määrale ja muustritele	92
6.6. Ebavõrdse kohtlemise tunnetamine rahvuslikul/etnilisel pinnal ühiskonnas ning isiku taustatunnused: haridus, vanus, varanduslik seis ja sugu.....	97
6.7. Ebavõrdse kohtlemise vähendamise teed ja isiklik tegutsemine	99
6.8. Kokkuvõte.....	102
7. Haridusvaldkonnaga seotud ebavõrdsuse tajumine	106
7.1. Sissejuhatuseks	106
7.2. Haridustaseme mõju probleemide tajumisel.....	108

7.3. Ebavõrdselt kohtlemise tajumine hariduses.....	110
7.4. Kokkuvõte.....	112
8. Ebavõrdse kohtlemise tajumine tööl.....	113
8.1. Sissejuhatus.....	113
8.2. Ebavõrdse kohtlemise kogemused.....	114
8.3. Kokkuvõte.....	118
9. Ebavõrdsuse tunnetamine lähtuvalt sissetulekust.....	119
9.1. Sissetulekute erinevus ja arvamused ebavõrdsuse kohta.....	119
9.2. Erineva sissetulekuga vastajate kogemused ebavõrdse kohtlemisega.....	123
9.3. Tegutsemine ebavõrdse kohtlemise korral.....	130
9.4. Kokkuvõte.....	131
10. Ristuv ehk mitmealuseline diskrimineerimine.....	134
11. Kokkuvõtteid ja järeldusi.....	143
11.1. Peamised uurimistulemused.....	143
11.2. Järeldusi.....	147
Kirjanduse loetelu.....	152
Unequal treatment on grounds of individual or social characteristics: Attitudes, experiences and awareness of the population in Estonia – Summary.....	157
Lisa 1. KÜSITLUSANKEET.....	158
Lisa 2. DISKRIMINEERIMINE 2007 – KÜSITLEJA JUHEND.....	174
Lisa 3. OLULISIMAD SOTSIAAL-DEMOGRAAFILISED TUNNUSED KAALUMATA JA KAALUTUD VALIMIS.....	179

Lühikokkuvõte

Käesoleva uurimuse eesmärk on selgitada Eesti elanike arusaamist ja kogemusi diskrimineerimisest (ehk ebavõrdsest kohtlemisest isiku- või rühmatunnuste alusel), samuti nende hoiakuid ja tegutemisvalmidust juhul, kui nad puutuvad kokku diskrimineerimise juhtudega. Diskrimineerimisvastaste poliitikameetmete rakendamisel on oluliseks väljakutseks inimeste teadlikkus oma õigustest, nende võime ebavõrdset kohtlemist ära tunda ning valmidus oma õigusi kaitsta. Diskrimineerimise tõenäoliste ohvrite väljaselgitamine on oluline, kui soovitakse arendada ohvrite toetamise meetmeid.

Raport põhineb 2007. aasta mais ja juunis tehtud elanikkonnaküsitlusel. Vastajaid oli kokku 1208. Valim moodustati proportsionaalselt Eesti elanikkonna regionaalse jaotumusega. Pärast andmete kogumist kaaluti valim selliselt, et selle proportsioonid vastavad üle 18-aastaste Eesti elanike soolisele ja vanuselisele jaotumusele.

Raportis vaadeldakse seda, kuidas ühiskonna eri rühmadesse kuuluvad inimesed on näinud ja kogenud ebavõrdset kohtlemist ning kuidas nad on sellele reageerinud. Vastajatelt küsiti, millised nende enda või sotsiaalse positsiooni tunnused võivad Eestis sellisele kohtlemisele alust anda ning millistes olukordades – tööelus, hariduses, teenuste kättesaamisel ning sotsiaalsete suhete valdkonnas – arvatakse seda ette tulevat. Vastajad teatasid, kas nad ise või keegi nende tuttavatest oli viimase kolme aasta jooksul pidanud kannatama ebavõrdse kohtlemise all. Viimatist seesugust kogemust ning kannatanu edasist tegevust kirjeldati täpsemalt.

Vastajate sõnul tuleb diskrimineerimist kõige rohkem ette tööelus ning teenuste valdkonnas. Arvatavatest diskrimineerimise alustest mainiti kõige sagedamini enda või oma tuttava rahvust ja vanust; nendele järgnesid tutvusringkond (või selle puudumine), varanduslik seisund, riigikeele puudulik oskus ning puue või pikaajaline terviseprobleem. Teisest küljest tunnetatakse sugu, seksuaalset sättumust, rassilist päritolu ning usku väga harva kui ebavõrdse kohtlemise alust. Rahvusvähemusse kuulumine, aga ka keskmisest kõrgem haridustase, keskmisest suuremad sissetulekud ning kuulumine 18–29-aastaste vanuserühma olid seotud sellega, et küsitlejale teatati sagedamini enda ebavõrdse kohtlemise kogemustest.

Vastajate teadlikkust diskrimineerimisest seletatakse siin kui nähtust, mis kujuneb nii üldiselt kättesaadava teabe, üksteist isiklikult tundvate inimeste vaheliste arutelude kui ka iga inimese enda otseste kogemuste põhjal. Seda mõjutavad vastaja tegevussfääri ulatus ning ootuste tase. Ühiskonnaliikmete võrdseid võimalusi toetavad poliitikameetmed ei pruugi seetõttu anda tulemuseks seda, et diskrimineerimist hakataks kohe tajuma vähem terava probleemina kui seni.

1. Lähtekohti

1.1. Võrdsete võimaluste aasta Euroopa Liidus ja Eestis

Kõikide inimeste võrdsus seaduse ees ja kaitse diskrimineerimise eest on inimõigus, mida tunnustatakse nii inimõiguste ülddeklaratsioonis, Eesti põhiseaduses ja teistes seadustes, Euroopa Liidu direktiivides kui ka paljudes rahvusvahelistes kokkulepetes.² 2007. aasta on Euroopa Liidus kuulutatud **võrdsete võimaluste aastaks**, mil nende põhimõtete järgimisele ning teadvustamisele soovitakse pöörata erilist tähelepanu.³ Nagu märgivad Euroopa Liidu parlament ja nõukogu, on kõigil inimestel „õigus võrdsele kohtlemisele, vaatamata nende soole, etnilisele või rassilisele päritolule, usule või veendumustele, puudele, vanusele või seksuaalsele sättumusele”.⁴ Võrdsete võimaluste aastal käsitletakse diskrimineerimist neljast lähtekohast: teadlikkus **õigustest**, vähemusrühmade **esindatus** otsustusprotsessides, **tunnustamine** ning **austus**. Õiguste osas soovitakse lisada ebavõrdse kohtlemise ohtu sattunud rühmade teadlikkust oma õigustest ning Euroopa Liidu sellealastest õigusaktidest. Esindatuse osas on tähelepanu all ebasoodsamas olukorras olevate rühmade ühiskondliku osaluse suurendamine ning tasakaal meeste ja naiste ühiskondliku osalemise vahel. Eesmärgiks on julgustada esindatust puudutavat diskussiooni ja sellealaseid ettevõtmisi. Tunnustatuse all peetakse silmas erinevuse ja võrdväarsuse esitamist positiivsete väärtustena. Ühiskonnaliikmete vastastikune austus parandab ühiskonna sidusust, aga eeldab teadlikku tegutsemist stereotüüpide, eelarvamuste ja vägivalda vastu, eriti noorte hulgas.⁵

² Käesolev uurimus on valminud sotsiaalministeeriumi tellimusel ja rahastamisel. Uurimistöe tegi Tallinna Ülikooli (TLÜ) Kodanikeühiskonna Uurimis- ja Arenduskeskuse (KUAK) töörühm koosseisus Mikko Lagerspetz (uuringurühma juht), Krista Hinno, Sofia Joons, Erle Rikmann, Mari Sepp ja Tanel Vallimäe. Töörühm sai uurimuse planeerimise käigus palju kasulikke kommentaare tellija esindajatelt. Elanikkonnaküsitluse viis läbi Turu-uuringute AS (uuringujuht Hella Kaldaru). Täname Marre Karut ja Andres Võrku (poliitikauringute keskus Praxis) käsikirja retsenseerimise eest.

³ *Decision...* (2006). *Decision No 771/2006/ EC of the European Parliament and of the Council of 17 May 2006 establishing the European Year of Equal opportunities for All (2007) – towards a just society.* [<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:146:0001:0007:EN:PDF>] (23.9.2007).

⁴ Samas, Article 2 (a).

⁵ Samas, Article 2 (a)–(d).

Eesti valitsus on moodustanud võrdsete võimaluste aasta tegevuste koordineerimiseks töörühma, kelle koostatud riiklik tegevusstrateegia esitab ülevaate seadustest, mis peaksid Eestis inimesi diskrimineerimise eest kaitsma.⁶ Eesti Vabariik on võtnud endale rahvusvaheliste lepingutega ka kohustuse kaitsta rahvuslike/etniliste, kultuuriliste, religioossete, keeleliste jt vähemuste püsimise ning enesemääratluse võimalusi ning lubanud järgida vastavaid rahvusvahelisi inimõigustealaseid norme. Strateegia mainib siiski väljakutseid ehk põhjusi, miks on seadustega tagatud õiguste rakendumine tagatud puudulikult. Kuigi vajalikud regulatsioonid ja institutsioonid on loodud, ei ole nende olemasolu iseenesest veel piisav tagatis, et tulla ka praktikas toime inimeste võrdse kohtlemise tagamisega. Samuti toob rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon oma 2006. aastal avalikustatud kolmandas aruandes Eesti kohta mitu konkreetset näidet selle valla puudujääkidest.⁷

Ühiselt iseloomustab paljusid võrdsete võimaluste aasta riiklikus tegevusstrateegias nimetatud väljakutseid tõik, et **inimesed pole valmis kaitsma oma õigusi siis, kui nad on sattunud diskrimineerimise ohvriks**. Selle põhjuseks võivad olla inimeste puudulikud teadmised oma õigustest, samuti asjaolu, et nad ei saa aru sellest, milline kohtlemine on seadusega keelatud diskrimineerimine. Võimalused abi saada võivad olla puudulikud, samuti teadlikkus nende olemasolust. Valitsevad stereotüübid ja eelarvamused erinevate vähemuste suhtes tekitavad diskrimineerimise ohvriks sattunutes ebakindlust selles, kas neil tasub kohtu või ametivõimude poole pöörduda; kardetakse, et soovitu asemel on tagajärjeks hoopis ohvri hukkamõistmine ja tembeldamine.⁸

Rait Maruste⁹ on nimetanud **kolme peamist viisi inimõiguste kaitse tagamiseks ühiskonnas:**

⁶ Euroopa võrdsete... (2006). Euroopa võrdsete võimaluste aasta 2007 riiklikud prioriteedid Eestis. [<http://www.sm.ee/est/pages/goproweb1556>].

⁷ Vt Kolmas aruanne... (2006). Rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon. Kolmas aruanne Eesti kohta. Strasbourg: Euroopa Nõukogu CRI (2006) 1. [http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1%2Decri/2%2Dcountry%2Dby%2Dcountry_approach/estonia/Estonia%20third%20report%20-%20cri06-1%20estonian.pdf] (15.10.2007).

⁸ Euroopa võrdsete... (2006), lk 3.

⁹ Maruste, R. (1993). *Inimõigused ja ausa õigusemõistmise põhimõtted*. Tallinn: Õigusteabe AS Juura, lk 6.

1. Ühiskonnas loodud demokraatlike poliitiliste institutsioonide olemasolu ning elukorraldus.

2. Õiguslike (seaduslike) garantiide ja mehhanismide olemasolu.

3. Elanikepoolne oma õiguste teadmise-tundmine ja valmisolek neid kaitsta.

Eesti võrdsete võimaluste aasta 2007 riiklikus tegutsemisstrateegias mainitud väljakutsed tulenevad mingil määral loetelu teise punkti osana nimetatud rakendusmeetmete puudujääkidest, aga peamiselt siiski kolmandast punktist ehk teadlikkuse ja tegutsemisvalmiduse vähesusest. Sotsialismijärgseid ühiskondi analüüsinud autorid viitasid (eriti 1990. aastatel) seesuguste probleemide puhul tihti nn õpitud abitusele ehk autoritaarse sotsialismi pärandina säilinud ühiskondlikule passiivsusele.¹⁰ Tollane ühiskonnakord ei jätnud reakodanikule eriti võimalusi iseseisvat initsiatiivi näidata ega julgustanud kindlasti teda oma õigusi kaitsma. Tagajärjeks oli abitus, mis on jäänud mõjutama suhtumisi ja hoiakuid uue ühiskonnakorra ajalgi. Samas tuleb meeles pidada, et tahtmatus oma õiguste eest seista võib lõppkokkuvõttes olla tingitud ka praegust ühiskonda iseloomustavatest objektiivsetest asjaoludest, mitte lihtsalt ohvrite endi hoiakutest. Inimene, kes kuulub sellisesse vähemusrühma, mis on mõnel viisil saanud ühiskonnas teistest halvema kohtlemise osaliseks, võib oma kogemuste või meediakajastuste alusel järeldada, et oma õiguste eest seismine läheks talle materiaalses ja moraalses mõttes ülearu kulukaks. Kahjuks räägib Euroopas tehtud elanikkonnaküsitluste tulemuste võrdlus sellest, et Eesti elanike suhtumine vähemusrühmadesse on teiste eurooplaste suhtumisega võrreldes sallimatu;¹¹ sallimatuse levimist ja püsimist näib toetavat ka meedia (sh nn kvaliteetajakirjandus).¹²

¹⁰ Kon, I. S. (1993). Identity crisis and postcommunist psychology. *Symbolic Interaction*, 16, 4 (Winter 193), lk 395–405.

¹¹ Coenders, M., Lubbers, M., Scheepers, P. (2003a). *Majorities' attitudes towards minorities in European Union Member States. Results from the Standard Eurobarometers 1997–2000–2003*. Nijmegen: Report 2 for the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 84. [<http://fra.europa.eu/fra/material/pub/eurobarometer/EB2005/Report-2.pdf>] (10.9.2007); Coenders, M., Lubbers, M., Scheepers, P. (2003b). *Majorities' attitudes towards minorities in (former) Candidate Countries of the European Union. Results from the Eurobarometer in Candidate Countries 2003*. Nijmegen: Report 3 for the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 85. [<http://fra.europa.eu/fra/material/pub/eurobarometer/EB2005/Report-3.pdf>] (10.9.2007).

¹² Linna, L. (2005). *Vihakõne Eesti ajakirjanduses*. Magistr töö. Tallinn: TLÜ Eesti Humanitaarinstituut.

1.2. Diskrimineerimine kui mõiste

Diskrimineerimine kui mõiste on määratletav mitmeti.¹³ Nii seadustes ja rahvusvahelistes kokkulepetes kasutatud kui ka sotsiaalteaduslikud diskrimineerimise definitsioonid viitavad inimese teistest halvemale kohtlemisele tema kuuluvuse tõttu mõnda sotsiaaldemograafilisse rühma. Põhiseaduse kohaselt (§ 12) ei tohi kedagi diskrimineerida tema rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.¹⁴ Sama põhimõte kajastub paljudes muudes õigusaktides, nagu töölepingu seadus, palgaseadus jne.¹⁵ 1958. aastal sõlmitud ning Eesti poolt 2005. aastal ratifitseeritud Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) töö- ja kutsealast diskrimineerimist käsitlev konventsioon nr 111 defineerib töö- ja kutsealase diskrimineerimisena „igasugust vahetegemist, väljaarvamist või eelistamist rassi, nahavärvi, soo, usutunnistuse, poliitiliste veendumuste, rahvusliku päritolu või sotsiaalse kuuluvuse alusel, mille mõjul võrdsed võimalused või võrdne kohtlemine tööl ja kutsealal on olematud või takistatud” ning ka „muud vahetegemist, väljaarvamist või eelistamist, mille mõjul võrdsed võimalused või võrdne kohtlemine tööl ja kutsealal on olematud või takistatud /.../”.¹⁶

ILO konventsioonis nr 111 esitatud diskrimineerimise definitsioon viitab vahetegemise tagajärjel tekkivatele faktilistele olukordadele; siinjuures ei ole määrav, kas inimeste sattumine ebavõrdsesse olukorda on tekitatud tahtlikult või mitte.¹⁷

Eristatakse otsesest ja kaudset diskrimineerimist. Esimest viiakse ellu mõnda elanikerühma otseselt tõrjuvate seaduste, korralduste, piirangute jne abil. Teine väljendub mingi hüve, teenuse, eelise vms jaotamisel rakendatavate selliste asjakohatute nõudmiste ja eelistuste vormis, mis küll nähtavalt ei tõrju mingit sotsiaalset rühma, ent seavad selle rühma praktikas siiski teistest halvemasse olukorda. Kaudse diskrimineerimise olemasolu võib olla raske tõestada, eriti juhul, kui selle tagajärjeks ei ole mitte rühma täielik tõrjumine, vaid rühma liikmete keskmisest suurem võimalus sattuda teistest halvemasse olukorda. Paljudel juhtudel

¹³ Vt Tomei, M. (2003). Discrimination and equality at work: A review of the concepts. *International Labour Review*, 142 (203), lk 401–418.

¹⁴ *Riigi Teataja*, 6.7.1992, 26, lk 349.

¹⁵ *Euroopa võrdsete...* (2006), lk 3.

¹⁶ *Riigi Teataja II*, 2005, 17, lk 51.

¹⁷ Tomei (2003), lk 402.

võib kaudse diskrimineerimise tuvastamisel olla abiks statistika (nt hariduse või tööturu kohta).

Samas **ei peeta diskrimineerimiseks** olukorda, kus inimesi koheldakse erinevalt näiteks nende hariduse, oskuste, pädevuste vms erinevuste tõttu, juhul kui esitatud nõudmised on sisuliselt põhjendatud. Diskrimineerimiseks ei peeta ka teistest raskemas lähteasendis olevate inimeste toetamist ehk nn positiivseid erimeetmeid.¹⁸ Mõnel juhul võib erineva kohtlemise põhjuseks olla nimelt tahe teha teistega võrdse olukorra saavutamist kergemaks sellistele inimestele, kes vajavad näiteks puude, haiguse, keeleoskuse, perekondliku olukorra või muude asjaolude tõttu teistest rohkem toetust ja kaitset. **Inimeste erineva kohtlemise nimetamine diskrimineerimiseks või ebavõrdsuseks eeldab, et see toimub viisil, mida saab pidada ebaõiglaseks.** Tuleb tunnistada, et ühiskonnas **ei valitse alati üksmeelt selles, milline inimeste erinev kohtlemine on ühtlasi ebaõiglane.** Näiteks ei ole Eestis praegu lubatud homoseksuaalsetel paaridel abielluda; kui aga pidada abielupartneri valikut iga inimese eraasjaks, millesse seadused peaksid suhtuma erapooletult, on tegemist ebaõiglase erinevusega inimeste kohtlemisel. Ühiskonna liikmed jagunevad kodanikeks ja mittekodanikeks; nende kahe rühma õigused on erinevad. See õiguste erinevus on seadusega kooskõlas; mõne arvates võib aga vahetegemine ise olla ebaõiglane ja seega diskrimineerimise näide. **See, millist kohtlemist pidada diskrimineerimiseks ja millist mitte, ei tulene mitte ainult juriidilistest, vaid ka moraalsetest ja poliitilistest kaalutlustest.**

Käesoleva uurimuse jaoks defineerisime diskrimineerimise ehk ebavõrdsuse kohtlemise **olukorrana, kus inimest või inimeste rühma koheldakse samalaadses olukorras teistest halvemini põhjendamatult.** See definitsioon sisaldub ka selgituses, mis loeti ette käesoleva uurimisprojekti raames tehtud elanikkonnaküsitluse vastajatele. Seega ei ole meie eesmärgiks olnud vaadelda diskrimineerimist juriidilises mõttes, vaid diskrimineerimise tajumist.

1.3. Uurimuse eesmärgid

Käesoleva uurimuse eesmärk on **selgitada Eesti elanike arusaamist ja kogemusi diskrimineerimisest**, samuti nende hoiakuid ja tegutsemisvalmidust juhul, kui nad

¹⁸ Tomei (2003), lk 405–406.

puutuvad kokku diskrimineerimise juhtudega. Soovisime teada saada, kas inimesed peavad diskrimineerimist probleemiks ning millistes olukordades ja milliste ühiskonnarühmade puhul seda arvatakse ette tulevat. Eesmärgiks on ühtlasi **selgitada välja, kas Eesti ühiskonnas on rühmi, kes teistest rohkem leiavad, et neid on diskrimineeritud, ning välja selgitada, missugustes olukordades on nende nimetatud juhtumid aset leidnud.** Tahame võrrelda ka erinevate ühiskonnarühmade tegutsemist ebavõrdse kohtlemise olukorras.

Diskrimineerimise ulatuse ja tema tüüpiliste vormide hindamisel ei ole võimalik toetuda kohtu- või kuritegevusstatistikale, kuna ametivõimudele teatatakse ainult väiksest osast tegelikult aset leidnud diskrimineerimisjuhtumitest. Ka elanikkonnaküsitlusega saadav teave inimeste diskrimineerimiskogemuste kohta ei saa anda täielikku pilti olukorrast, kuna diskrimineerimise ohvrid ei ole diskrimineerimisest alati teadlikud.¹⁹ Nii on näiteks Eestis hiljuti tehtud uuring elanike õigusteadlikkuse kohta²⁰ andnud tulemuseks, et enamiku inimeste teadlikkus õigussüsteemist on „suhteliselt rahuldaval tasemel”, ent siiski on olemas vähemus, kelle teadmised on selgesti puudulikud. Uuringu aruande kohaselt on väheteadlike puhul tegemist...

„keskmisest madalama haridustasemega ning vanemate inimestega, kes elavad väikestes asulates, sageli väikestes leibkondades või päris omal käel. Üle kolmandiku neist on pensionärid ning ligi kolmandik erasektori töötajad. Ilmselt on tegemist ühiskonnaga lödvemalt lõimunud inimestega, kes ei osale aktiivselt igapäevases kogukonnaelus ning keda ei seo ühiskonda töökollektiiv, kool ega perekond”.²¹

Ka käesoleva uuringu puhul ei saa me kõigilt eeldada väga suuri teadmisi oma õigustest. Inimesed ei pruugi nendest teadlikud olla ning nad ei tarvitse tunda diskrimineerimise juhtusid ära isegi siis, kui tegemist on selge seadusrikkumisega. Samuti võib inimeste arusaam õiglusest olla teistsugune kui see, mis väljendub seadustes; nad võivad näiteks leida, et mõni seadus ise on diskrimineeriv. **Seega ei**

¹⁹ Makkonen, T. (2006). *Diskrimineerimise peamised põhjused, vormid ja tagajärjed*. Helsinki: International Office for Migration. [http://iom.fi/elearning/files/national_law/estonia/essential_reading/DISKRIMINEERIMISEPEAMISE_DPOHJUSED_final_EST.pdf] (12.10.2007).

²⁰ *Eesti elanike... (2007). Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring*. Tallinn: Justiitsministeerium.

²¹ Samas, lk 73.

saa ka väita, et kõik juhtumid, mida inimesed ise peavad diskrimineerimise näideteks, oleksid sellistena kvalifitseeritavad õiguslikus mõttes.

Diskrimineerimiskogemusi puudutavale küsimusele vastates avaldavad inimesed pigem moraalset kui juriidilist seisukohta. Samas on ka selge, et kaudne, aga siiski tegelik ebavõrdne kohtlemine võib avalduda väga mitmesugustes vormides, millest mõne seadusvastasust on väga raske või võimatu tõestada. Kui diskrimineerimine on mingis ühiskonnaelu valdkonnas paljude arvates tavaline, on tõenäoline, et selles valdkonnas tuleb ette ka seadusrikkumisi. **Probleemiks võib samuti kindlasti pidada seda, kui ühiskonnas on rühmi, kes subjektiivselt tunnetavad, et neid koheldakse teistega võrreldes halvemini või alandavalt – isegi kui nende poolt sellisena tunnetatud kohtlemise aluseks on kehtiv seadus.**

Ebavõrdse kohtlemise tunnetamise uurimine iseenesest ei vii veel diskrimineerimise kaotamiseni. Samas ei ole diskrimineerimisoshus olevatel elanikerühmadel enamasti vajalikke teadmisi, oskusi ja ressursse selleks, et oma olukorrast ühiskonnas laiemalt teada anda. Nende rühmade ning võimalike diskrimineerimismehhanismide kaardistamine on oluline eeldus selleks, et ühiskond saaks astuda oma liikmete võrdsema kohtlemise tagamiseks vajalikke samme.

1.4. Elanikkonnaküsitluse võimalused ja piirangud

Diskrimineerimisega seotud hoiakute ja kogemuste kaardistamise meetodiks valiti elanikkonnaküsitlus, mille vastajateks on üle 18 aasta vanused Eesti elanikud. Selle meetodi eeliseks käesoleva uurimuse puhul on võimalus saada ülevaade sellest, kui tavalised või haruldased on ebavõrdset kohtlemist puudutavad eri laadi kogemused ja hoiakud Eestis üldiselt. Samuti võimaldab see omavahel võrrelda ühiskonnarühmi, mis erinevad üksteisest selliste tunnuste poolest nagu sugu, rahvus, vanus, sissetulekud, elukoht, kodakondsus jne. Meetodi mõningaid piiranguid käsitlesime juba eelnevalt. Selle meetodi abil ei ole enamiku diskrimineerimisjuhtude puhul võimalik teada saada näiteks seda, kas tegemist on olnud seadusrikkumisega. Samuti tuleb märkida inimeste õigusteadlikkuse ja tundlikkuse erinevust, eriti kaudse diskrimineerimise suhtes. Võib eeldada, et need on omakorda seotud näiteks haridustaseme ja meedia jälgimisega. **Seetõttu ei kajasta ühiskonnarühmade**

võrdlemisel selgunud erinevused ainult seda, kuivõrd sagedasti nad on pidanud tegelikult diskrimineerimist kogema, vaid ka erinevusi vastajarühmade õigusteadlikkuses.

Küsitlemisel kasutati intervjuerijaid, kes kohtusid vastajatega silmast silma. Mitmel põhjusel ei oleks olnud otstarbekas koguda andmeid vastaja enda täidetava ja näiteks posti teel tagastatava kirjaliku ankeedi abil. Esiteks on postiküsitluse puhul tavaliselt rohkem neid, kes jätaavad küsitlusele vastamata, kui intervjuerimise puhul.²² Võib ka oletada, et postiküsitlusele vastamata jätnute hulgas oluks ebaproportsionaalselt palju selliste vähemusrühmade esindajaid, kel on oht sattuda ebavõrdse kohtlemise ohvriks; vastamise tõenäosust võivad vähendada näiteks vähene haridus ja vähene kirjatööharjumus, kindla elukoha puudumine, puudulik keeleoskus, kahtlustav suhtumine ametiasutustesse jne. Olulisim põhjus, miks eelistasime intervjuuküsitlust, on aga see, et suur osa meid huvitavast teabest puudutab mitte ainult arvamusi, vaid inimese enda kogemusi ebavõrdse kohtlemisega. Selliseid kogemusi võib tegelikkuses esineda väga erineval kujul ning seetõttu peab küsitlus sisaldama alternatiivseid küsimusi, mis käsitlevad eri tüüpi olukordi, kus võib ebavõrdset kohtlemist ette tulla. Sellest tulenevalt on ankeedi struktuur tavapärasest keerulisem. Ankeeti ise täites oleks vastajal tulnud mitme küsimuse puhul iseseisvalt liikuda järgmise küsimuse juurde nn filterküsimuste abil, s.t mitte vastata kõigile küsimustele järjekorras, vaid jätta kirjalikke juhiseid järgides osa ankeediküsimusi vahele. Selliselt toimimise ning kogu temaatika keerulisus oleks vastuste kvaliteeti oluliselt halvendanud ning vähendanud vastamise tõenäosust veelgi. Neid põhjuseid arvesse võttes oli intervjuerijate kasutamine hädavajalik.

Elanikkonnaküsitluse tulemusi saab kasutada ühelt poolt vastajate arvamuste ja hoiakute, teiselt poolt nende tegelike kogemuste ja tegeliku käitumise hindamisel.

Arvamuste ja hoiakute valdkonda kuuluvad küsimused selle kohta, kuivõrd vastajad leiavad diskrimineerimise üldiselt olevat Eestis probleemiks, millistes eluvaldkondades ja millistel põhjustel nad usuvad seda esinevat ning kas ja kuidas nad peavad vajalikuks ja võimalikuks diskrimineerimist ühiskonnast kaotada. Arvamuste ja hoiakute kujunemist ei mõjuta mitte ainult inimese isiklikud kogemused, vaid ka

²² Sapsford, R. (1999). *Survey Research*. London etc: Sage, lk 110.

meedia vahendatav teave ja seisukohad, lähedaste arvamused, samuti haridus, kasvatus jne. Arvamusi ja hoiakuid puudutav teave ei pruugi alati ennustada inimese käitumist.²³ Paljuski oleneb see küsimuste sõnastusest. **Üldiselt on küsitlustulemuste tõepärasvus tegelike kogemuste ja käitumise hindamisel seda suurem, mida täpsemalt määratletud ja ajaliselt lähedasem on teema, mille kohta küsimus esitatakse.**²⁴ Selleks, et teada saada inimeste tegelikest diskrimineerimiskogemustest ning tegutsemisest diskrimineerimise korral, palusime vastajatel rääkida konkreetset nendega viimati toimunud diskrimineerimisjuhtumist (kui selline oli viimase kolme aasta jooksul aset leidnud), samuti mõne nende lähedase või tuttavana viimati toimunud juhtumist.

Lisaks diskrimineerimist puudutavatele küsimustele esitati küsimusi vastaja enda ning tema perekonna ja majapidamise kohta (küsimused vastaja soo, sünniaasta, rahvuse, kodakondsuse, emakeele, eesti keele oskuse, perekonnaseisu, laste olemasolu ja vanuse, vastaja enda ja tema abikaasa hariduse ning töökoha, vastaja ühendustesse kuulumise, vastaja enda ja tema perekonna sissetulekute ning vastaja enda või tema pereliikmete pikaajalise haiguse või puude kohta). Kokku esitati 51 küsimust, millest enamik koosnes mitmest osast. Vastajatele selgitati, et kõigile küsimustele vastamine on vabatahtlik, et vastused on anonüümsed ning et küsitluse tulemusi ei seostata mingil moel ühegi üksiku vastaja isikuga. **Intervjuu küsitlusleht ning küsitleja juhend on esitatud käesoleva aruande lisana.** Intervjuud võeti eesti või vene keeles vastavalt vastaja eelistusele.

1.5. Küsitluse teostamine

Küsitluslehe ja küsitleja juhendi väljatöötamisel võtsime arvesse arvamusi, märkusi ja ettepanekuid ekspertidelt, keda Sotsiaalministeerium oli volitanud käesoleva uurimusega tegelema, ning Turu-uuringute ASi esindajalt. Samuti sooritasime prooviintervjuu, et kontrollida küsimuste arusaadavust ja intervjuueerimiseks kuluvat aega. Küsitluse viis läbi Turu-uuringute AS.

²³ Sapsford, R. (1999). *Survey Research*. London etc: Sage, lk 104.

²⁴ „If a person describes his own behavior in specific terms, and the reference is to the present, or very recent past or close future, we should have good reasons to expect consistency [between words and deeds]. But if he expresses values in general terms, applying to the distant past or remote future, there are so many very acceptable reasons for inconsistency that a process of validation on that basis would be out of place.” Galtung, J. (1967). *Theory and Methods of Social Research*. Oslo, London & New York: Universitetsforlaget, Allen & Unwin and Columbia UP: lk 125–126.

Nagu eespool mainitud, olid küsitluse vastajad üle 18 aasta vanad Eesti elanikud. Ealist ülempiiri ei olnud. Valimi kavandamisel ei tahetud piirduda ainult tööealise elanikkonnaga, kuna ebavõrdse kohtlemise üks vorme võib olla pensioniealiste kohtlemine teistest halvemini; samas võib ka inimeste õigusteadlikkus olla erinev sõltuvalt nende vanusest. Juba tsiteeritud Justiitsministeeriumi uuring juhtis tähelepanu pensionäride keskmiselt halvemale informeeritusele oma õigustest.²⁵

Küsitlus tehti ajavahemikus 23. maist 15. juunini 2007 silmast silma intervjuudena vastajate kodudes. Intervjuusid võtsid 84 intervjuerijat, kes olid saanud selleks ühesugused juhised. Vastavalt asustustüüpide ja piirkondade asustustihedusele valiti 116 nn valimipunkti, millest alustades käisid intervjuerijad 2741 aadressil. Kui mingil aadressil elanikke ei tabatud või nad keeldusid vastamast, siirduti järgmisele aadressile. Igast sellel moel valimisse sattunud leibkonnast küsitleti ühte inimest, lähtudes nn noorema mehe reeglist.²⁶ **Kokku vastas 1208 inimest.** Selleks, et kontrollida intervjuerijate tagastatud küsitluslehtede ehtsust ning intervjuude võtmise korrektsust, saadeti 15%-le vastajatest kontrollkiri.

Niisiis ei moodustatud valimit selliselt, et vastajad oleks rahvastikuregistrist valitud juhuslikkuse alusel, vaid vastajate leidmiseks küsitleti valimisse sattunud aadressidel elavaid inimesi. Niisugune küsitluse korraldamise viis on turu-uuringutes tavaline, kuna on suhteliselt odav ja kiire. Samas on selle varjuküljeks asjaolu, et tõenäosus erinevatesse sotsiaal-demograafilistesse rühmadesse kuuluvaid inimesi kodust tabada on erinev. Vaatamata noorema mehe reegli rakendamisele on vastajate hulgas vanemaid, tööl mittekäivaid inimesi ning naisi rohkem, kui eeldaks nende osakaal Eesti rahvastikus. Tulemuste statistiliseks analüüsiks kaaluti vastuseid selliselt, et meeste ja naiste ning erinevate vanuserühmade osakaal kaalutud valimis vastaks Eestis registreeritud rahvastiku proportsioonidele. **Olulisimate sotsiaal-**

²⁵ Vrd *Eesti elanike...* (2007), lk 73.

²⁶ Selle reegli kohaselt palub intervjuerija kõigepealt vastajaks majapidamise liikmete hulgast noorimat kohalviibivat meest (käesoleva küsitluse puhul niisiis noorimat üle 18-aastast meest). Juhul kui majapidamise hetkel ei viibi meessoost liikmeid, palutakse vastama majapidamise noorimat kohalviibivat naist. Reegli kasutamise eesmärk on tagada, et vastajate ealine ja sooline jaotumus oleks võimalikult proportsionaalne – nooremad mehed ning naiste hulgas nooremad naised on sagedamini kodust ära kui vanemad mehed ja naised. Lõplikku analüüsi tehes on tulemused kaalutud selliselt, et soo- ja vanuserühmade suhteline osakaal on vastavuses riiklike statistikaandmetega rahvastiku soolise ja vanuselise jagunemise kohta (vanusegruppide kaupa).

demograafiliste tunnuste osakaal kõigi vastanute hulgas (s.t kaalumata valimis) ning kaalutud valimis on esitatud uuringuraporti lisas 3. Järgnevas uurimistulemuste esitluses viidatakse enamasti vastuste jaotumusele kaalutud valimis. Võib eeldada, et kaalutud valimist arvatud tulemused iseloomustavad Eesti üle 18-aastaste elanike arvamusi diskrimineerimisest, hoiakuid selle suhtes ja kogemusi sellega üldjoontes õigesti. Teatud spetsiifilisi elanikerühmi (nt kodutud, haiglaravil, hooldekodudes või vanglas viibijad) vastajate hulgas ei ole ning uurimus ei saa seetõttu kajastada nende kogemusi, arvamusi ja hoiakuid.

1.6. Andmete analüüs ja tulemuste esitamine

Nagu eelnevast ilmnis, sisaldub küsitlusega saadud andmetes teavet nii ebavõrdset kohtlemist puudutava teadlikkuse, arvamuste ja hoiakute, vastajate ja nende tuttavate kogemuste kui ka tegutsemise kohta. Vastustes põimuvad niisiis omavahel ühe ja sama nähtuse erinevad aspektid, mida on kohati üksteisest raske eristada; kui paljud vastajad näiteks teatavad sattumisest diskrimineeriva kohtlemise ohvriks mingi teatud omaduse tõttu, võib see olla märgiks ühelt poolt taolise diskrimineerimise laia levikust ühiskonnas, teiselt poolt aga ka vastajate eriti suurest tundlikkusest, mida on võinud võimendada sündmused ühiskonnas või meedias. Küsitlus viidi läbi 2007. aasta suvel, millal paljudel olid värskelt meeles mõni kuu varem aset leidnud tänavarahutused ja arvamuste vastuolud seoses Tallinna Tõnismäel asunud Teises Maailmasõjas langenute monumendi teisaldamisega. See on kindlasti üheks põhjuseks, miks paljud vastajad olid eriti tundlikud rahvuse, keele ja kodakondsusega seotud diskrimineerimise suhtes. Seetõttu leiavad need küsimused ka suhteliselt põhjalikku kajastamist käesolevas aruandes. **Samas ei anna vastajate oletatav suur tundlikkus mõne teema suhtes iseenesest ka mingit põhjust väita, et vastused sisaldaksid väljamõeldisi või liialdusi.** Teiselt poolt vaadates võib mingi teema – nt. soolise diskrimineerimise – suhteliselt vähene käsitlemine vastajate poolt tähendada nii diskrimineerimise suhtelist haruldust kui ka vähese tähelepanu pööramist probleemile, mis tegelikult siiski olulisel määral eksisteerib. Keerulisi ja mitmesuunalisi seoseid tegelikult olemas olevate diskrimineerivate praktikate ning neid puudutavate arusaamade vahel on käsitletud käesoleva aruande alapeatükis 11.2.

Uurimus ei pretendeeri objektiivselt toimuva, nt. seadustes diskrimineerimisena defineeritud ebavõrdse kohtlemise ja selle subjektiivse tajumise eristamisele.

Seetõttu kasutatakse tulemuste esitamisel enamasti väljendit “diskrimineerimise” või “ebavõrdse kohtlemise tajumine”, konkreetsetele ebavõrdse kohtlemisena tajutud kogemustele viidates aga väljendit “diskrimineerimise” või “ebavõrdse kohtlemise kogemused”. Mingil määral võib siiski eeldada, et konkreetset nimetatud kogemused kajastavad tegelikku olukorda täpsemalt kui vastajate hinnangud üldisele olukorrale, mis pigem kajastavad arvamusi ja hoiakuid.

Alapeatükis 1.1 märkisime, et diskrimineerimise vähendamist taotleva poliitika jaoks on oluliseks väljakutseks **diskrimineerimise ohus olevate elanikkonnarühmade teadlikkuse tõstmine**. Ilma selleta jäävad hambutuks ka katsed diskrimineerimist ära hoida erinevaid eluvaldkondi puudutavate uute regulatsioonide või kontrollimehhanismide abil. **Seetõttu oleme otsustanud esitada küsitluse tulemused viisil, mis võimaldab erinevate sotsiaaldemograafiliste rühmade vastuseid eraldi vaadelda**. See kajastub aruande ülesehituses. Sotsiaaldemograafiliste rühmade käsitlemise järel vaadeldakse eraldi mitmealuselist diskrimineerimist, st. ebavõrdset kohtlemist mille aluseks ei ole üksik sotsiaaldemograafiline tunnus vaid mitme tunnuse ühine mõju. Niisiis püütakse statistilise analüüsi abil leida neid sotsiaaldemograafilisi rühmi, kes kõige suurema tõenäosusega teatasid ebavõrdse kohtlemise ohvriks sattumisest ning kelle oht diskrimineeritud saada võib ka objektiivselt olla kõige suurem.

Erinevaid rühmi puudutavate küsitluste juures on esitatud risttabelid, mis võimaldavad vaadelda nii vastajarühma arvamusi ja hoiakuid kui ka kogemusi ebavõrdsest kohtlemisest erinevates olukordades. **Risttabelites ilmnevaid erinevusi vastajarühmade või valitud vastusekategoriate sageduste vahel on hinnatud statistilise olulisuse testiga χ^2 (hii-ruut)**. Tabelite kommenteerimisel on esile tõstetud erinevused, mis osutusid statistiliselt olulisteks.

2. Eesti elanike arvamused ebavõrdsest kohtlemisest, nende hoiakud ja kogemused

2.1. Sissejuhatuseks

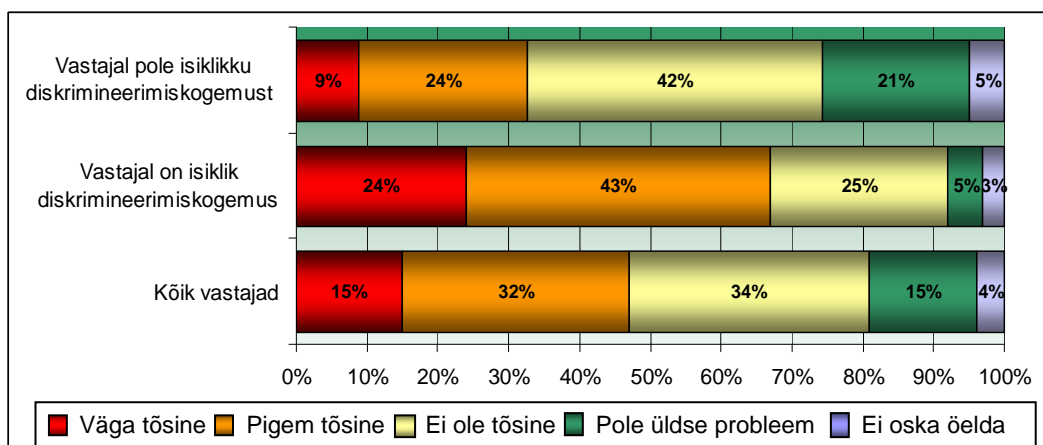
Järgnevas anname ülevaate elanikkonnaküsitluse tulemustest. Näitame, milliseid diskrimineerimist puudutavate arvamuste, hoiakute ja kogemuste erinevusi leidub elanikerühmade vahel. Saame vaadata ka seda, kui paljud inimesed on diskrimineerimisega kokku puutunud kas ise või oma sugulaste või tuttavate kaudu. Neid kogemusi puudutavaid vastuseid analüüsisides püüame hinnata, millistes ühiskonnaelu valdkondades tuleb inimeste ebavõrdset kohtlemist kõige rohkem ette ning millistel alustel on inimesed enda arvates selle ohvriks sattunud. Vaatame ka, kuidas inimesed sellises olukorras tegutsevad.

Käesolev peatükk (2.) annab ülevaate sellest, kuidas kõik küsitletud vastasid nendele esitatud küsimustele ebavõrdse kohtlemise võimalike aluste ja ühiskonnaelu valdkondade kohta. Vaatleme seejuures nii arvamusi ja hoiakuid kui ka vastajate poolt küsitlejatele teatatud diskrimineerimisjuhtumeid ning seda, kas ja kuidas vastajad nendes olukordades tegutsesid. Rühmadevaheliste erinevuste analüüsi abil püüame teha kindlaks, millised sotsiaal-demograafilised tunnused mõjutavad ebavõrdse kohtlemise kogemist ning sellesse suhtumist. Edasised peatükid (3.–9.) võtavad täpsema vaatluse alla diskrimineerimise mõned olulisimad võimalikud alused ja valdkonnad, nimelt soo, vanuse, puude või pikaajalise terviseprobleemi, rahvuse, emakeele, eesti keele oskuse ja kodakondsuse, hariduse, töö ning sissetuleku. Teistest pikem on kuues peatükk, mis käsitleb rahvuse, emakeele, eesti keele oskuse ja kodakondsuse mõju ebavõrdsuse tajumisele. Põhjuseks on nende teemade mainimine paljude vastajate poolt ning ka nende olulisus Eesti ühiskonna arengusuundumustes. 10. peatükis käsitletakse ristuvat ehk mitmealuselist diskrimineerimist – teisisõnusti olukorda, kus inimese ebavõrdne kohtlemine teistega võrreldes on tingitud mitmest erinevast tunnusest või rühmakuuluvusest. 11. peatükk võtab kokku uuringu kesksed tulemused ja järeldused.

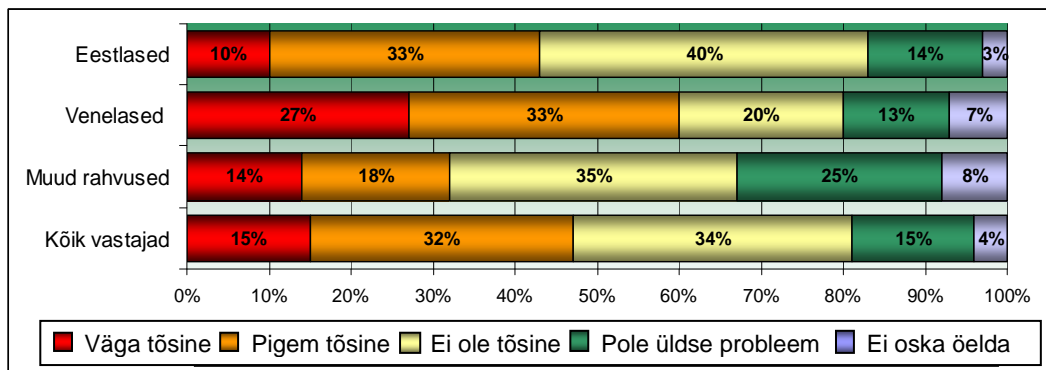
2.2. Üldised arvamused ja hoiakud

Vastajatelt küsiti hinnangut sellele, kas ja millisel määral on inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis probleemiks. Vastus paluti anda neljapallisel astmikul (väga tõsine, pigem tõsine, ei ole tõsine, pole üldse probleem). Kaalutud valimis jagunevad vastused üsna sümmeetriliselt: 47% arvates on see kas väga tõsine või pigem tõsine probleem, 49% ei pea ebavõrdset kohtlemist tõsiseks probleemiks või üldse probleemiks ning 4% ei osanud küsimusele vastata. Samas esineb statistiliselt olulisi erinevusi selles, kuidas erinevad vastajate rühmad küsimusele vastasid. Ebavõrdset kohtlemist kaldusid probleemiks pidama pigem inimesed, kes ise olid viimase kolme aasta jooksul kogunud diskrimineerivat kohtlemist, ning vene rahvusest vastajad rohkem kui teised (vt jooniseid 2.1–2.2). Vastaja sooga leiti ainult nõrk statistiline seos.

Joonis 2.1. Kas inimeste ebavõrdne kohtlemine on Eestis probleemiks? Vastused küsimusele, kõik vastajad ja seoses isikliku diskrimineerimiskogemusega. (Kaalutud valim, N=1208)

Joonis 2.2. Kas inimeste ebavõrdne kohtlemine on Eestis probleemiks? Vastused küsimusele, seoses rahvusega. (Kaalutud valim, N=1208)

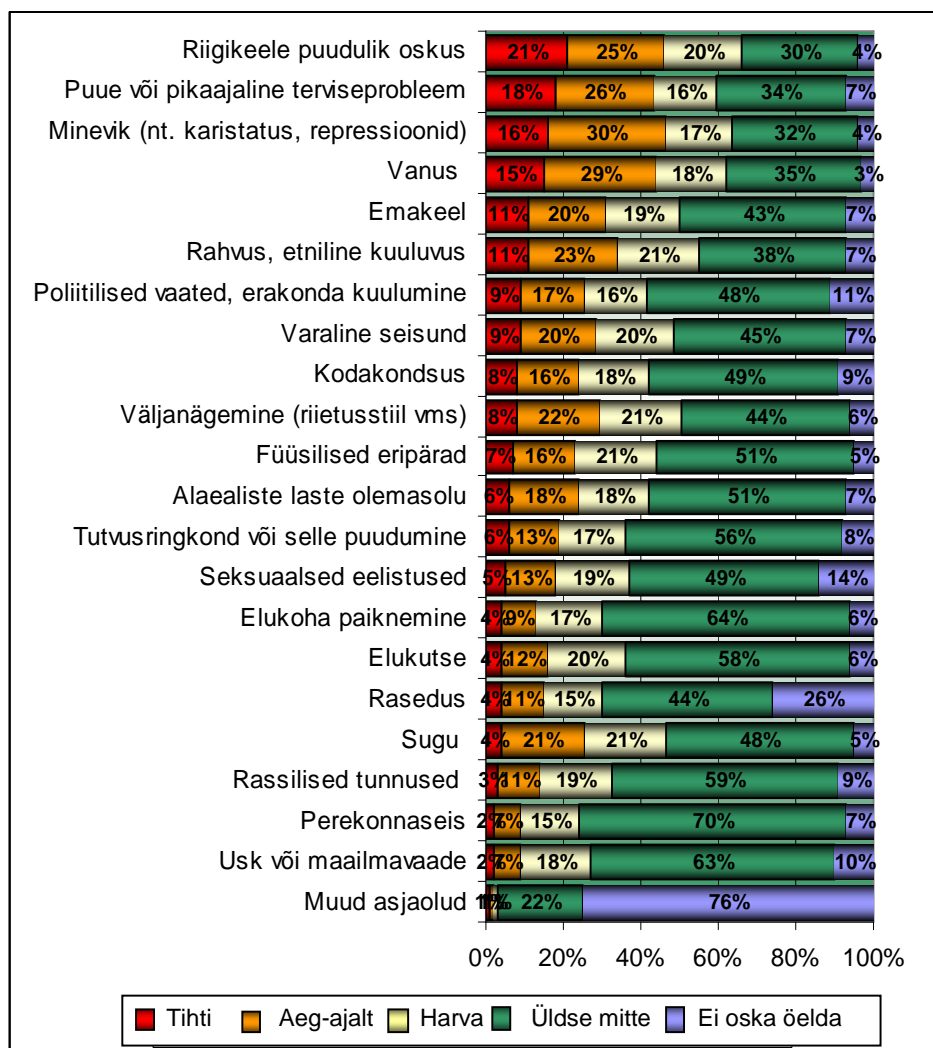

Kõige rohkem leitakse, et ebavõrdset kohtlemist tuleb ette tööl ning teeninduses (tabel 2.1).

Tabel 2.1. Millistes valdkondades tuleb ette ebavõrdset kohtlemist? Vastused küsimusele, kõik vastajad. (Kaalutud valim, N=1208)

Valdkond	Kõigist vastanutest maininud
Töö	24%
Haridus	10%
Teenused	26%
Sotsiaalsed suhted	14%
Meedia	12%
Riigivõim ja korrakaitse	12%

Joonis 2.3. Mida peetakse kõige sagedamaks ebavõrdse kohtlemise põhjuseks? Kõik vastajad. (Kaalutud valim, N=1208)

Kõige sagedamini paistab ebavõrdne kohtlemine Eesti elanike arvates olevat põhjustatud riigikeele puudulikust oskusest, inimese minevikust, puudest/terviseprobleemist või vanusest. Nendele järgnesid rahvus ja emakeel. Usku või maailmavaadet, elukoha paiknemist ning rassitunnuseid seevastu ei peeta üldiselt ebavõrdse kohtlemise põhjustajaks. Erinevad elanikerühmad kaldusid aga erinevalt hindama seda, kui sagedasti üks või teine asjaolu võib ebavõrdset kohtlemist põhjustada. Rühmade erinevustest saab statistiliselt olulistena mainida alljärgnevat.

Vastaja vanus. Ilmneb korrelatsioon vastaja vanuse ning antud hinnangu vahel. Nooremad vastajad kalduvad hindama pakutud tunnuseid üldiselt sagedamaks

ebavõrdse kohtlemise põhjuseks kui vanemad vastajad. Nimetatud põhjuste hulgas on erandiks vanus ja poliitilised vaated, mida nooremad vastajad nii tihti ettetulevaks ei pidanud.

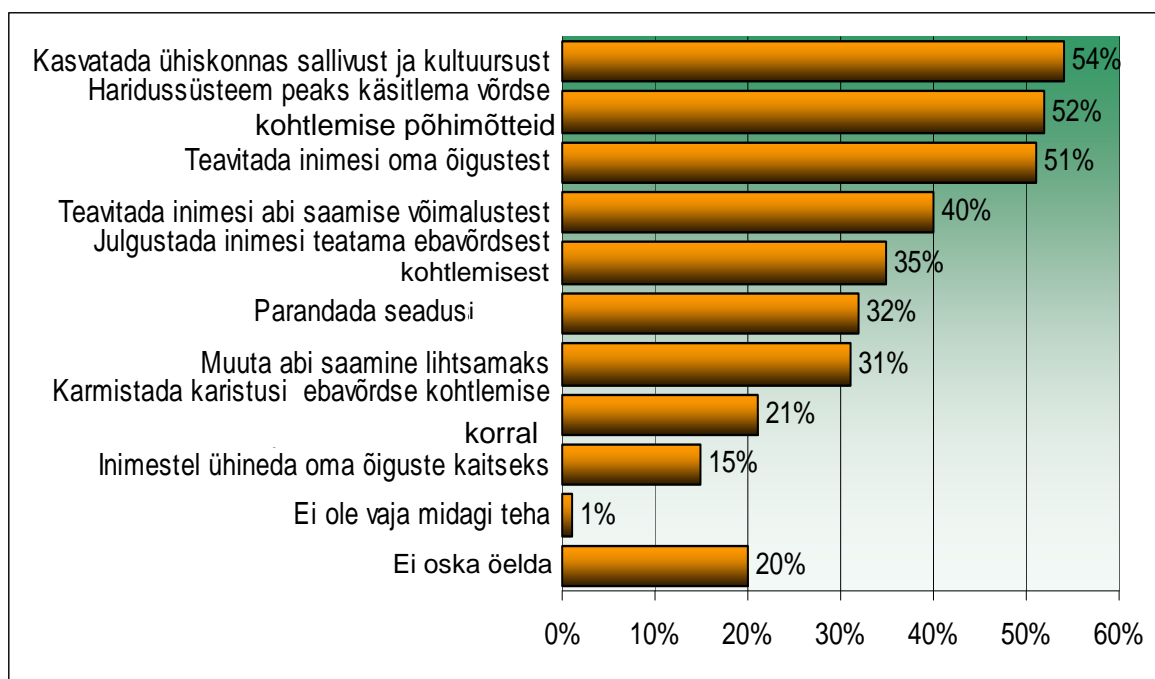
Isikliku diskrimineerimiskogemuse olemasolu. Isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate rühm kaldus pakutud tunnuseid hindama mõnevõrra sagedamateks ebavõrdse kohtlemise alusteks kui diskrimineerimiskogemuseeta vastajate rühm. Tugevamalt väljendus see seos hinnangutes rahvusele, emakeelele ja kodakondsusele kui ebavõrdse kohtlemise võimalikele alustele. Erinevus ei väljendunud hinnangutes, mis anti rasedusele, maailmavaatele ning füüsiliste eripäradele ebavõrdse kohtlemise võimalike alustena.

Vastaja sugu. Meeste ja naiste hinnangud oluliselt ei erinenud, v.a alaealiste laste olemasolu suhtes, mida naised hindasid mõnevõrra sagedamaks ebavõrdse kohtlemise põhjuseks.

Vastaja rahvus (samasugused seosed ka emakeelega). Eesti ja vene rahvusest vastajate ning eesti ja vene keelt emakeelena kõnelevate vastajate hinnangud erinevad kõikide pakutud tunnuste suhtes, v.a perekonnaseis (X^2 tõenäosustesti usaldusnivoo kõigil 0,000). Sealjuures hindavad vene rahvusest vastajad rahvust, emakeelt, riigikeele puudulikkust ja kodakondsust sagedamateks ebavõrdse kohtlemise põhjusteks kui eesti rahvusest vastajad. Vastupidiselt peavad eestlased kõiki ülejäänud tunnuseid vene rahvusest vastajatest sagedamini ebavõrdse kohtlemise võimalikeks põhjusteks.

Esitasime vastajatele küsimuse selle kohta, kuidas saaks inimeste ebavõrdset kohtlemist Eestis vähendada. Kõige rohkem toetati ühiskonna üldist teadlikkust suurendavaid meetmeid (valgustamist ja haridust), samuti konkreetse teabe levitamist inimeste õiguste kohta. Üllatavalt vähesed pidasid oluliseks meetmeks seda, et inimesed oma õiguste kaitseks ühineksid. Ühe protsendi vastajate arvates ei ole vaja midagi teha, 20% ei osanud küsimusele vastata (vt joonist 2.4).

Joonis 2.4. Mida tuleks teha, et vähendada Eestis inimeste ebavõrdset kohtlemist? Kõik vastajad. (Kaalutud valim, N=1208)

2.3. Diskrimineerimiskogemused

Küsitluse eesmärk ei olnud selgitada välja mitte ainult arvamusi, suhtumisi ja hoiakuid, vaid ka ühiskonnas tegelikult aset leidvat diskrimineerimist sellisena, nagu ta paistab vastajate endi ning nendele lähedaste inimeste kogemuste kaudu. Vastajatelt küsiti, kas ja millistes olukordades neil endal oli viimase kolme aasta jooksul tulnud kogeda ebavõrdset kohtlemist isikutunnuste või mõnda ühiskonna vähemusrühma kuulumise tõttu. Palusime neil vastata ka üksikasjalisematele küsimustele viimatise sellise juhtumi kohta. Nagu mainisime eespool peatükis 1.4, võimaldab konkreetsema, isiklikuma ja ajaliselt mitte liiga kaugel sündmusega seotud küsimuseasetus saada parema kehtivusega teavet tegelikult toimunu kohta.²⁷ Saadavad vastused on seotud rohkem isiklike kogemustega kui üldiste hoiakute ja arvamustega. Selleks, et võimaldada vastajatel rääkida suuremast hulgast erinevatest diskrimineerimisjuhtumitest, küsisime ühtlasi, kas mõni nende sugulane, sõber või tuttav on viimase kolme aasta jooksul sattunud seesuguse kohtlemise ohvriks.

42% vastajaist teatas, et nad on ise viimase kolme aasta jooksul sattunud diskrimineerimise ohvriks. Sugulase, sõbra või tuttava sellelaadset kogemust mainis 31% vastajatest.

²⁷ Galtung (1967), lk 125–126.

Tabel 2.3. Isiklike diskrimineerimiskogemuste valdkonnad

Valdkond	Kõigist vastanutest maininud	Kõigist mainitud diskrimineerimiskogemustest
Töö	24%	33%
Haridus	10%	10%
Teenused	26%	28%
Sotsiaalsed suhted	14%	11%
Meedia	12%	12%
Riigivõim ja korraldus	12%	10%
		100% (> 100 ümardamisvigade tõttu)

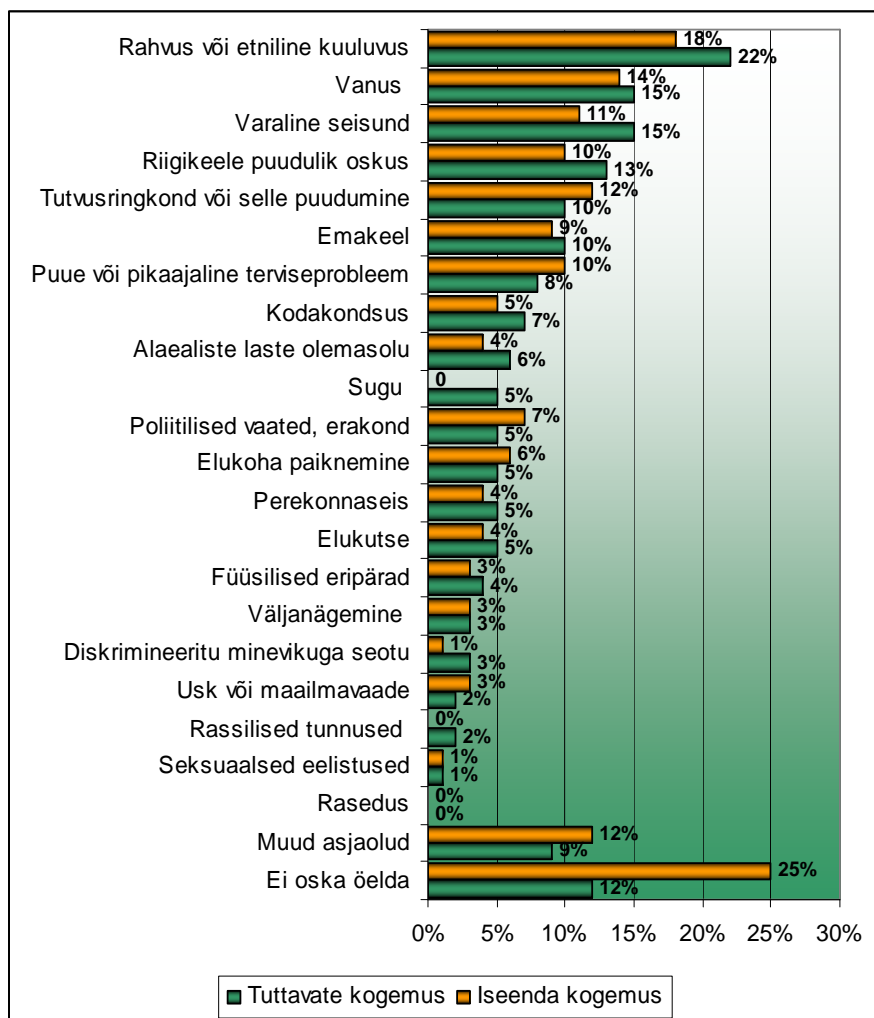
Tabel 2.4. Tuttavate diskrimineerimiskogemuste valdkonnad

Valdkond	Kõigist vastanutest maininud	Kõigist mainitud tuttavate diskrimineerimiskogemustest
Töö	18%	42%
Haridus	9%	18%
Teenused	11%	23%
Sotsiaalsed suhted	7%	11%
Meedia	4%	6%
Riigivõim ja korraldus	7%	15%
		100% (> 100 ümardamisvigade tõttu)

Tabelites 2.3 ja 2.4 on näidatud need ühiskonnaelu valdkonnad, milles vastajad või nende tuttavad olid oma sõnul pidanud kogema ebavõrdset kohtlemist isikutunnuste või mõnda ühiskonna vähemusrühma kuulumise tõttu. Teiste valdkondadega võrreldes oli märgatavalt rohkem ebavõrdset kohtlemist kogetud töö ning teenindusega seotud olukordades.

Viimati kogetud juhtumite kohta küsisime, millised vastajale või tema tuttavale omased tunnused võisid olla kogetud ebavõrdse kohtlemise põhjuseks (vt joonist 2.5).

Joonis 2.5. Ebavõrdse kohtlemise arvatavad põhjused iseenda ja tuttava viimatisel diskrimineerimisjuhtumi puhul (protsent küsimustele vastanutest)

Diskrimineerimise arvatavatest põhjustest mainis vastaja kõige sagedamini enda või oma tuttava rahvust ja vanust; järgnesid tutvusringkond (või selle puudumine), varanduslik seisund, riigikeele puudulik oskus ning puue või pikaajaline terviseprobleem. Euroopa võrdsete võimaluste aastat 2007 väljakuulutatavas Euroopa parlamendi otsuses viidatakse „soole, etnilisele või rassilisele päritolule, usule või veendumustele, puudele, vanusele või seksuaalsele sättumusele” kui võimalikele diskrimineeriva kohtlemise alustele.²⁸ Elanikkonnaküsitluse alusel võib väita, et vähemalt **sugu, seksuaalset sättumust, rassilist päritolu ning usku tunnetatakse väga harva kui ebavõrdse kohtlemise alust**. Eriti üllatav on soolise diskrimineerimise vähene kogemine. Kuna riigikeele oskus, emakeel ja kodakondsus on suurel määral seotud inimese rahvusega, **paistab üli suur osa**

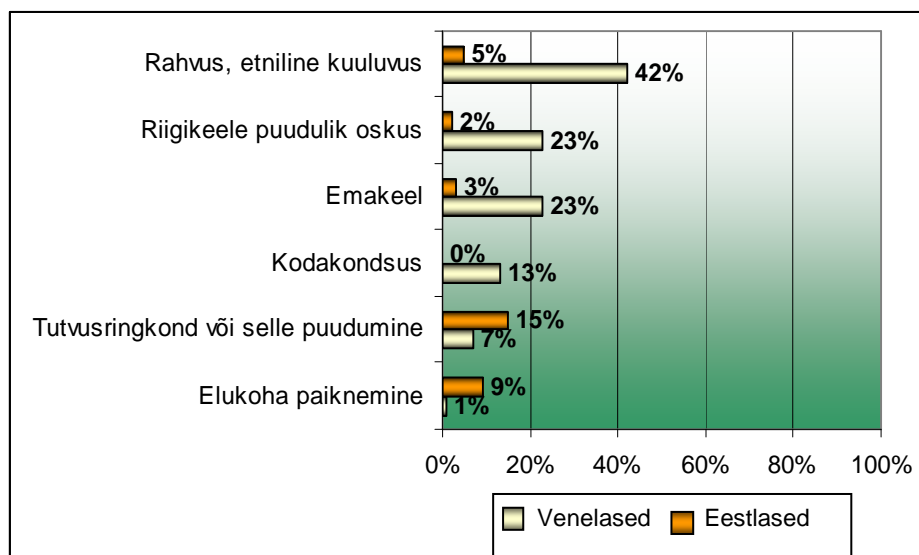
²⁸ Decision... (2006), Article 2 (a).

diskrimineerimiskogemustest olevat tingitud rahvussuhete probleemidest.

Nimetatud tunnused olid põhjustanud 42% vastajate enda kogetud ning koguni 52% nende tuttavate viimati kogetud ebavõrdse kohtlemise juhtudest.

Kuidas seostuvad arvamused isikliku ebavõrdse kohtlemise põhjuste kohta vastajaid iseloomustavate taustatunnustega? Enamiku tunnuste puhul on vastanute rühmad liiga väikesearvulised, et oleks võimalik teha statistilisi järeldusi. Puuet ja vanust mainisid ebavõrdse kohtlemise alustena eelkõige vanemaealised vastajad. Meeste ja naiste vastuste võrdlemisel ei ilmne statistiliselt olulisi erinevusi. Selgesti eristuvad aga eri rahvustesse kuuluvad vastajad. Rahvusest, emakeelest, riigikeele puudulikust oskusest ja kodakondsusest tingitud ebavõrdset kohtlemist olid kogenud eelkõige venelased, eestlased tõid aga teistest rohkem esile tutvusringkonna või selle puudumise ning elukoha paiknemise kui ebavõrdse kohtlemise põhjuse (vt joonist 2.6).

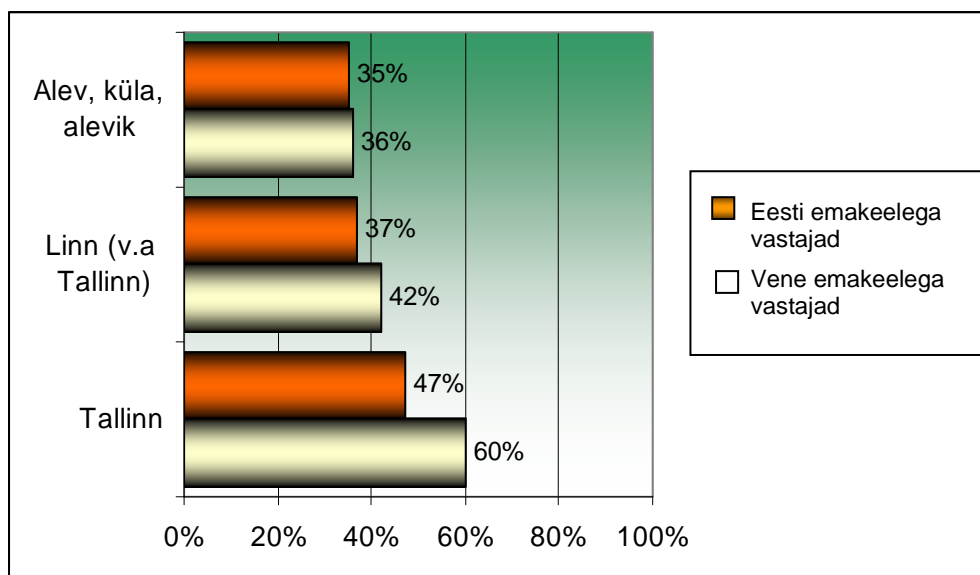
Joonis 2.6. Statistiliselt olulised erinevused eestlaste ja venelaste arvamustes viimati kogetud ebavõrdse kohtlemise juhu põhjuse kohta (põhjuse esitanute osakaal küsimusele vastanutest mõlemas rahvusrühmas)

Kõrvutades vastajate emakeelt ja elukohta (joonis 2.7) ning eluaseme tüüpi ja piirkonda ebavõrdse kohtlemise põhjusena, leiame, et kõige sagedamini on ebavõrdse kohtlemise ohvriks sattumisest küsitlejatele teatanud vene emakeelega vastaja Tallinna äärealal või mikrorajoonis enam kui 12 korteriga majas. Kõige harvemini on

aga ebavõrdset kohtlemist oma sõnul kogunud eesti emakeelega vastaja, kes elab alevi või küla keskses paarismajas või eramus.

Joonis 2.7. Ebavõrdse kohtlemise kogemuse ulatus seoses vastaja elukoha ja emakeelega. Isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate osakaal vastavas rühmas

2.4. Tegutsemise diskrimineerimise korral

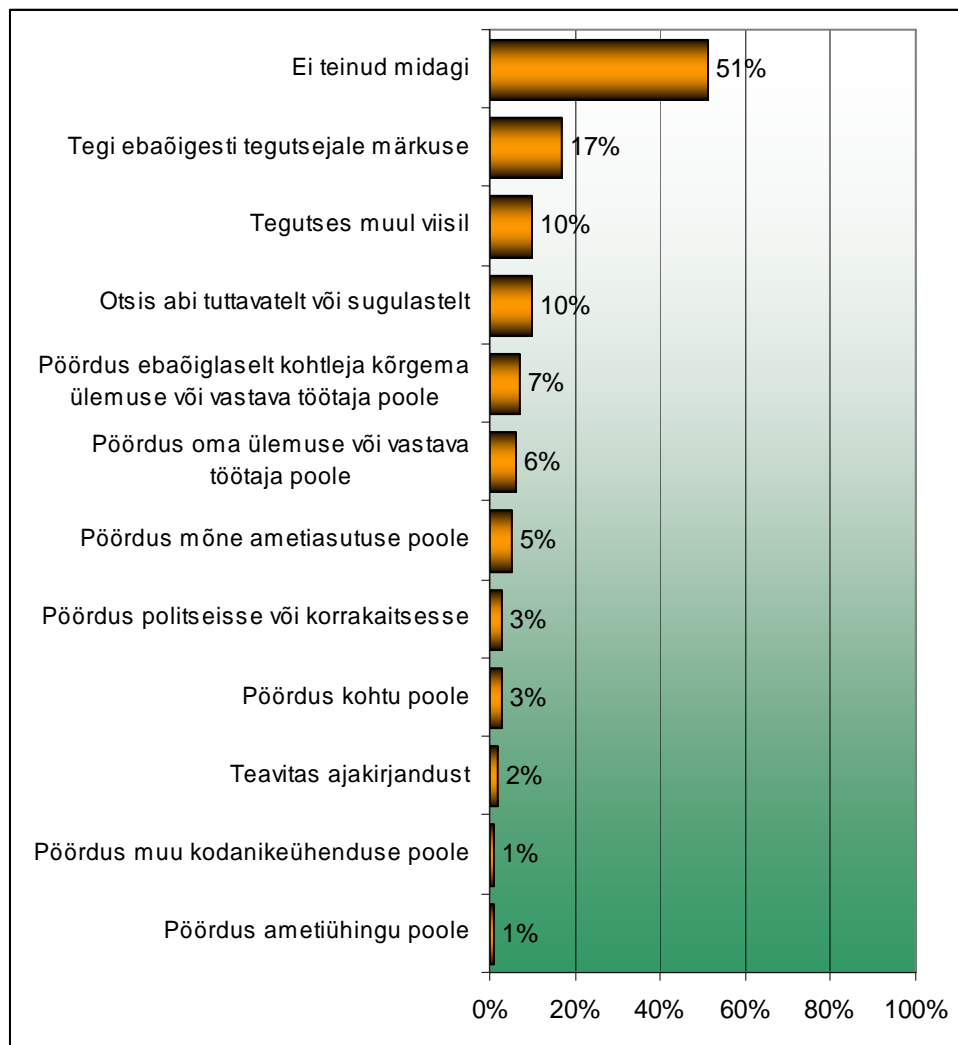
Eesti valitsuse moodustatud võrdsete võimaluste aasta tegevusi koordineeriv töörühm leidis oma tegevusstrateegias, et üks suurimaid probleeme võrdsete võimaluste saavutamisel Eesti ühiskonnas on ebavõrdset koheldud inimeste puudulik valmidus seista oma õiguste eest.²⁹ See seisukoht näib leidvat kinnitust ka küsitlusandmetest (vt joonist 2.8). Rohkem kui pooltel juhtudel ei olnud ebavõrdse kohtlemise ohvriks sattunud vastaja või tema tuttav teinud midagi selleks, et parandada olukorda või saada hüvitist. Mittetegutsemise põhjustest olulisim oli, et ebavõrdset koheldu ei pidanud tõenäoliseks, et tegutsemisega oleks võinud soovitud tulemust saavutada (vt joonist 2.9).

Ühiskonnarühmade võrdlemisel leiame jällegi, et vanus ja rahvus on olulised vastuste erinevusi seletavad tegurid. Nende osakaal, kes ei võtnud viimati kogetud ebavõrdse kohtlemise juhtumi korral midagi ette, erineb statistiliselt oluliselt alla 50-aastaste

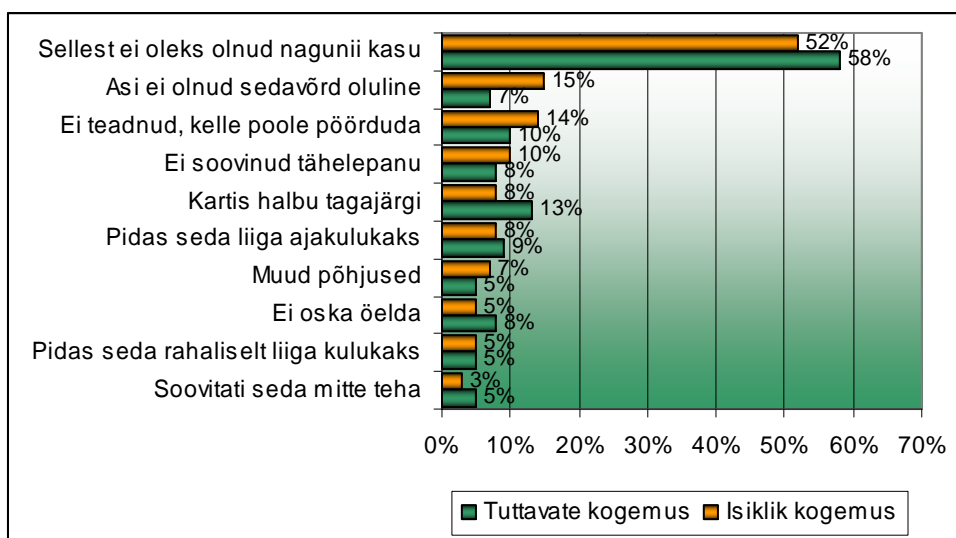
²⁹ National Strategy... (2007), lk 4.

ning üle 50-aastaste hulgas – nooremad näivad olevat valmimad tegutsema oma õiguste jalule seadmiseks (vt joonist 2.10). Suur ja statistiliselt oluline erinevus ilmneb ka selles, kuidas tegutsevad eesti emakeelega Eesti kodanikud, vene emakeelega Eesti kodanikud, vene emakeelega Venemaa kodanikud ning vene emakeelega kodakondsuseta inimesed. Eesti emakeelega Eesti kodanikud on tegutsemisel olnud märgatavalt aktiivsemad kui vene emakeelega kodakondsuseta inimesed; teised rühmad jäävad nende kahe äärmuse vahele (vt joonist 2.11). Meeste ja naiste vastuste võrdlemisel ei leitud statistiliselt olulisi erinevusi.

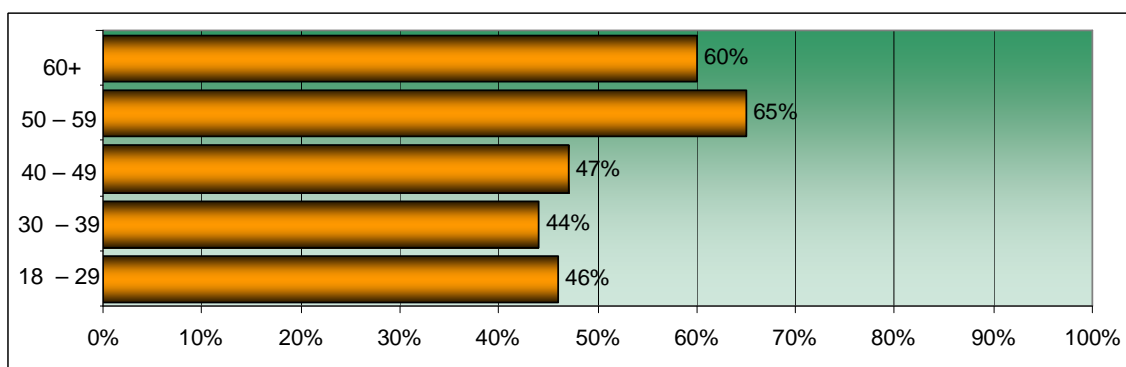
Joonis 2.8. Kas ja mida ebavõrdselt koheldu tegi, et parandada ebavõrdset olukorda või saada selle eest hüvitist? (Protsent ebavõrdselt koheldutest)

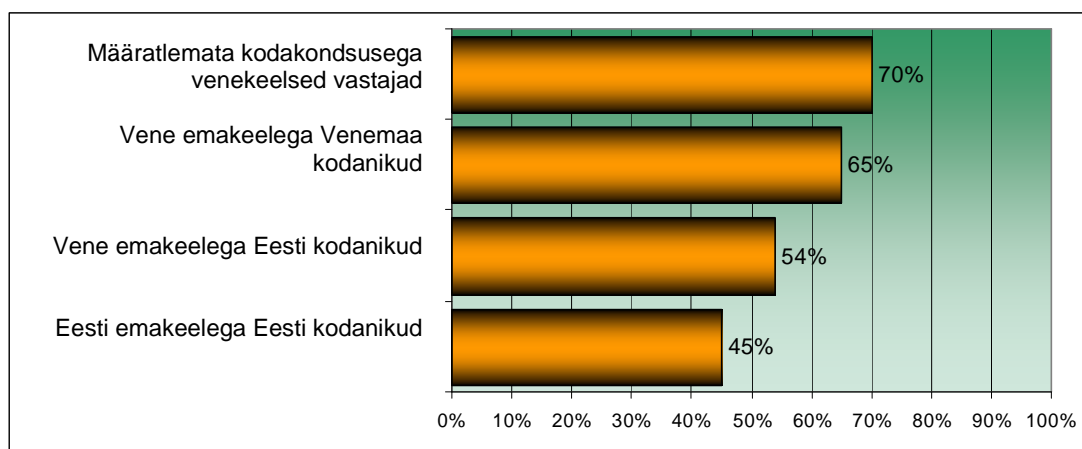
Joonis 2.9. Miks ebavõrdselt koheldu ei võtnud midagi ette? Toodud põhjuste osakaal nende vastajate hulgas, keda ebavõrdselt koheldi, aga kes ei võtnud midagi ette

Joonis 2.10. Ebavõrdselt koheldud vastajate tegutsemine viimatisel juhul. Nende vastajate osakaal eri vanuserühmades, kes ei võtnud midagi ette

Joonis 2.11. Ebavõrdselt koheldud vastajate tegutsemine viimase juhtumi korral. Nende vastajate osakaal eri keele- ja kodakondsusrühmades, kes ei võtnud midagi ette

2.5. Seltsidesse ja ühendustesse kuulumine

Tänapäevase „hea ühiskonna” käsitlemise juurde kuulub vältimatult eeldus, et kodanikud osalevad nii oma probleemide lahendamises kui ka ühiskonna üldisemate arengusihetide seadmises. Kodanike aktiivsuse kasvu seostatakse nende eneseabi võimaluste suurenemisega ning sotsiaalse ebavõrdsuse ja tõrjutuse vähenemisega ühiskonnas tervikuna. Kuivõrd koos tegutsemine suurendab inimeste võimalusi oma eesmärgi teoks teha, peetakse üheks kodanike aktiivsuse indikaatoriks ühiskonnas vabatahtlike kodanikeühenduste hulka ning osalemist nende tegevuses.

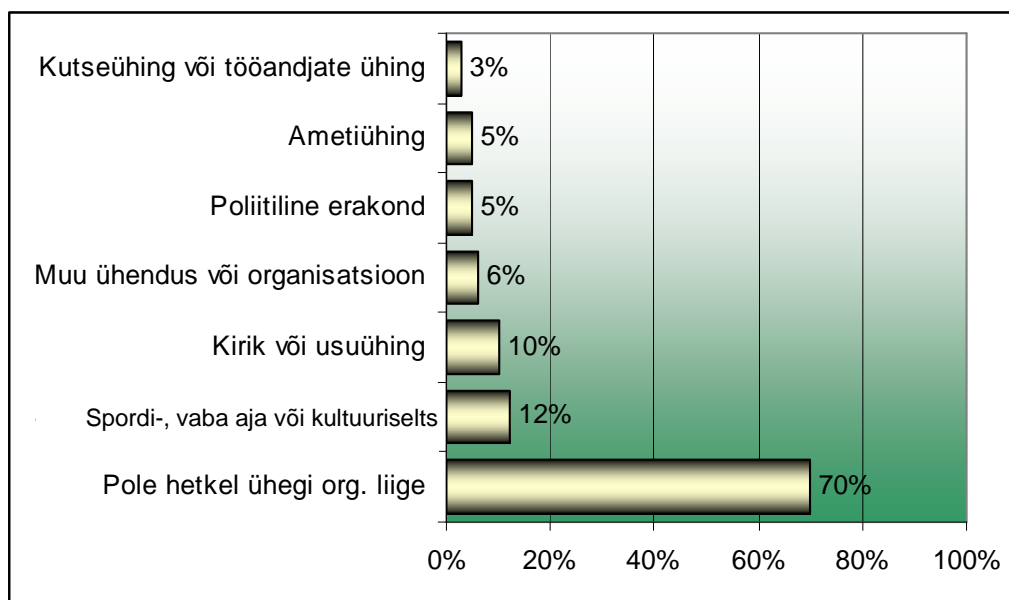
Elanikkonnaküsitluses uurisime vastajate kuuluvust seltsidesse ning vabatahtlikesse ühendustesse. Selgus, et 70% vastajatest ei ole ühegi sellise organisatsiooni liige. 2004. aastal kahekümne seitsmes Euroopa riigis ning Türgis tehtud laiaulatusliku uuringu andmetel ei kuulunud seltsidesse või vabatahtlikesse ühendustesse 55% vastajatest.³⁰

Naisi kuulub Eestis keskmisest veidi rohkem (14%) kirikutesse või usuühingutesse, mehi aga enam spordi-, vaba aja või kultuuriseltsidesse. Viimane näitaja oli meestel 16% ja naistel 10%. Usuühingutesse kuulujate poolest jäävad Eesti näitajad Euroopa keskmisele tasemele, ent ametiühingutesse kuulub Euroopas keskmiselt 10%

³⁰ Rose, R. (2004). First European Quality of Life Survey: Participation in civil society. Vienna: Institute for Advanced Studies.

täisealisest elanikkonnast, käesolev küsitlus Eestis andis vastavaks näitajaks ainult 3%.³¹

Joonis 2.12. Vastajate kuulumus seltsidesse ja ühingutesse (aktiivsed ja passiivsed liikmed)

Statistiliselt mõnevõrra olulisemad olid erinevused vastajate jaotamisel keelerühmadesse. Eestikeelsed vastajad osalesid kõiki tüüpi organisatsioonide (v.a ametiühingud) tegevuses rohkem kui venekeelsed vastajad. Üldse oli eestikeelsete vastajate hulgas mõnes kodanikeühenduses osalejaid 35%, venekeelsete hulgas aga vaid 20%.

Seltsi või ühendusse kuulumine ei mõjutanud statistiliselt olulisel määral diskrimineerimise tajumist, küll aga oli sellel seos vastajate reageerimisega ebavõrdsele kohtlemisele. Neist, kes ei kuulu ühegi organisatsiooni liikmeskonda, ei võtnud diskrimineerimise järel midagi ette pooled, seltside ja ühenduste liikmete hulgas oli aga selliseid üksnes ligemale kolmandik.

Omaette teema on abi otsimine ebaõiglase kohtlemise vastu vastavas valdkonnas tegutsevalt mitteriiklikult organisatsioonilt. Eesti elanikkonnaküsitluse tulemused näitavad, et erinevalt n-ö vanast Euroopast ei teadvustata siin mittetulundusühingute

³¹ Samas, lk 22.

seesugust potentsiaali. Nagu mainisime eespool, ei olnud rohkem kui pooled ebavõrdselt koheldud vastajad võtnud midagi ette olukorda parandamiseks. Aktiivsemad vastajad lootsid ennekõike iseendale: 17% vastanutest oli teinud ebaõiglaselt käitunule otse märkuse vms. Sageduselt järgmisena mainiti abi otsimist tuttavatelt või sugulastelt (10% isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajatest). Mõne ametiasutuse poole oli pöördunud 5% ebavõrdsust kogenud vastanutest, ent ametiühingult või muud tüüpi kodanikeühendustelt oli kummastki abi otsinud ainult 1% vastanutest.

Mujal Euroopas on olukord pigem vastupidine: väga levinud on kodanikeühenduste poole pöördumine nii tasuta õigusabi saamiseks kui ka mõttekaaslaste leidmiseks. Samuti on ametiühingutel märgatavalt olulisem roll töötajate esindamisel. Nii näiteks tohivad Portugalis töötajaid diskrimineerimisküsimustes esindada ainult ametiühingud, samuti on Rootsis on ametiühingud peamine jõud, kellel on õigus võtta tarvitusele õiguslikke meetmeid.³²

³² Euroopa Ühenduste Komisjon. (2006). *Komisjoni aruanne Nõukogule ja Euroopa Parlamendile 29. juuni 2000. aasta direktiivi 2000/43/EÜ kohaldamise kohta*, 7–8. Brüssel. [www.eihr.ee/texts/32000L0043.doc].

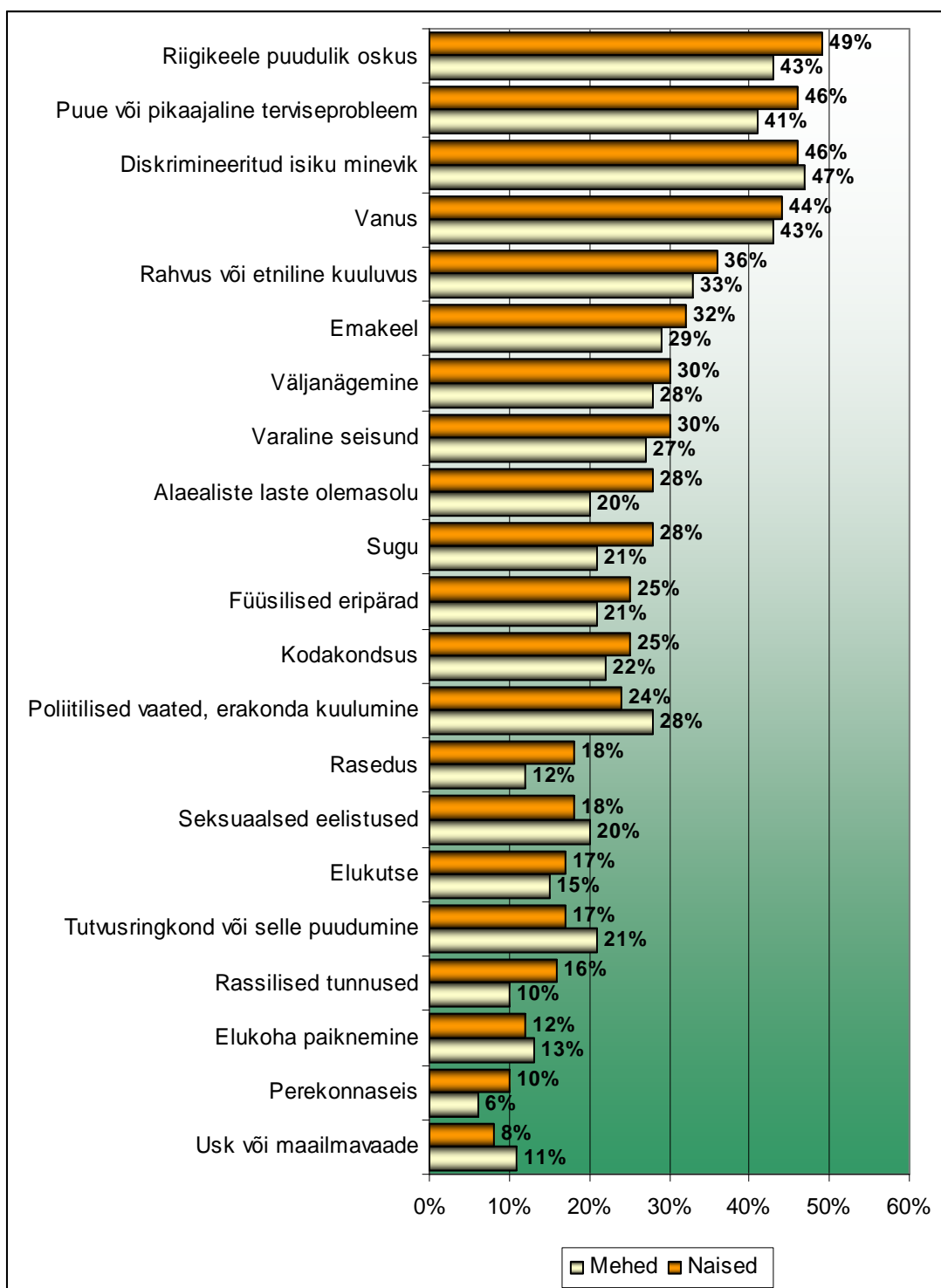
3. Meeste ja naiste tajutud ebavõrdne kohtlemine

3.1. Meeste ja naiste arvamused ebavõrdse kohtlemise kohta ja hoiakud selle suhtes

Vastajatele loetletud isikutunnuste või rühmakuuluvuste hulgas ei olnud ühtegi sellist, mille alusel toimunud ebavõrdse kohtlemise kohta oleksid teatanud ainult mehed või ainult naised. Üks soorühm mainib osa tunnuseid ebavõrdse kohtlemise põhjusena siiski sagedamini kui teine (vt joonist 3.1). Kõige suuremad erinevused meeste ja naiste vahel seisnevad selles, kui paljud vastajad nimetavad riigikeele puudulikku oskust, sugu, alaealiste laste olemasolu, rasedust ja rassitunnuseid kui tihti ettetulevaid ebavõrdse kohtlemise põhjuseid. Nendest viiest tunnusest kolm (sugu, rasedus, alaealiste laste olemasolu) on seotud eriti naiste ebavõrdse kohtlemisega.

Sootemaatikaga on lähedalt seotud seksuaalsed identiteedid ja eelistused, milles näeb tihti diskrimineerimise põhjust umbes viiendik nii meestest kui ka naistest. Sageli eette tulevate ebavõrdse kohtlemise aluste pingereas leiame seksuaalsed eelistused siiski alles 14. kohal.

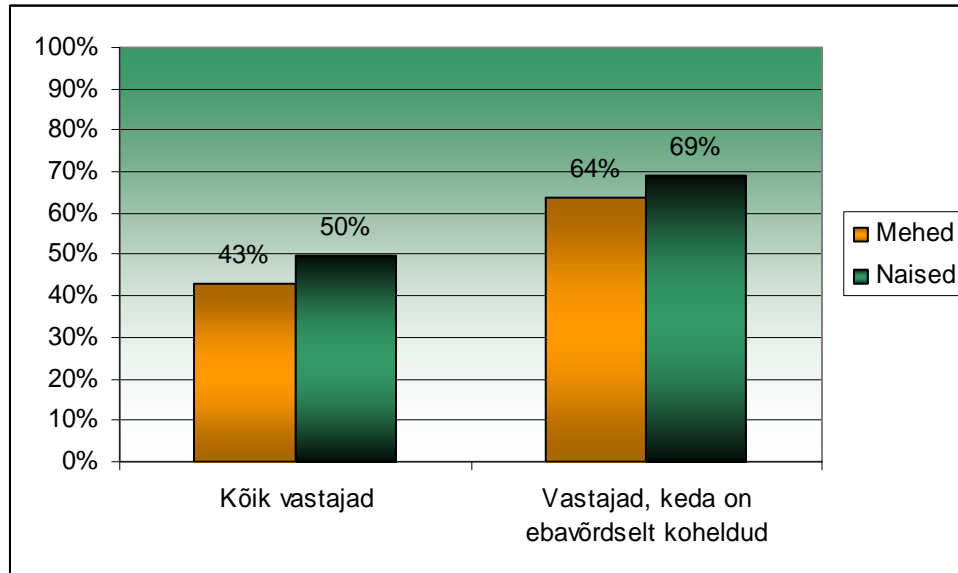
Joonis 3.1. Meeste ja naiste arusaamad ebavõrdse kohtlemise põhjustest ühiskonnas. Nende vastajate osakaal, kes leidsid, et Eesti ühiskonnas tuleb tihti või aeg-ajalt ette ebavõrdset kohtlemist nimetatud tunnuse alusel (kõik vastajad)

Ebavõrdse kohtlemise tajumine ühiskonna üldise probleemina näib siiski olevat seotud pigem sellega, kas vastajal endal on viimase kolme aasta jooksul tulnud kogeda ebavõrdset kohtlemist mingis vormis või mitte (vt joonist 3.2). Võime aga

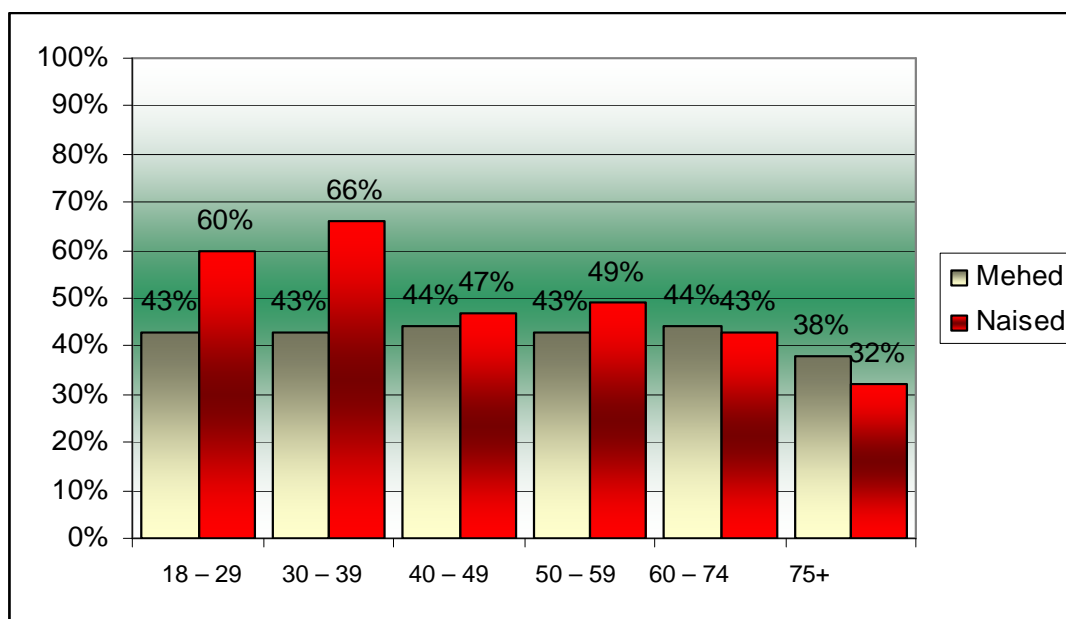
järeldada, et meeste arusaamad diskrimineerimisprobleemide olulisusest sõltuvad nende endi kogemustest suuremal määral kui naiste arusaamad.

Joonis 3.2. Nende vastajate osakaal, kelle arvates inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis on väga tõsine või pigem tõsine probleem. Kõigi meeste ja naiste ning ebavõrdset kohtlemist kogenud meeste ja naiste vastused

Hinnanguist ebavõrdse kohtlemise probleemi olulisusele ja nende seoseist vastajate vanusega selgub, et meeste hinnangud on kõikides vanuserühmades enam-vähem samal tasemel. Eri vanuses naiste hinnangud ebavõrdse kohtlemise olulisusele varieerusid aga väga suurel määral. Vanuserühmas 30–39 aastat arvas kaks kolmandikku naistest, et ebavõrdne kohtlemine on „tõsine” või „pigem tõsine” probleem, ent vanemate naiste vanuserühmades leidis nii ainult kolmandik vastajatest (vt joonist 3.3).

Joonis 3.3. Nende vastajate osakaal, kelle arvates inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis on väga tõsine või pigem tõsine probleem. Eri vanuserühmade mehed ja naised

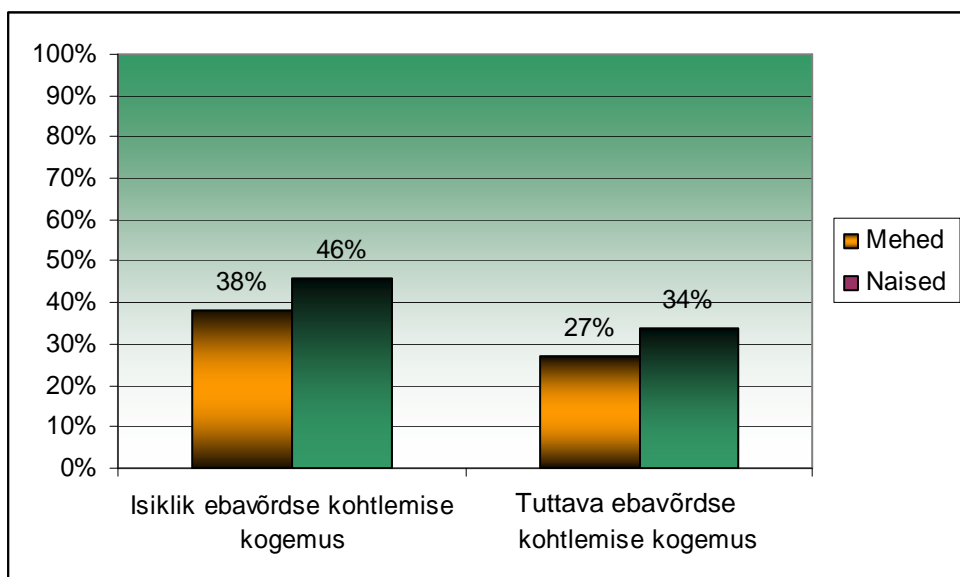
Samuti küsisime vastajatelt, milliste meetmete abil tuleks nende arvates ebavõrdset kohtlemist Eestis vähendada (vrd ptk 2.2, joonis 2.4). Suuri erinevusi sugude vahel ei ilmnenud. Naised leivad statistiliselt oluliselt suuremal määral kui mehed, et probleemi peamine lahendusviis on sallivuse ja kultuursuse kasvatamine ühiskonnas (seda meedet pooldas 50% meestest ja 57% naistest).

Vaadates kõnealuse küsimuse vastusvariantide sagedust mitte ainult soorühmiti, vaid ka vanuserühmiti, ilmnevad siiski vastajarühmade olulised erinevused. Vanuserühmades 18–29 ja 30–39 aastat pooldasid naised meestest sagedamini seda, et inimesi peab julgustama ebavõrdsest kohtlemisest teatama (vanuserühma 18–29 aastat naistest 51% ja meestest 36% ning vanuserühma 30–39 aastat naistest 45%, meestest 27%).

3.2. Meeste ja naiste kogemused ebavõrdse kohtlemisega

46% naissoost ja 38% meessoost vastajatest mainis ebavõrdse kohtlemise isiklikku kogemust viimase kolme aasta jooksul (joonis 3.4).

Joonis 3.4. Meeste ja naiste isiklikud ning nende tuttavate ebavõrdse kohtlemise kogemused viimase kolme aasta jooksul. Ebavõrdset kohtlemist kogenute osakaal soorühmas

Järgmises tabelis (3.1) on esitatud viimasel kolmel aastal diskrimineerimist kogenud vastajate sotsiaalne taust sugude kaupa. Enamikus ankeetküsitluses toodud 27 allkategorias on naised teatanud ebavõrdse kohtlemise ohvriks sattumisest sagedamini kui mehed. Erandiks on viis kategooriat: vene kodakondsusega ja vene emakeelega meessoost vastajad, algharidusega meessoost vastajad, üheliikmelisse leibkonda kuuluvad meessoost vastajad ning need meessoost vastajad, kelle leibkonda kuulub viis või enam liiget. Ülejäänud kategooriates domineerivad naised ning kõige suurem vahe on kolmeliikmelistesse leibkondadesse kuuluvate naiste ja meeste vahel (62% naistest, 37% meestest), keskharidusega naiste ja meeste vahel (51% naistest, 36% meestest) ning kaheliikmelistesse leibkondadesse kuuluvate naiste ja meeste vahel (50% naistest, 36% meestest).

Tabel 3.1. Viimasel kolmel aastal diskrimineerimist kogenud vastajate sotsiaalne taust sugude kaupa. Isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate osakaal vastavas rühmas

		Mehed	Naised
Kodakondsus/emakeel	Eesti/eesti	35%	42%
	Eesti/vene	46%	59%
	Vene/vene	43%	40%
	Vene/määratlemata	44%	55%
Haridustase	Algharidus	32%	17%
	Põhiharidus	36%	42%
	Keskharidus	36%	51%
	Kesk-eriharidus põhikooli baasil	38%	42%
	Kutseharidus keskkooli baasil	39%	50%
	Kõrgharidus	44%	48%
Sissetulek pereliikme kohta	Kuni 2000 kr	43%	51%
	2001–3000 kr	39%	44%
	3001–4000 kr	25%	38%
	4001–6000 kr	36%	45%
	6001–8000 kr	36%	38%
	8001 – 10 000 kr	46%	54%
	Üle 10 000 kr	57%	60%
Leibkonna liikmete arv	1	35%	33%
	2	36%	50%
	3	37%	62%
	4	38%	50%
	5	51%	36%
	Üle 6	50%	45%
Koolieelikute olemasolu peres	On	44%	55%
	Ei ole	37%	44%
Kooliealiste laste olemasolu peres	On	38%	50%
	Ei ole	38%	44%

Isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemusega naised mainisid ebavõrdselt koheldud meestest tihedamini ebavõrdset kohtlemist **hariduse, teenuste ja sotsiaalsete suhte valdkonnas**. Isikliku diskrimineerimiskogemusega mehed nimetasid naistest tihedamini ebavõrdset kohtlemist **tööl, meedias ning riigivõimu või korrakaitse poolt**. Kõnealusel uuringus mainivad mehed naistest sagedamini tööd ebavõrdse kohtlemise valdkonnana, kuigi teised uuringud näitavad naiste ebavõrdset kohtlemist nii tööjõuturul kui ka palgataseme poolest. Samas puutuvad soorühmad töösfääris üldiselt harva kokku, kuna vaid 17% tööjõust töötab kollektiivis, kus mehi ja naisi on

võrdselt.³³ Seetõttu tuleb suhteliselt harva ette olukordi, kus meeste ja naiste huvid oleksid otseselt ning osalejatele selgesti nähtavalt vastandatud. Seega ei ole tööelus tajutud ebavõrdse kohtlemise juhtumite puhul enamasti aluseks töötaja sugu. Siiski tuleb toonitada, et meeste ja naiste palgataseme erinevus viitab kaudsete, töötajatele endile nähtamatute diskrimineerimismehhanismide olemasolule.

Naissoost vastajad mainisid ebavõrdset kohtlemist **hariduses** sagedamini kui mehed. Samas on paljud uurijad leidnud, et haridussüsteem mõjutab sugupooli erinevalt. Sealjuures viidatakse näiteks tõigale, et tüdrukud langevad harvemini koolist välja kui poisid, ning sellele, et 60% üliõpilastest on naissoost. Siiski on naistel raskem akadeemilises elus edasi jõuda (professorite hulgas on naisi vaid 16–17% ja dotsentide hulgas 36–37%); nii nagu töösfääris on sooliselt eraldatud valdkondi, toimib segregatsioon ka haridussfääris. Õpetajaks õppijate hulgas on naisi 86% ja lasteaiakasvatajaks õppijate hulgas peaaegu 100%.³⁴

Teistsugused tulemused saadi, kui küsiti vastaja *viimati läbielatud* ebavõrdse kohtlemise juhu kohta: ebavõrdset kohtlemist tööl mainisid nüüd tihti ka naised. Nad nimetasid meestest sagedamini diskrimineerimist hariduse, teenuste ja sotsiaalsete suhete valdkonnas ning meedias. Ebavõrdset kohtlemist kogenud mehed mainisid aga naistest tihedamini, et nende viimane selline kogemus tuli ette riigivõimu ja korrakaitse või muus valdkonnas (joonis 4.5).

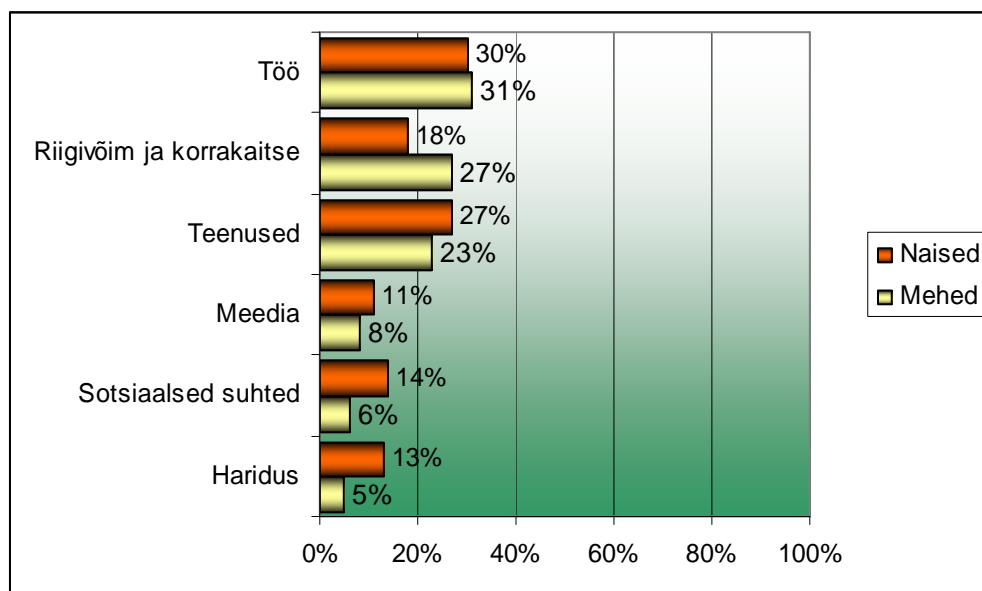
Ebavõrdse kohtlemise valdkondi lähemalt vaadates näeme, et selgelt tõusevad esile mõned statistiliselt olulised soospetsiifilised seosed. Vastajale endale osaks langenud ebavõrdset kohtlemist on naised kogenud sagedamini kui mehed seoses lasteaiakoha andmisega (14% naistest, 6% meestest) ja perekondlikes suhetes (14% naistest, 6% meestest). Mehed on aga sagedamini kui naised maininud diskrimineerimist korrakaitseorganite poolt (14% meestest, 4% naistest) ja kaitseväes (5% meestest, 0% naistest). Isiklikult viimati kogetud ebavõrdse kohtlemise valdkonnana mainivad soorühmad erinevaid olukordi suhteliselt võrdselt, ainsa erandina paistab silma

³³ *Tööelu baromeeter 2005. Elanikkonna uuringu aruanne.* (2006). Saar Poll OÜ, tellija EV Sotsiaalministeerium. [www.sm.ee/est/HtmlPages/TooeluBaromeeter-aruanne16-01-2006/\$file/T%C3%B6%C3%B6elu%20Baromeeter-aruanne%2016-01-2006.pdf].

³⁴ *Sotsiaalsektor arvudes 2005.* (2005). Sotsiaalministeerium. [www.sm.ee/est/HtmlPages/sotsiaalsektor_2005/\$file/sotsiaalsektor_2005.pdf].

ebavõrdne kohtlemine peresuhete valdkonnas. Seda mainis 6% naistest ja 2% meestest.

Joonis 3.5. Isiklike ebavõrdse kohtlemise kogemuste valdkonnad soorühmiti (nimetatud valdkonnas ebavõrdset kohtlemist kogenute osakaal isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas)

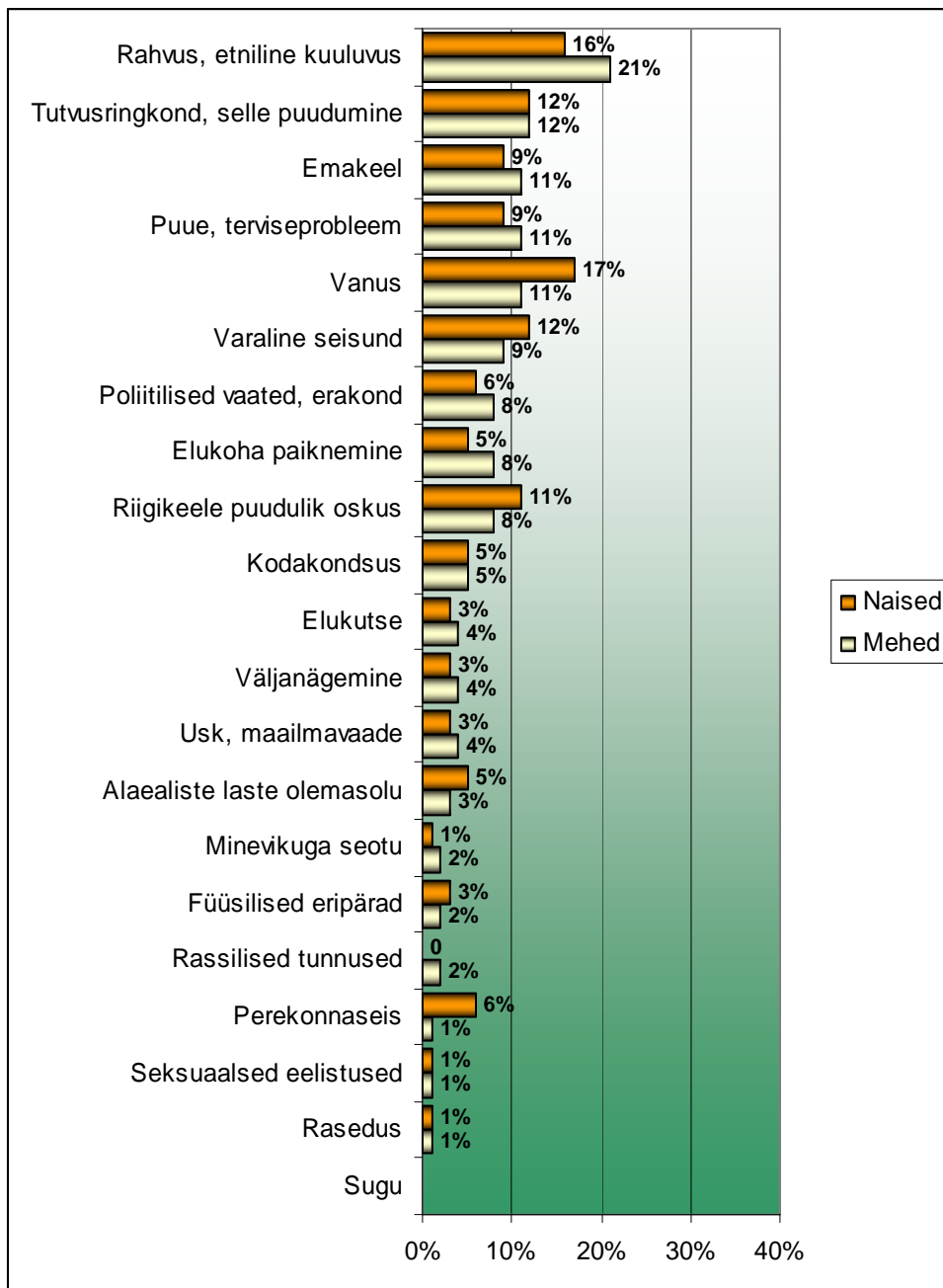
23% naistest ja vaid 4% meestest mainib, et neid on diskrimineerinud töökaaslased, ning 18% naistest ja 4% meestest leiab, et neid on diskrimineeritud peresuhetes. Meedia ja riigivõim/korraldus on valdkonnad, kus noored mehed kogevad ebavõrdset kohtlemist naistest tihedamini. 18% meestest ja 6% naistest mainib, et neid diskrimineeritakse ajakirjanduses kajastamisel, ning 16% meestest ja 5% naistest, et neid diskrimineerivad korraldusorganid. 12% meestest leiab, et neid on koheldud ebavõrdselt kaitseväes, seda valdkonda ei maininud aga mitte ükski naine.

Vaadates vastajate isiklikku kogemust detailsemalt soo- ja vanuserühmiti, selgub, et eriti suur on sugude vahe vanuserühmas 18–29 aastat. Selles vanuserühmas leiab 27% naistest ja 13% meestest, et neid koheldakse tööülesannete jagamisel ebavõrdselt. Kui kokku võtta kõik töö valdkonnas saadud diskrimineerimiskogemused, leiab 57% selle vanuserühma naistest ja 25% meestest, et nad on sattunud ebavõrdse kohtlemise ohvriks. Teisisõnu, enam kui iga teine noor naine ja vaid iga neljas noor mees väitis, et neid on viimase kolme aasta jooksul ebavõrdselt koheldud. Samas vanuserühmas leiab veel 20% naistest ja vaid 3% meestest, et neid koheldakse ebavõrdselt

lasteaiakoha andmisel, ning 27% naistest ja 13% meestest nimetab, et neid koheldakse ebavõrdselt hindamisel koolis või ülikoolis. Samuti leiab noortest (18–29 a) naistest 13%, aga ainult 3% noortest (18–29 a) meestest, et neid diskrimineeritakse avalikule teabele juurdepääsul. Sotsiaalsete suhete valdkonnas on kaks ala, kus noored mehed kogevad ebavõrdset kohtlemist naistest sagedamini. 20% meestest ja 7% naistest tunneb, et naabrid kohtlevad neid ebavõrdselt; ühingutes/seltsides tunneb 7% meestest ja vaid 1% naistest, et neid koheldakse ebavõrdselt.

Vastajate seletustest konkreetsete isikliku ebavõrdse kohtlemise juhtude kohta selgub, et ainus teoreetiliselt võimalik põhjus, mida pole kordagi isikliku diskrimineerimise põhjusena välja toodud, on sugu (vt joonist 3.6); tulemus oli sama, kui küsiti tuttavate kogemuste kohta. Mehed ja naised näevad diskrimineerimise põhjusi üldjoontes ühtmoodi; erinevusi näib olevat kõige rohkem selles, kui tihti mainitakse põhjusena rahvust ja vanust.

Joonis 3.6. Ebavõrdse kohtlemise viimase isikliku kogemuse arvatav põhjus soorühmiti. Nimetatud põhjust oma viimase isikliku diskrimineerimiskogemuse põhjusena maininute osakaal isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas

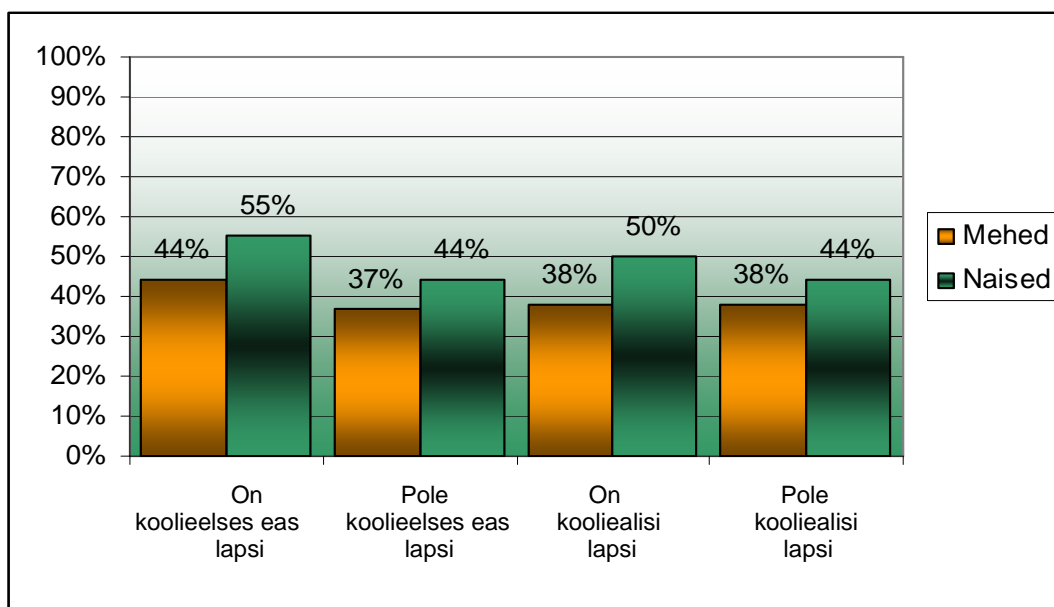
3.3. Meeste ja naiste arvamuste erinevused sõltuvalt laste olemasolust leibkonnas

Käesolev uuringu andmestik annab võimaluse vaadata, kas laste olemasolu ja arv leibkonnas seletab ebavõrdsuse tajumist. Küsitluses osalenutest enamikul alaealisi lapsi ei ole, lastega leibkonnast vastajaid oli valimis 38% (n=453). Laste vanuse järgi oli kas ühe või mitme alla 6-aastase lapsega vastajaid 16% (n=198) ning lastega vanuses 7–17 aastat vastajaid 28% (338). Et küsimuse sõnastus keskendus ühes

leibkonnas elavate inimeste vanusele, siis võib siinhulgas olla ka nii vastaja lapselapsi kui ka õdesid-vendi.

Ebavõrdset kohtlemist on mõnevõrra rohkem kogunud koolieelikute pereliikmed, sealjuures nii mees- kui ka naissoost vastajad.³⁵ Meeste puhul on vahe selles, kas peres on koolieelses eas lapsi või mitte (meestest, kelle peres on väikelapsi, on diskrimineerimiskogemusi 44%-l, ning meestest, kelle peres pole väikelapsi, 37%-l), kuid kooliealiste laste olemasolu ebavõrdse kogemuse esinemist enam ei mõjuta. Naiste kogemusi mõjutavad laste olemasolu ning vanus märksa rohkem. Nii märgib väikelastega naistest 55% ja kooliealiste lastega naistest 50% isikliku diskrimineerimiskogemuse olemasolu, ent väikelasteta meestel ja naistel on see näitaja 44% ning neil, kel pole üldse alaealisi lapsi, 42%. Andmete põhjal ei saa küll väita, et diskrimineerimiskogemused oleksid tingitud just laste olemasolust, põhjused on siin erinevad, kuid teatav korrelatsioon viitab just naiste puhul seosele diskrimineerimiskogemuse ja laste olemasolu vahel.

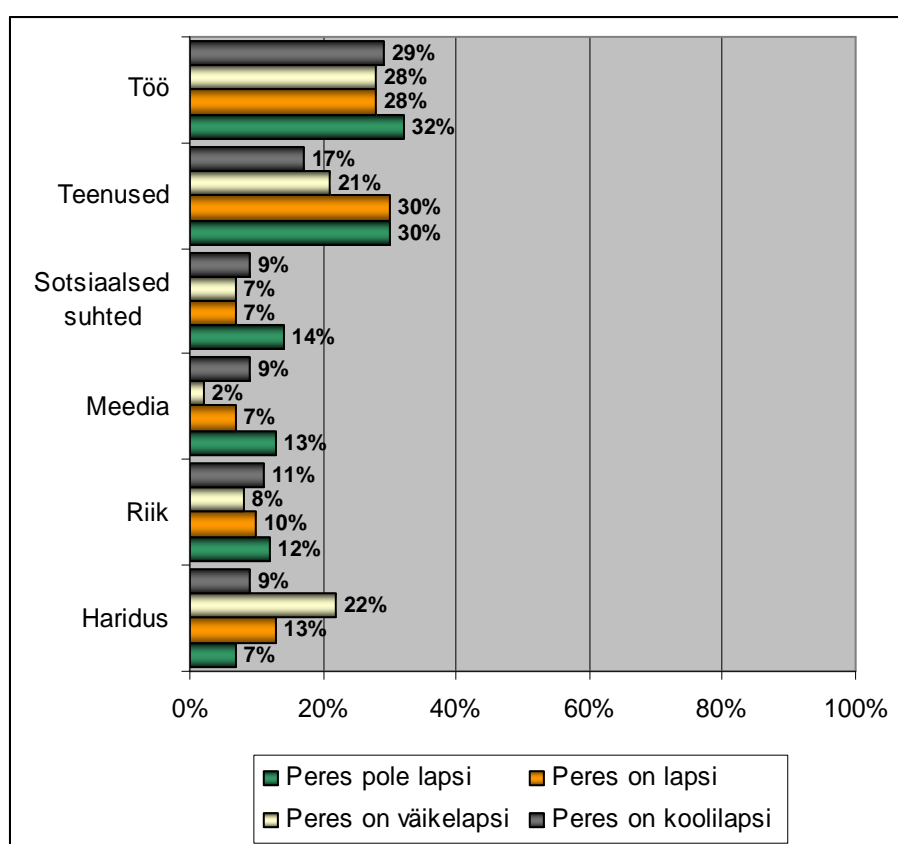
Joonis 3.7. Ebavõrdse kohtlemise kogemine ja laste olemasolu peres (ebavõrdse kohtlemise kogemusega vastajate osakaal vastavas rühmas)

³⁵ Vastajad märkisid, kas nendega elab ühes leibkonnas lapsi ja millises vanuses lapsi, seega alaealiste lastega pere ei pruugi alati tähendada, et tegemist on vastaja lapsega.

Diskrimineerimise valdkondi analüüsidest selgus, et lastega vastajad ei erine kuigi palju vastajate keskmisest. Nii oli neilgi enim näiteid isikliku diskrimineerimise kohta tuua **töö valdkonnast**: 28%-l. Ootuspäraselt nimetasid lastega vastajad keskmisest problemaatilisemana hariduse valdkonda. Näiteks väikelastega vastajatest tõi 22% isikliku kogemuse näite **hariduse valdkonnast**. Keskmisest sagedamini mainiti ka **teenuste valdkonda** (20% lastega, 21% väikelastega vastajatest).

Joonis 3.8. Isiklike ebavõrdse kohtlemise kogemuste valdkonnad seoses laste olemasoluga peres. (Nimetatud valdkonnas ebavõrdset kohtlemist kogenute osakaal vastava pereliigi isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas)

Eestis tehtud uuringud on viidanud probleemidele lastevanemate töö- ja pereelu ühildamisel.³⁶ Samasugused raskused paistavad silma ka siis, kui uurida küsitlusele vastanute viimati kogetud diskrimineerimisjuhtude kirjeldusi. Vastajad tõid töö valdkonnas tajutud ebavõrdse kohtlemise kirjeldamisel välja olukordi, mis seostuvad

³⁶ Vt Vaher, B., Seeder, K. (toim) (2007). *Töö ja pere. Paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhõive*. Tallinn: Eesti Töandjate Keskkliit.

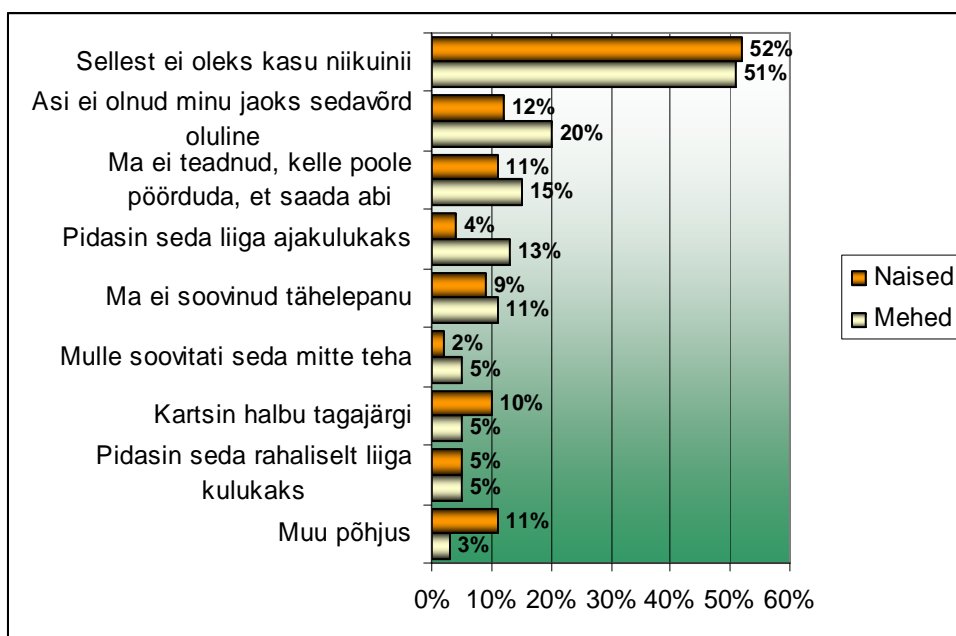
laste eest hoolitsemise ja töökohustuste vahelise konfliktiga – näiteks tööandja keeldumise paindlikust töögraafikust või väikelastega emade raskused töökoha leidmisel. Enamasti seostus näidetega liitnussena ka vastaja sugu (naine), mis kõneleb endiselt üsna jäigastunud soorollidest Eestis. Suur osa kirjeldatud juhtumitest kuulus kaudse diskrimineerimise alla (vt ptk 1.2), milles inimest koheldi ebavõrdselt üldlevinud sotsiaalsete hoiakute, mitte isiklike põhjuste tõttu.

Töö kõrval **hariduse valdkonna** märgatav osatähtsus uurimuse tulemustes kajastab samuti teema aktuaalsust ühiskonnas. Siia alla paigutusid sageli väikelaste vanemate mured oma lapsele lasteaiakoha leidmisel või raskused lapse saamisel soovitud kooli. Neile probleemidele viitavad ka väikelaste vanemate poolt keskmisest mõnevõrra sagedamini mainitud ebavõrdse kohtlemise arvatavate alustena vajaliku **tutvusringkonna olemasolu ja elukoha paiknemine**.

3.4. Meeste ja naiste tegutsemise ebavõrdse kohtlemise korral ning ebavõrdse kohtlemise tagajärjed

Nagu mainisime käesoleva aruande peatükis 2.4 (joonis 2.7), ei olnud rohkem kui pooled ebavõrdset kohtlemist kannatanud vastajad teinud midagi olukorra parandamiseks. Suurt erinevust meeste ja naiste vahel siin ei olnud (mitte midagi teinute osakaal oli vastavalt 53% ja 50%). Enamikku võimalikest tegutsemisviisidest olid mehed ja naised rakendanud võrdsel määral. Oluliselt erines see, kui võrd otsiti abi sugulastelt ja tuttavatelt – naistest oli seda teinud 13% ja meestest ainult 6%. Mittetegutsemise põhjusena esitasid nii meestest kui ka naistest pooled arvamuse, et tegutsemisest „ei oleks niikuinii kasu”. Ka kolme järgmist kõige tavalisemat põhjust esitasid mehed ja naised võrdse sagedusega: et sekkumisest pole kasu, et asi ei ole sedavõrd oluline ning et ei olnud teada, kelle poole sellises olukorras pöörduda. Mehed mainisid aga naistest tihedamini, et nad pidasid sekkumist liiga ajakulukaks või et nad ei soovinud tähelepanu. Naised seevastu tõid meestest sagedamini välja muud põhjused ning seda, et nad kartsid sekkumisel olevat halbu tagajärgi (vt joonist 3.9).

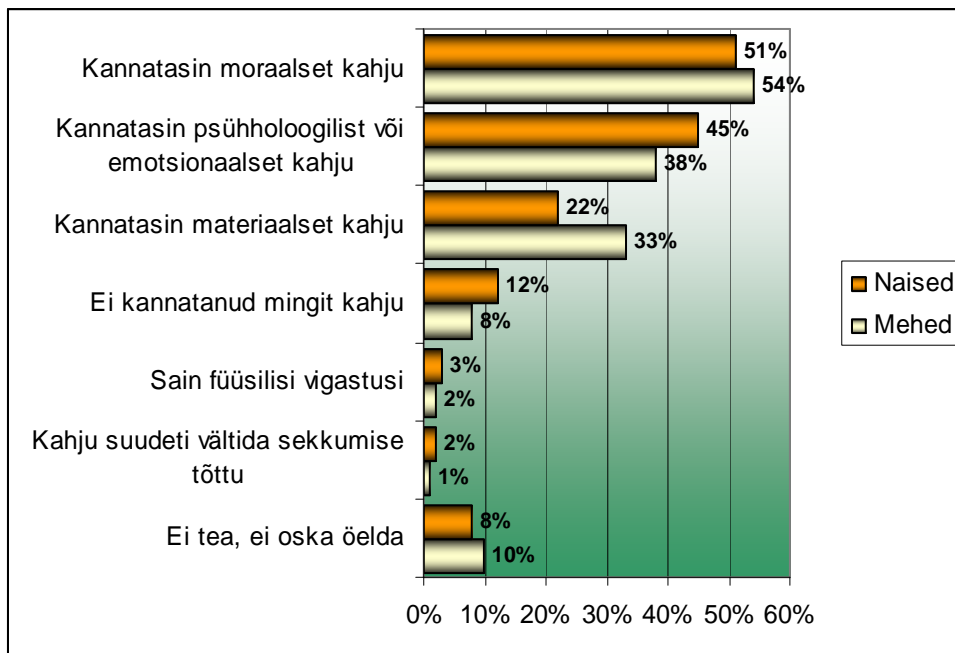
Joonis 3.9. Miks te ei teinud midagi olukorra parandamiseks? Nimetatud põhjust märkinute osakaal vastajate seas, keda koheldi ebavõrdselt ning kes ei võtnud midagi ette

Ebavõrdse kohtlemise tagajärjena mainis mõlemas soorühmas iga teine vastaja, et ta kannatas eelkõige moraalselt kahju. Ka psühholoogilist/emotsionaalset kahju kannatasid mõlemast soost vastajad, kuid naised veidi suuremal määral kui mehed (vt joonist 3.10).

Materiaalset kahju kannatas iga kolmas mees ja iga neljas naine ning vahe soojate ja vanuserühmade vahel on eriti suur vanuserühmas 30–39 aastat, kus iga teine mees ja vaid iga neljas naine teavitas, et kannatas ebavõrdse kohtlemise tõttu materiaalset kahju.

Joonis 3.10. Ebavõrdse kohtlemise tagajärjed viimati isiklikult kogetud juhtumi puhul sugude kaupa. Nimetatud tagajärge märkinute osakaal isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas

3.5. Kokkuvõte

Vaadates uuritud ebavõrdse kohtlemise valdkondi soorühmadest lähtudes, selgub, et ebavõrdset kohtlemist tuleb eri valdkondades ette erineval määral ja viisil. Nagu eelnevalt tõdesime (3.2), on näiteks töö valdkond suuresti soosegregeeritud: mehed ja naised töötavad pigem ühesoolistes kui segakollektiivides. See tähendab, et ebavõrdset kohtlemist ei esine otseses vastastikmõjus soorühmade liikmete vahel. Töö tasustamise valdkond erineb teistest selle poolest, et palk on tavaliselt seotud nii laiema struktuuri kokkulepetega (kollektiivlepingud, erinevate ametite erinevad palgatasemed jms) kui ka tööandja ja töövõtja konkreetse suhte ja kokkulepetega.

Sotsiaalsete suhete valdkonnaga on lood enamasti teised. Nimelt põhinevad sotsiaalsed suhted konkreetsete inimeste – meeste ja naiste – läbisaamisel. Laiemaks struktuuriks, mis selles valdkonnas ilmnevat ebavõrdset kohtlemist mõjutab, on näiteks sotsiaalsed normid ja soorollid. Sotsiaal-poliitilised meetmed (nn vanemahüvitis, erinevate sotsiaalsete rühmade toetusprogrammid) võivad praktikas toimida kas olemasolevaid soorolle säilitavalt või mõjutada neid muutumise suunas.

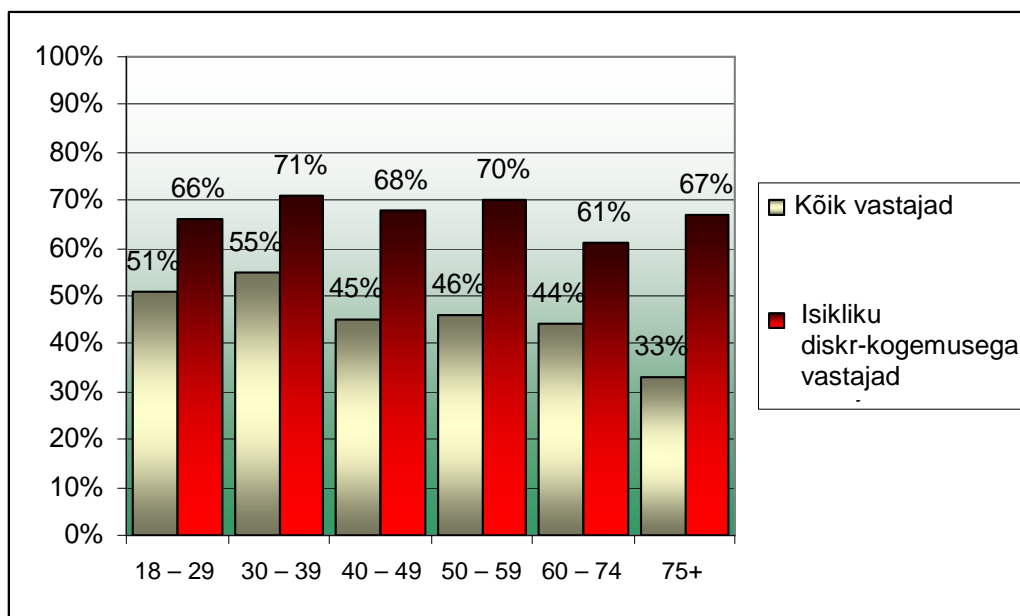
Edasist käsitlemist vääriv teema on meeste ja naiste esitatud arvatavad põhjused selle kohta, miks nad ise on ebavõrdse kohtlemise ohvriks sattunud. Naised toovad meestest tihedamini välja tunnuseid, mis **elu jooksul muutuvad**: vanus, varaline seisund, riigikeele oskus, perekonnaseis ja alaealiste laste olemasolu. Mehed seevastu toovad naistest sagedamini välja **elu jooksul raskesti muutuvaid või isegi muutumatuid** tunnuseid või rühmakuuluvusi: puude olemasolu või pikaajaline terviseprobleem, rahvus, emakeel, rassitunnused, elukoha paiknemine ning poliitilised vaated või erakonda kuulumine.

4. Ebavõrdse kohtlemise kogemused erinevates vanuserühmades

4.1. Erinevas vanuses vastajate vaated ebavõrdsele kohtlemisele

Eri vanuserühmade vahel on suuri erinevusi selles, kas ja millisel määral peetakse ebavõrdset kohtlemist Eestis probleemiks. Kõige harvemini pidasid ebavõrdset kohtlemist probleemiks üle 75-aastased vastajad, samas väga tõsise või pigem tõsise probleemina näeb seda kuni 39-aastaste vastajate enamik (vt joonist 4.1). See erinevus kaob aga siis, kui vaatame ainult seda osa vastajatest, kes on teatanud ka isiklikust ebavõrdse kohtlemise kogemusest – nende hulgas on hinnang probleemi tõsidusele ühtlaselt kõrge. Vanemaelised näivad ebavõrdset kohtlemist probleemiks pidavat enamasti alles siis, kui nad on seda isiklikult kogenud.

Joonis 4.1. Vastajate hinnang Eestis leiduvale ebavõrdsele kohtlemisele vanuserühmiti ning seoses vastaja isikliku diskrimineerimiskogemusega. Nende vastajate osakaal, kelle arvates inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis on väga tõsine või pigem tõsine probleem

Küsimusele selle kohta, kuidas vähendada ebavõrdset kohtlemist Eestis, vastati vanuserühmiti mõnevõrra erinevalt (vt tabelit 4.1). Inimeste teavitamist nende õigustest kui vajalikku meetet mainisid kõige sagedamini 18–29-aastased vastajad. Haridussüsteemi olulisust rõhutati eelkõige 30–39-aastaste ja 60–74-aastaste vanuserühmas ning sallivuse/kultuursuse kasvatamise osatähtsust mainisid kõige

sagedamini 40–59-aastased ja üle 75-aastased vastajad. Kõige harvemini pakutud lahendused kõikides vanuserühmades on karistuste karmistamine, inimeste ühinemine oma õiguste kaitseks ning abi saamise lihtsustamine.

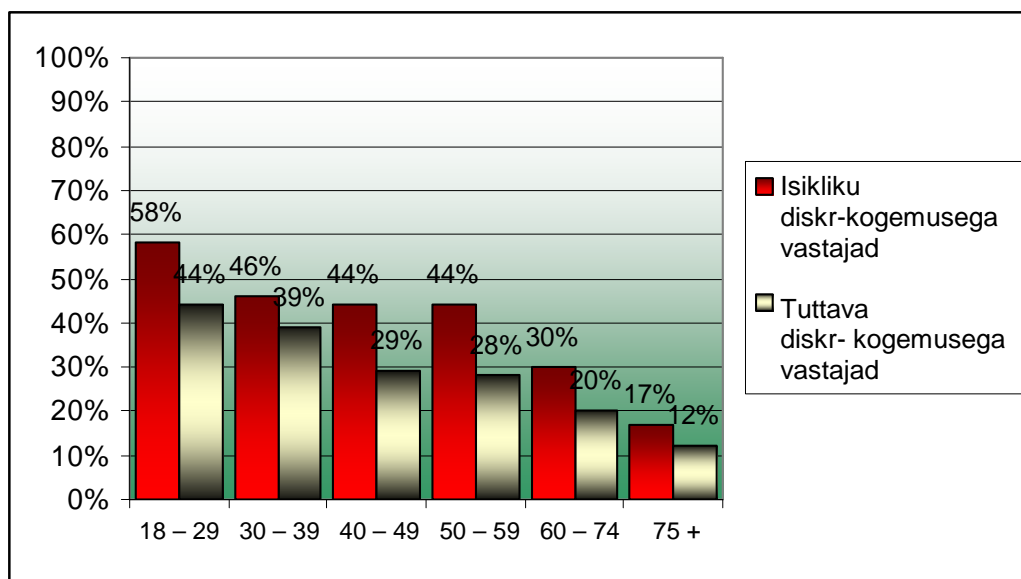
Tabel 4.1. Mida tuleks teha, et vähendada Eestis inimeste ebavõrdset kohtlemist? Vastusevariandi valinute osakaal erinevates vanuserühmades

Soovitatud tegevused	18–29	30–39	40–49	50–59	60–74	75+
Parandada õigusakte	27%	39%	37%	35%	30%	23%
Julgustada inimesi teatama ebavõrdsest kohtlemisest	43%	36%	35%	31%	34%	20%
Teavitada inimesi oma õigustest	56%	55%	60%	49%	43%	32%
Inimesed peaksid oma õiguste kaitseks ühinema	13%	17%	18%	21%	12%	9%
Teavitada inimesi abi saamise võimalustest ebavõrdse kohtlemise korral	50%	47%	43%	36%	32%	16%
Muuta abi saamine lihtsamaks	37%	25%	32%	32%	32%	19%
Karmistada karistusi ebavõrdse kohtlemise korral	28%	17%	21%	21%	19%	16%
Kasvatada ühiskonnas sallivust ja kultuursust	53%	60%	60%	56%	48%	37%
Haridussüsteem lasteaiast ülikoolini peaks käsitlema võrdse kohtlemise ja sallivuse põhimõtteid	49%	64%	58%	51%	51%	30%

4.2. Erinevate vanuserühmade kogemused ebavõrdse kohtlemisega

Üldiselt näib kehtivat seaduspärasus, et mida noorem on vastaja, seda suurem on tõenäosus, et ta on isiklikult kogunud olukorda, mida ta ise nimetab ebavõrdseks kohtlemiseks. Vanuserühmas 18–29 aastat teatas 58% vastajatest, et neid on ebavõrdselt koheldud, vanuserühmas 60–74 aastat aga 30%. Veel mainivad nooremad vastajad vanematest tihedamini ka tuttavate kogemusi ebavõrdse kohtlemisega (vt joonist 4.2).

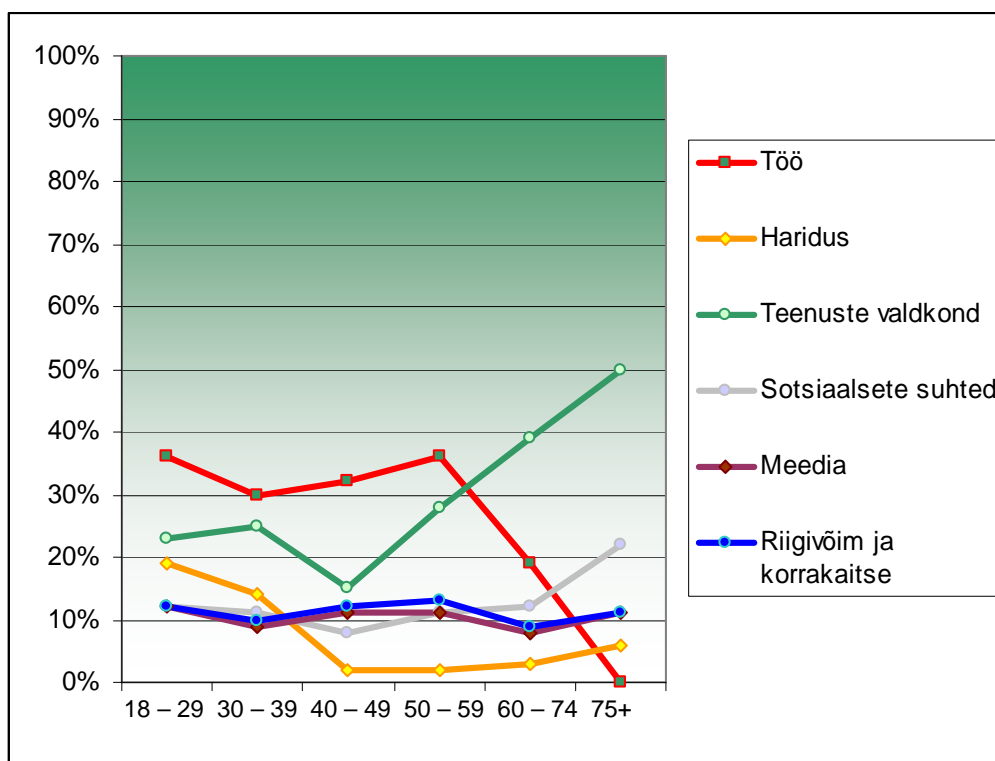
Joonis 4.2. Isiklike ja tuttavate ebavõrdse kohtlemise kogemused seoses vanusega. Nimetatud diskrimineerimiskogemusega vastajate protsent vanuserühmas

Erinevad vanuserühmad kogevad diskrimineerimist eri eluvaldkondades erineval määral. **Kõige suuremad on erinevused töö ja hariduse valdkonnas**, kuna kõigis vanuserühmades ei ole õppureid ning vanuserühmadest 60–74 ja 75+ aastat on enamik juba läinud vanaduspensionile (vt joonist 4.3). Tööga seotud ebavõrdset kohtlemist mainivad kõik tööealiste vanuserühmad enam-vähem võrdselt, vanimad vastajad aga tunduvalt väiksema sagedusega. Kuna Eesti vanaduspensionisüsteem võimaldab lisaks pensionile ka muid sissetulekuid, töötavad paljud pensionärid siiski edasi ning saavad sotsiaalmaksuga maksustatud tulu.³⁷ Kuni 59-aastased vastajad on kogenud ebavõrdset kohtlemist töö valdkonnas eelkõige töö tasustamisel. Üle 60-aastased vastajad leiavad seevastu, et neid koheldakse ebavõrdselt eelkõige tööle võtmisel. Vanemate inimeste jaoks saavad tööturuprobleemid aktuaalseks juhul, kui nad on töö kaotanud vahetult enne pensioniiga. Siis on võimalik, et nad kogevad ebavõrdset kohtlemist uue töökoha otsimisel.

³⁷ Leppik, L, Võrk, A., Tiit, E., Leetmaa, R. (2004). Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide mõju Eesti pensionisüsteemile. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Joonis 4.3. Valdtkonnad, kus vastaja isiklikult on viimati kogenud ebavõrdset kohtlemist, andmed vanuserühmiti. Graafikukõverad näitavad nende vastajate osakaalu vanuserühmas, kes märkisid nimetatud valdkonda (100% – vastavas vanuses isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajad)

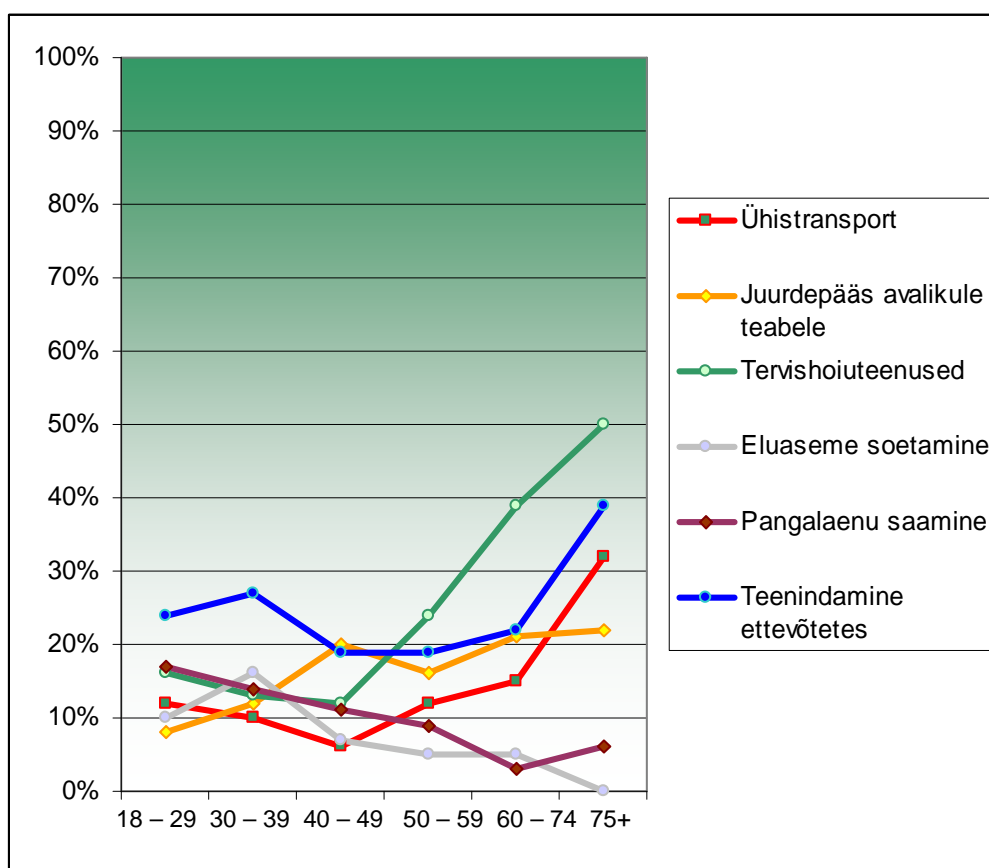

Ebavõrdset kohtlemist sotsiaalsete suhete valdkonnas mainitakse võrdselt kõikides vanuserühmades. Ebavõrdset kohtlemist meedias on teistest vanuserühmadest märgatavalt harvemini maininud vanuserühm 60–74 aastat. Haridust kui ebavõrdse kohtlemise valdkonda on esile toonud eelkõige noored (18–29-aastaste vanuserühmas 43%), vanemates vanuserühmades nimetatakse seda kahaneva sagedusega. Peaaegu ainus ala hariduses, kus vanuserühm 75+ mainib mõnevõrra ebavõrdse kohtlemise kogemuse olemasolu (siiski vaid 6%), on kooliõpikutes ja õppetundides kajastamisel. Ebavõrdset kohtlemist teenuste valdkonnas on väga tihti maininud kõigi vanuserühmade vastajad, sealjuures nimetavad üle 75-aastased seda kõige sagedamini ja 40–49-aastased kõige harvemini. Vanureid koheldakse nende enda sõnul ebavõrdselt kõige enam ühissõidukeis, tervishoiuteenuste kättesaamisel ning teenindamisel kauplustes või ettevõtetes.

Ebavõrdset kohtlemist teenuste kättesaamisel mainivad kõigis vanustes vastajad väga tihti, üle 75-aastased nimetavad seda kõige sagedamini ning 40–49-aastased kõige

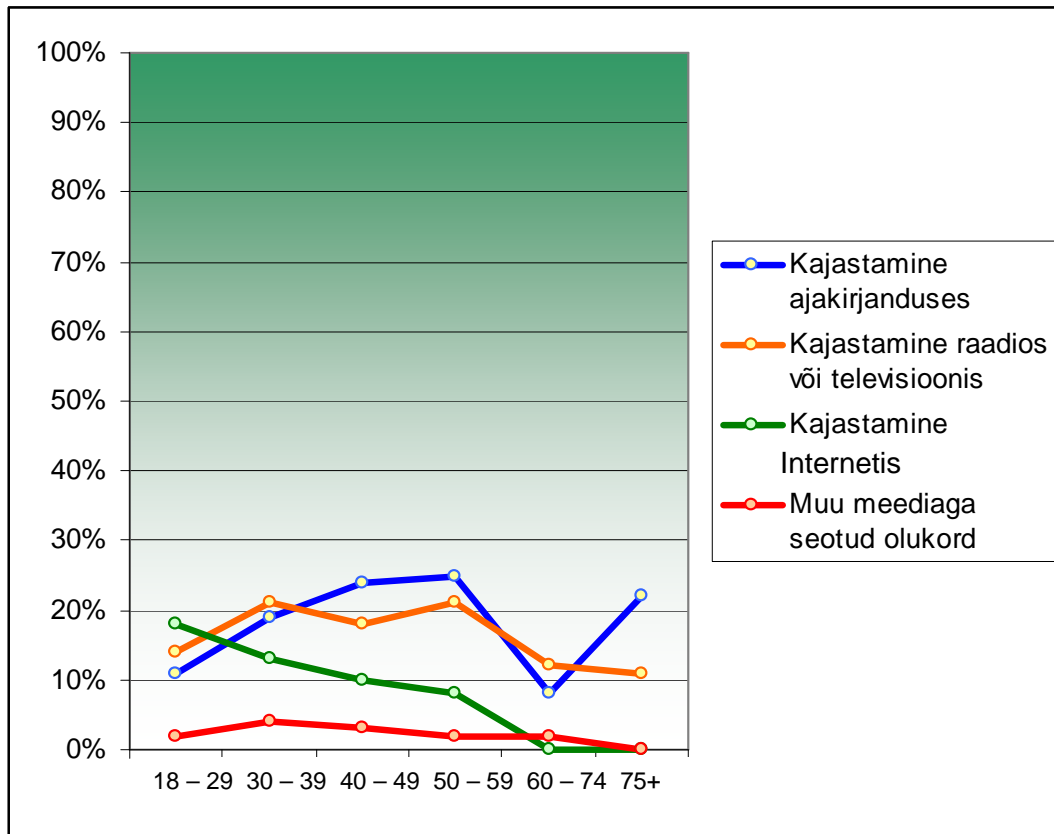
harvemini. Vanuserühmade kogemused ebavõrdse kohtlemisega teenuste valdkonnas on väga erinevad (vt joonist 4.4). Nooremad vastajad (18–39 a) tajuvad teistest sagedamini, et neid koheldakse ebavõrdselt eluaseme soetamisel/üürimisel. Kuigi noortel on üldjuhul suuremad võimalused pangalaenu saada kui näiteks vanaduspensionäridel, mainivad just noored vastajad kõige sagedamini, et neid on pangalaenu andmisel koheldud ebavõrdselt.

Joonis 4.4. Vastaja ebavõrdse kohtlemise kogemused TEENUSTE valdkonnas vanuserühmiti. Graafikukõverad näitavad nende vastajate osakaalu vanuserühmas, kes märkisid nimetatud valdkonda viimatisel isikliku diskrimineerimiskogemuse puhul. (100% – vastavas vanuses isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajad)

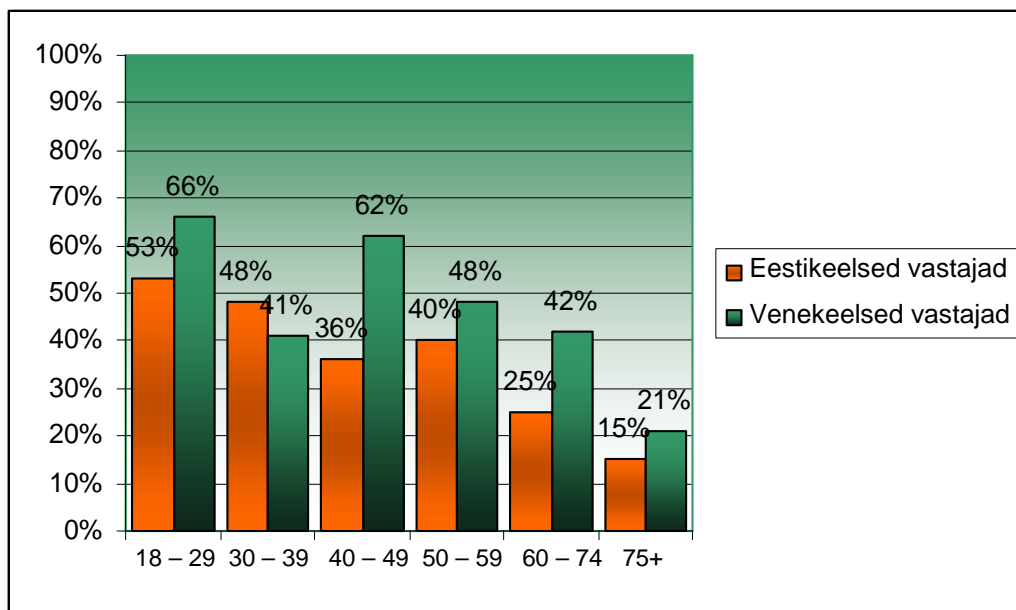
Ebavõrdset kohtlemist meedia valdkonnas on eri vanuserühmad kogenud veidi erinevalt. Noored (18–29 a) tajuvad teistest tihedamini, et neid diskrimineeritakse Internetis; nad ongi ilmselt kõige usinamad Interneti kasutajad. Vanemad vanuserühmad mainivad eelkõige diskrimineerimist ajakirjanduses või raadios/televisioonis (vt joonist 4.5) kajastamisel.

Joonis 4.5. Vastaja ebavõrdse kohtlemise kogemused MEEDIA valdkonnas vanuserühmiti. Graafikukõverad näitavad nende vastajate osakaalu vanuserühmas, kes märkisid nimetatud valdkonda viimatisel isikliku diskrimineerimiskogemuse puhul. (100% – vastavas vanuses isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajad)

Jaotades vanuserühmade ebavõrdset kohtlemist rühmadesse vastajate emakeele järgi, leiame, et kõige enam on ebavõrdset kohtlemist kogunud vene emakeelega vastajad, ja mida noorem on vastaja, seda suurem on tõenäosus, et ta mainib ebavõrdse kohtlemise kogemust. Vene emakeelega noorte (18–29 a) vastajate hulgas on ebavõrdset kohtlemist kogunud kaks kolmandikku, samal ajal kui nende eesti emakeelega eakaaslaste seas on see kogemus ühel kahest. Samas on erinevused väga suured ka 40–49-aastaste erineva emakeelega vastajate vahel. Nende seas on ebavõrdset kohtlemist kogunud eesti emakeelega üks kolmest ja vene emakeelega peaaegu kaks kolmest vastajast (vt joonist 4.6).

Joonis 4.6. Isiklik ebavõrdse kohtlemise kogemus emakeelte ja vanuserühmade kaupa (isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate osakaal vastavas rühmas)

Kõikidele vanuserühmadele on ühine see, et ebavõrdse kohtlemise tagajärjel kannatanud mainivad sõltumata oma vanusest kahjuna kõige sagedamini moraalselt ja psühholoogilist või emotsionaalset kahju. Kolmandal kohal ebavõrdse kohtlemise tagajärgede pingereas leiame vastuse, et kannatati materiaalselt kahju, kusjuures vastajad vanuses 30–59 aastat mainisid seda statistiliselt olulisel määral sagedamini kui nendest nooremad või vanemad vastajad (joonis 4.6.).

4.3. Kokkuvõte

Ebavõrdse kohtlemise olemasolust Eestis on rohkem teadlikud nooremate vanuserühmade vastajad. Nemad teatasid ka sagedamini olukordadest, kus neid endid on teistega võrreldes halvemini koheldud. See võib näidata nende suuremat teadlikkust, aga ka suuremat ohtu saada ebavõrdselt koheldud. Teadlikkuse erinevust saab seletada erinevustega hariduses, meediatarbimises ja ka võrdse kohtlemise ootustes, mis noorematel, suuremal määral demokraatlikus ühiskonnas üles kasvanud inimestel eeldatavasti on suuremad kui vanematel. Lisaks teadlikkuse erinevusele erinevad vanuserühmad ka selle poolest, milliste eluvaldkondadega nad kokku puutuvad ning millistes nad järelkult võivad teistega võrreldes ebavõrdselt koheldud saada. Noored näiteks tajuvad ebavõrdselt kohtlemist koolis ja vanurid

tervishoiusüsteemis. Ebavõrdse kohtlemisena tajutakse ka õigustatuks peetavate ootuste luhtumist. Noored mainivad näiteks vanematest vastajatest tihedamini, et neid diskrimineeritakse pangalaenu saamisel, ent näiteks vanaduspensionäridel ei ole oma kõrge ea tõttu tihtipeale üldse võimalik pangalaenu võtta. Uurijatena võime öelda, et objektiivselt on ebavõrdse kohtlemisega tegu näiteks juhul, kui üle 75 aasta vanad inimesed ei saa oma majanduslikku olukorda parandada väikse laenuga; samas ei saa me väita, et see on neile oluline probleem, kui nad ise nii ei leia.

5. Ebavõrdne kohtlemine ning puue või pikaajalised terviseprobleemid

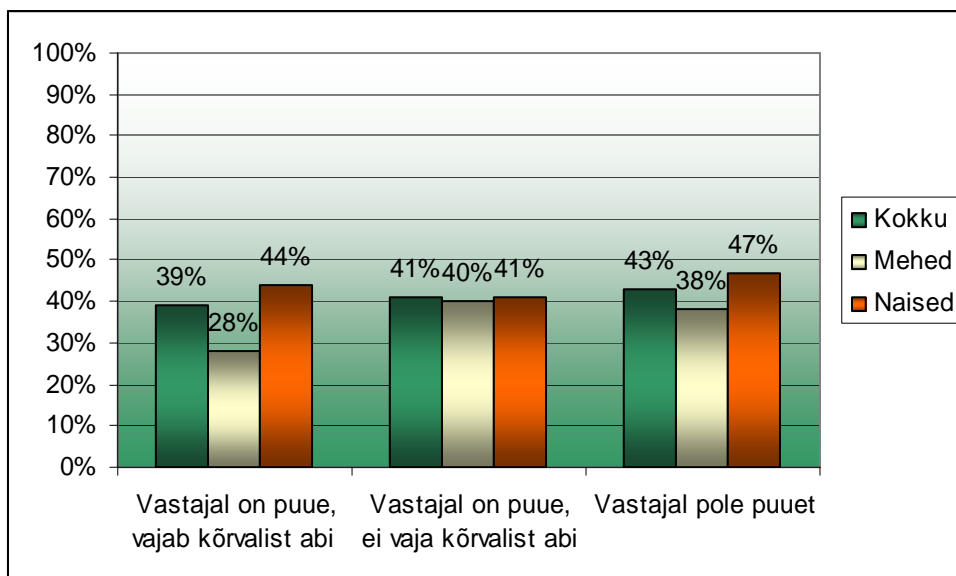
5.1. Puude või terviseprobleemidega inimeste ja nende perekonnaliikmete ebavõrdse kohtlemise kogemused

Senine rahvusvaheline ja Eesti kogemus kinnitavad, et puuded ja pikaajalised terviseprobleemid võivad raskendada inimese võimalusi saada teistega võrdselt koheldud. **Euroopa Liidu põhiõiguste hartas** nimetatakse puuet kui ühte alust sellisele diskrimineerimisele, mis on kõigis liikmesriikides keelatud.³⁸ Millisel määral kinnitavad küsitlustulemused sellise ebavõrdse kohtlemise olemasolu Eestis? Esmapilgul ei paista olevat seost puute või terviseprobleemide olemasolul ja sellel, kas vastaja on isiklikult kogenud teistega võrreldes ebaõiglast kohtlemist (vt joonist 5.1). Puueteta vastajad teatasid isegi sagedamini kui puuetega vastajad, et neid on diskrimineeritud. Muude rühmadega võrreldes teatasid diskrimineerimise ohvriks sattumisest **kõige harvemini** meessoost vastajad, kes vajavad mõne puude või terviseprobleemi tõttu oma igapäevaseks toimetulekuks kõrvalist abi. Samas tuleb märkida, et **kõige sagedamini** teatasid ebavõrdse kohtlemise juhtudest puude või terviseprobleemide tõttu igapäevast abi vajavate inimeste naissoost pereliikmed (joonis 5.2). Arvatavasti kajastab see nende kogemusi valdkondadest, millega nad on pidanud kokku puutama oma pereliikme puude või terviseprobleemi tõttu.

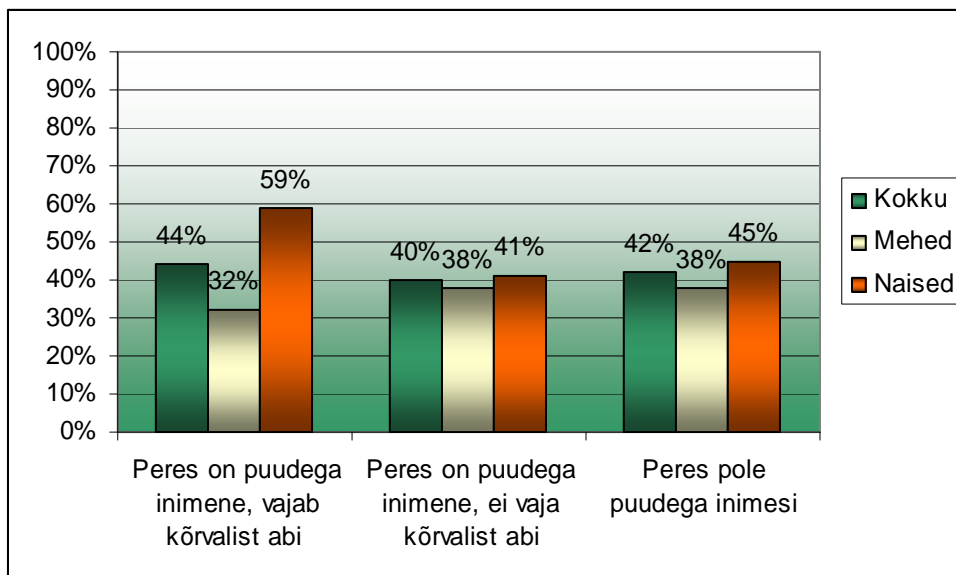
³⁸

Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2000/C 364/01), artikkel 21.

Joonis 5.1. Ebavõrdse kohtlemise kogemuse seos puude või pikaajalise terviseprobleemi olemasoluga küsitletul. (Isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate osakaal vastavas rühmas)

Joonis 5.2. Ebavõrdse kohtlemise kogemuse seos puude või pikaajalise terviseprobleemi olemasoluga peres. (Isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate osakaal vastavas rühmas)

2005. aastal tehtud küsitluse kohaselt oli puuetega 16–64-aastaste seas toona tööga hõivatud 17%, samal ajal kui kogu vastavaealisest rahvastikust töötas 64%. 60% puuetega inimestest leidis, et on puude tõttu saanud töötada soovitud vähem, 5% polnud puude tõttu kunagi töötanud ning 33% leidis, et ei olnud pidanud töötamist piirama või tööl käimisest loobuma.³⁹ See tähendab kokkuvõttes, et puuetega inimesed on tööturul tegevad harvemini kui teised, ja seega on teistega võrreldes väiksem ka tõenäosus, et neid koheldakse seal ebavõrdselt. On võimalik, et puuetega inimesed on laias laastus omaks võtnud arusaama, et tööturgu ei ole nende jaoks olemas, ja et nende tööeluootused ei ole sama suured kui teistel tööealistel. Seda võib järeldada tabeli 5.1 põhjal, mille järgi vastajad, kellel endal või kelle pereliikmel on puue, mainivad igasuguseid ebavõrdse kohtlemise võimalusi töö valdkonnas harvemini kui teised vastajad.

Tabel 5.1. Puuetega inimeste ja nende perekondade ebavõrdne kohtlemine töö valdkonnas. Ebavõrdset kohtlemist loetelus mainitud olukordades kogenud vastajate osakaal vastavas rühmas

Töö valdkond	Perekonnas ei ole puude või pikaajalise terviseprobleemiga inimest	Perekonnas on puude või pikaajalise terviseprobleemiga inimene
Töole võtmisel	10%	8%
Töö tasustamisel	14%	8%
Tööülesannete jagamisel	6%	6%
Edutamisel	5%	3%
Töösuhete lõpetamisel	4%	4%
Töö valdkonnas kokku	26%	18%

Ka **hariduse** valdkonnas leiavad puuetega inimesega peredest vastajad teistest üldiselt harvemini, et neid koheldakse ebavõrdselt. Teenuste valdkonnas on aga puuetega ja ilma puudeta vastajad kogenud ebavõrdset kohtlemist enam-vähem ühesugusel määral. Oluline erinevus puudutab kogemusi tervishoiu valdkonnas: neist peredest

³⁹ Masso, M., Pedastsaar, K. (2006). *Puuetega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuring. Uuringuraport*. Tallinn: Sotsiaalministeerium. [[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Puuetega_inimeste_uuringu_raport/\\$file/Puuetega_inimeste_uuringu_raport.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Puuetega_inimeste_uuringu_raport/$file/Puuetega_inimeste_uuringu_raport.pdf)] (19.10.2007).

vastajad, kus on puude või pikaajalise terviseprobleemiga inimene, mainivad teistest sagedamini, et neid koheldakse ebavõrdselt tervishoiuteenuste kättesaamisel (vt tabelit 5.2). Selle põhjuseks on ilmselt asjaolu, et nad vajavad neid teenuseid sagedamini.

Tabel 5.2. Puuetega inimeste ja nende perekondade ebavõrdne kohtlemine teenuste valdkonnas. Ebavõrdset kohtlemist loetelus mainitud olukordades kogunud vastajate osakaal vastavas rühmas

Teenuste valdkond	Perekonnas ei ole puude või pikaajalise terviseprobleemiga inimest	Perekonnas on puude või pikaajalise terviseprobleemiga inimene
Ühissõidukis	4%	5%
Avalikule teabele juurdepääsul	7%	5%
Tervishoiuteenuste kättesaamisel	7%	13%
Eluaseme soetamisel/üürimisel	3%	4%
Pangalaenu saamisel	5%	4%
Teenindamisel kauplustes või ettevõtetes	10%	9%
Teenuste valdkond kokku	26%	25%

Ka sotsiaalsete suhete valdkonnas ei ilmne suuri erinevusi selles, millisel määral on puuetega ja puudeta vastajad enda sõnul kogunud ebavõrdset kohtlemist. Ainus valdkond, kus puuetega inimesi ja nende perekondi koheldakse sagedamini ebavõrdselt, on suhted naabritega (vt tabelit 5.3).

Tabel 5.3. Puuetega inimeste ja nende perekondade ebavõrdne kohtlemine sotsiaalsete suhete valdkonnas. Ebavõrdset kohtlemist loetelus mainitud olukordades kogunud vastajate osakaal vastavas rühmas

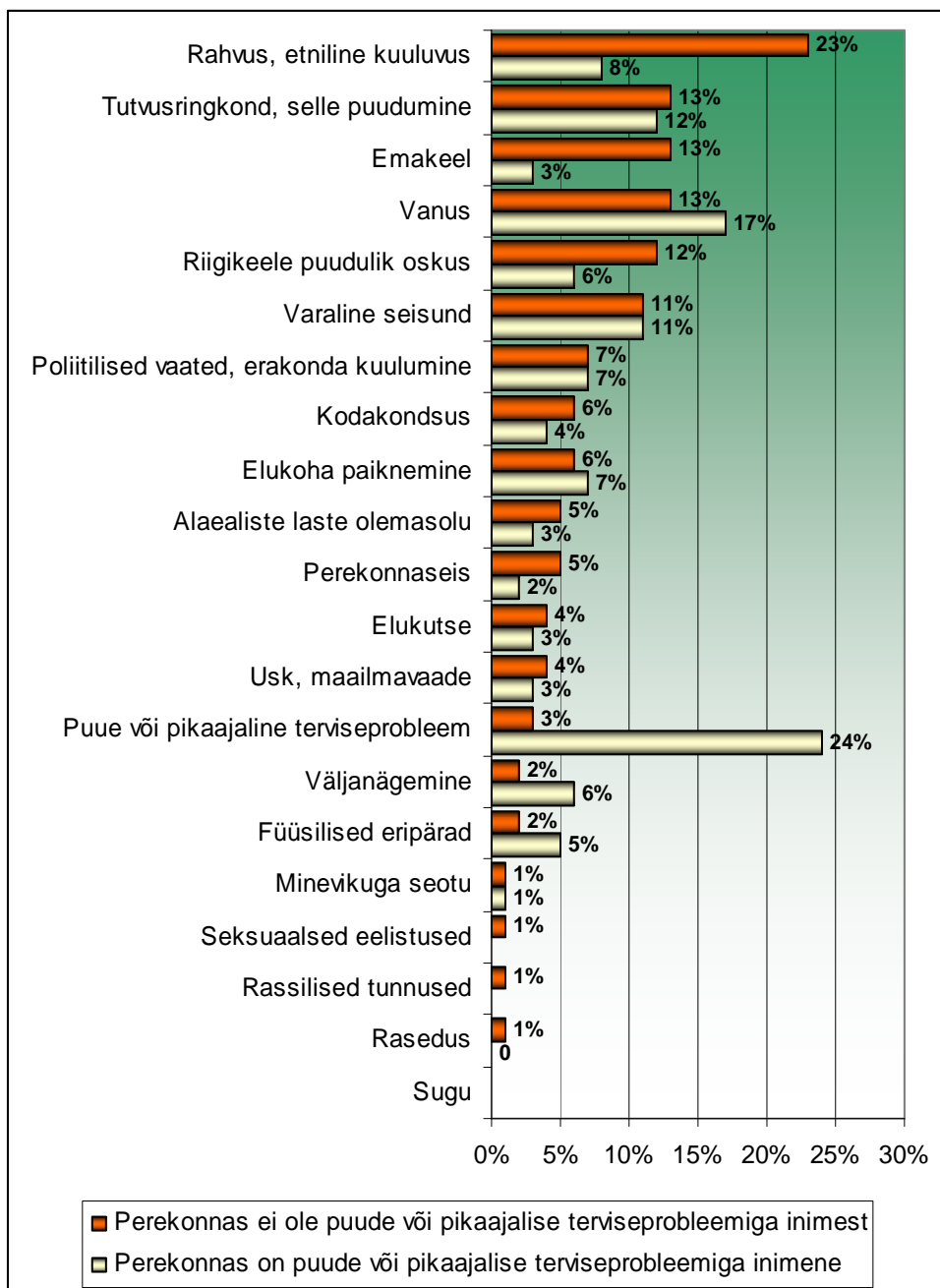
Sotsiaalsete suhete valdkond	Perekonnas ei ole puude või pikaajalise terviseprobleemiga inimest	Perekonnas on puude või pikaajalise terviseprobleemiga inimene
Naabrite poolt	4%	8%
Töökaaslaste poolt	5%	3%
Ühingutes ja seltsides	1%	2%
Peresuhetes	5%	4%
Sotsiaalsete suhete valdkond kokku	13%	15%

Vaadates, kuidas isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemusega vastajad seletavad viimati saadud kogemuse põhjusi, võib täheldada, et need on mõnevõrra erinevad nendel vastajatel, kellel endal või kelle pereliikmel on puue. Nimelt toovad need vastajad teistest palju sagedamini välja puude, rahvuse ja emakeele. Veel nimetavad need vastajad, kelle peres on puude või pikaajalise terviseprobleemiga inimene, ebavõrdse kohtlemise põhjuseks sagedamini füüsilisi iseärasusi ja üldist väljanägemist (vt joonist 5.3).

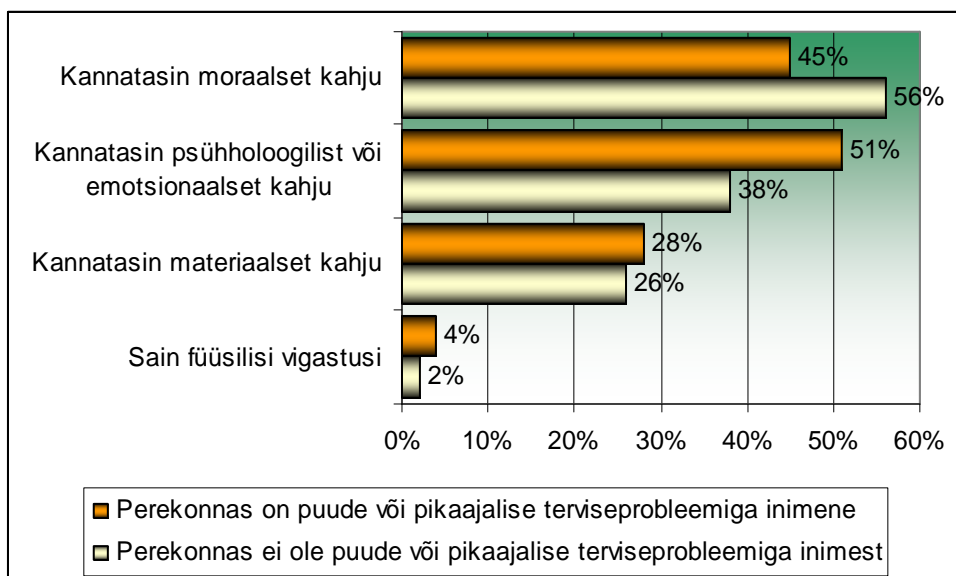
Kui pereliikmel on puue, on vastajad toonud teistest vastajatest tihedamini konkreetse ebavõrdse kohtlemise tagajärjena välja asjaolu, et nad kannatasid psühholoogilist või emotsionaalset kahju, ning teistest vastajatest harvemini, et nad kannatasid moraalselt kahju (vt joonist 5.4).

Küsimusele, miks vastaja ei teinud midagi selleks, et ebaõiglast olukorda parandada, vastasid need, kelle pereliikmel on puue, teistega võrdselt sageli, et sellest ei oleks niikuinii kasu olnud, ja teistest mõnevõrra sagedamini, et asi ei olnud vastajale sedavõrd oluline. Statistiliselt oluliselt rohkem oli puuetega inimeste peredest neid vastajaid, kes ei teadnud, kelle poole pöörduda olukorra parandamiseks (vt joonist 5.5).

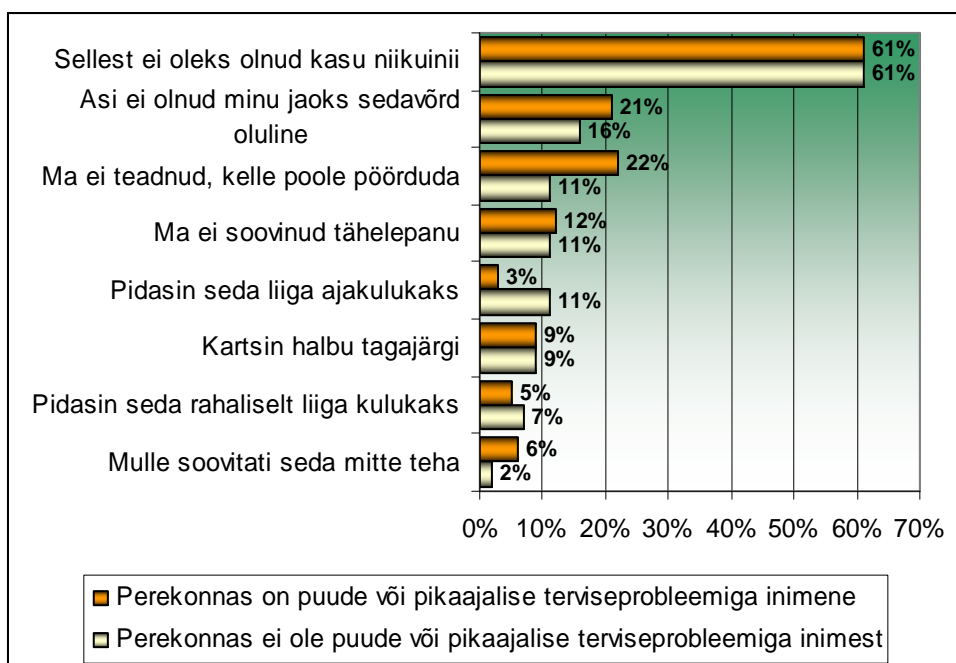
Joonis 5.3. Vastaja viimatiste ebavõrdse kohtlemise kogemuste oletatavad põhjused, vastajad, kellel endal või kelle pereliikmel on puue, ning teised vastajad. Loetelus toodud tegurit oma viimatise isikliku diskrimineerimiskogemuse põhjusena maininute osakaal vastava rühma vastajate seas

Joonis 5.4. Ebavõrdse kohtlemise tagajärjed ja nende seos puude olemasoluga perekonnas. Loetelus toodud tagajärge nimetanute osakaal vastava rühma isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas

Joonis 5.5. Miks ei võtnud ebavõrdselt koheldu midagi ette? Põhjused seoses puudega liikme olemasoluga perekonnas. Loetelus toodud põhjust nimetanute osakaal vastava rühma isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas, kes ei võtnud midagi ette

5.2. Kokkuvõte

Puuetega inimesed ja nende pereliikmed ei olnud oma kinnitust mööda sattunud ebavõrdse kohtlemise ohvriks rohkem kui teised vastajad. Samas tundub see asjaolu olevat seotud nende väiksema aktiivsusega paljudes valdkondades, kus võiksete tulla ebavõrdset kohtlemist. Kuna puuetega inimesed on teistega võrreldes palju harvemini

hõivatud töö või õppimisega, võib ebavõrdse kohtlemise kogemuse vähesust nendes valdkondades pidada isegi seaduspäraseks. Sotsiaalpoliitika, tööjõu- ja hariduspoliitika ette kerkib aga küsimus, kas puuetega inimeste suhteline välistatus tööelus ja hariduses osalemisest ise ei ole üks ebavõrdse kohtlemise vorme.

Samamoodi saame seletada ka puuetega inimeste ja nende perekondade teistest sagedamaid kogemusi ebavõrdse kohtlemisega naabrite poolt ning tervishoiuteenuste kättesaamisel. Ilmselt on need valdkonnad, millega puuetega inimesed kokku puutuvad ning millest nende heaolu sõltub suuremal määral kui puueteta inimestel.

Puudega vastajad märkisid teistest sagedamini, et nad ei teadnud, kelle poole pöörduda abi saamiseks ebavõrdse kohtlemise korral. Ka see võib olla põhjustatud nende vähesest osalemisest töö- ja hariduselus.

6. Ebavõrdse kohtlemise tajumine seoses rahvuse, emakeele, kodakondsuse ja keeleoskusega

6.1. Sissejuhatus

Käesolevas peatükis keskendutakse neljale põhitunnusele, milleks on vastaja **rahvus, kodakondsus, emakeel ja eestikeelne suhtlemisoskus**. Uuritakse nende tunnuste mõju ebavõrdse kohtlemise aluste nimetamisele ühiskonnas tervikuna, isikliku ebavõrdse kohtlemise korral aga viimase juhtumi põhjustanud tegurite nimetamisele. Samuti tuuakse välja ebavõrdse kohtlemise valdkondade spetsiifika: see, kuidas vastaja arvates ebavõrdse kohtlemise korral olukorda paremaks muuta, aga ka see, kuidas ta on ebavõrdse kohtlemise juhtumi puhul tegutsenud.

Ebavõrdse kohtlemise rahvuslikul/etnilisel pinnal teeb eriliseks asjaolu, et etnilisus või emakeel on nii nagu näiteks inimese sugu või vanus sellised tegurid, **mida ei saa või mida on väga keeruline muuta** (nn omistatud tunnused), ent haridus, jõukus, keeleoskus jne on pigem isiklike saavutustega seotud ebavõrdse kohtlemise kogemisele ja/või selle tajumisele potentsiaalselt aluseks olevad muutujad (nn omandatud tunnused).

Objektiivselt on ebavõrdset kohtlemist ühiskonnas rahvustunnuse või keeleoskuse alusel üsna keeruline kindlaks teha. Ühelt poolt võib öelda, et kui rahvusest, emakeelest või keeleoskusest olenemata on teatud haridusega, teatud soost või vanuses inimesel talle tähenduslikud võimalused nii formaalselt kui ka tegelikult samasugused kui kõigil teistel, siis *rahvuse, emakeele või keeleoskuse alusel* teda ebavõrdselt ei kohelda.⁴⁰ Juhul, kui vähemusrühmade diskrimineerimine tõuseb

⁴⁰ Tegu on siin mõistagi vaid vormilise määratlusega. Enamus- ja vähemusrühma indiviidide võimalused tööturul või hariduses võivad olla väga erinevad ja selle tuvastamise tavaliseks teeks oleks muuhulgas statistiline sotsiaal-majanduslik ülevaade. Teisalt ei saa aga ka statistiline erinevus olla piisavaks aluseks väitele, et tegu on ebavõrdse kohtlemisega. Vt selle kohta Glazer, N. (1999). Individual Rights Against Group Rights. Teoses Kymlicka, W. (koost). *The Rights of Minority Cultures*, 123–138. Oxford: Oxford University Press.

ühiskonnas aktuaalseks kõneaineks, juhtub sageli, et olukorras, kus mõnda vähemusrühma kuuluv madalama hariduse või väiksema väljaõppega inimene on sarnaselt mis tahes teise rühma kuuluva sama hariduse ja väljaõppega inimesega ametiredelil püsivalt madalamal astmel kui kõrgema hariduse ja parema väljaõppega inimesed, võib ebaedu kogenu viidata oma vähemusrühma taustale kui olukorra tingijale.⁴¹ Tegelikult tuleks peamist probleemi – sh ebavõrdseid võimalusi – otsida sellises olukorras tihti mitte töö tasustamises või edutamismustrites, vaid vähemuste väiksemates võimalustes haridussüsteemis.

Rahvuslike ja etniliste või keeleliste vähemuste ebavõrdse kohtlemise tajumist analüüsinud uurimused näitavad samuti, et teatavatel tingimustel toimub vastupidine protsess: isikliku heaolu kasv ning isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemuse puudumine on seotud oma etnilise tausta olulisuse tunnetamise vähenemisega. Vähemusrühma kuuluva indiviidi puhul, kes tajub pigem võrdseid võimalusi ja kogeb ühiskondlikku omaksvõttu, tingib paranev elustandard väiksema tähelepanu oma etnilisele (või rassilisele) taustale. Majanduslik edukus aga ei muuda sellist tähelepanu juhul, kui inimene tunnetab ühiskonnas rohkem määral ebavõrdset kohtlemist teiste enda rühma kuuluvate inimeste suhtes. Indiviidide ühiskondlikku identiteeti käsitleva üldise teooria (nt Henri Tajfeli käsitlused) järgi võib inimese rahulolematuse oma ühiskondliku staatusega motiveerida tema püüdeid parandada oma positsiooni kas individuaalsete või kollektiivsete vahendite abil. Indiviidid, kes usuvad, et isiklik sotsiaalne mobiilsus on võimalik, seovad end vähemtõenäoliselt oma vähemusrühmaga, valides positsiooni parandamiseks isikliku strateegia.⁴² Vastasel korral, kui sotsiaalne mobiilsus tundub olevat tõkestatud (või potentsiaalselt tõkestatud), püütakse oma staatust parandada kollektiivse strateegia kaudu, rõhutades rühmakuuluvust, oma seotust selle identiteediga ning rühma huve esiplaanile tõstes üritatakse suurendada rühma kui terviku võimalusi.

Seetõttu saab sotsiaal-majandusliku heaolu kasv vähendada vaid nende vähemusrühmade liikmete identifitseerimist end eelkõige oma etnilise tausta alusel,

⁴¹ Poliitiliste pingete korral viiakse sageli esmalt peamiselt majandusliku iseloomuga küsimused kas ideoloogilisele või identiteeti puudutavale pinnale, mis samas muudab nende küsimuste lahendamise keerulisemaks. Vt Offe, C. (1998). 'Homogeneity' and Constitutional Democracy: Coping with Identity Conflicts through Group Rights. *Journal of Political Philosophy*, vol. 6, lk 113–141.

⁴² Chong, D., Dukhong, K. (2006). The Experiences and Effects of Economic Status Among Racial and Ethnic Minorities. *American Political Science Review*. Vol 100, No 3, Aug., lk 335–351.

kes ei ole pidanud isiklikult ebavõrdse kohtlemisega eriti kokku puutuma.⁴³ Sellisel juhul võib öelda, et puudub tajutav potentsiaalne tõke isikliku sotsiaalse mobiilsuse ees, mis võib indiviidile kui rühma liikmele tulevikus osaks saada. Inimesed võivad niisiis lisaks sotsiaal-majanduslike klasside vahelisele mobiilsusele mõnel juhul mingil määral liikuda ka nimetatud *omistatud* kategooriate vahel, rõhutades (või varjates) oma etnilist tausta või näiteks seksuaalset identiteeti mingis kindlas kontekstis näiteks oma käitumise või välimuse muutmisega.⁴⁴

Väga tavapärane on aga ka see, et tulenevalt ühiskondlikest stereotüüpidest, isiklikust haridustasemest või poliitilistest arengutest (sõjaliste konfliktide tõttu tekkinud immigratsioon jne) ei pruugi vähemused alati tajuda, kui neid koheldakse etnilise/rahvusliku tausta tõttu ebavõrdselt. Nad võivad võtta seda enesestmõistetava või paratamatuna ning seostada enda väiksemat tööalast vm edu kui põhirahvusesse kuuluvatel elanikel pigem omaenda subjektiivsete omaduste või saavutustega. Suur osa on niisiis isiklikul *tajumisel*, mis ühiskonnas toimub, ka ebavõrdse kohtlemise isiklik tunnetamine võib järsult suureneda poliitiliste pingete ajal, olgugi et suuremaid sotsiaal-majanduslikke või muid nn objektiivseid muutusi ei toimu.

Keeleoskuse tase, sotsiaal-majanduslikud ja eneseteostuse alased isiklikud võimalused ning ka poliitilised õigused (või nende puudumine) on universaalsed tegurid, mis mõjutavad rahvusliku/etnilise/keelelise vähemusrühma liikme käekäiku ning tema hinnanguid sellele. Nagu mainitud, on väga oluline roll ka poliitilisel kontekstil. Erinevate tegurite mõju sõltub lisaks n-ö objektiivsetele näitajatele (nt vähemusrühma kuuluva inimese tööturuvõimalused võrreldes kõigi teistega) samuti subjektiivsematest, näiteks kollektiivse ajaloolise mäluga seotud asjaoludest, kuid ka olupoliitilistest ja üldise majandusarenguga seotud mõjuritest.⁴⁵

Põhirahvuse taustast erinev kultuuriline ja hariduslik taust on oluline tegur, mis mõjutab vähemuste võimalusi tööturul, sotsiaalset kapitali jne, kuivõrd nende haridusega kaasnev kvalifikatsioon võib teistsugusel tööturul oma väärtuse kaotada.

⁴³ Chong, D., Dukhong, K. (2006). The Experiences and Effects of Economic Status Among Racial and Ethnic Minorities. *American Political Science Review*. Vol 100, No 3, Aug, lk 335–351.

⁴⁴ Selle kohta pikemalt vt Chong, Dennis (2000): *Rational Lives: Norms and Values in Politics and Society*. Chicago: University of Chicago Press.

⁴⁵ Näiteks sinne küsitlus tehti vaid veidi aega pärast nn aprillirahutusi Eestis, millel kahtlemata on olnud tulemustele teatav mõju.

Oluline on siin ka keelebarjäär. Seetõttu on täheldatud erinevusi esimese ja teise põlvkonna immigrantide vahel. Üldiselt eeldatakse, et võrreldes esimese põlvkonnaga on järgmised põlvkonnad ületanud kultuurilised ja haridussüsteemi erinevused või on neid ületamas ning oskavad paremini kohalikku keelt. Samas takistab lääne ühiskondades nimetatud barjääridest tulenev immigrantidest vanemate madalam sotsiaalne taust ja klassikuuluvus üldjuhul teise põlvkonna immigrantide võimalusi haridussüsteemis ja tööturul.⁴⁶ Kuid teise põlvkonna immigrantid, võrreldes enda olukorda enam mitte päritolumaa oludega (nagu esimene põlvkond), vaid omaealiste olukorraga asukohamaal, ei võta erinevusi põhirahvuse või ülejäänud elanikkonnaga võrreldes enam paratamatutena. Uuringud näitavad, et nooremad immigrantid on üldiselt oma sotsiaalse positsiooni suhtes oluliselt tundlikumad.⁴⁷

Eesti konteksti on lääne immigratsioonikogemuse alusel tehtud järeldusi siiski raske automaatselt kohaldada. **Siinsed nn mitte-eestlased (peamiselt vene rahvusest elanikud) muutusid vähemuseks riigipiiride muutumise tagajärjel ega immigrerunud selle sõna tavatähenduses.** Tulemuseks oli hulk spetsiifilisi probleeme võrreldes teiste maade kogemustega. Varem kohalikku keelt mitte oskama pidanud venekeelse kõrgharidusega spetsialistid kaotasid oma erialase töö, mida tehti tihti vene keelekeskkonnas tegutsenud N Liidu mastaabiga tööstusharudes. See põhjustas nende kõrgema haridustaseme ning uute, õpitud (keele-)oskusi mittenõudvate, sageli teenindussektorisse kuuluvate töökohtade omavahelise mittevastavuse. Olulisem kui majanduslike võimaluste muutumine oli siin aga sotsiaalse ja kultuurilise kapitali vähesus või puudumine uutes (kohalikes) oludes.⁴⁸ Seega ei olnud nende lähtepositsioon Lääne-Euroopa tüüpiliste immigrantide omaga võrreldes asukohariigis mitte madal, vaid kõrge. Ühes keeles omandatud erialased oskused ja kujunenud sotsiaalsed võrgustikud kaotasid tähtsuse mitte indiviidi liikumisega ühest riigist teise (vähemal või rohkemal määral endast tingituna), vaid

⁴⁶ Heath, A., McMahon, D. (1999). *Ethnic Differences in the Labour Market: the role of education and social class origins*. CREST: University of Oxford.

⁴⁷ Samas.

⁴⁸ Vt selle kohta Heidmets, M., Lauristin, M. (2002). Learning from the Estonian Case. Teoses Heidmets, M., Lauristin, M. (toim). *The challenge of the Russian minority*. Tartu: Tartu University Press, lk 325–326, ning pikemalt Luuk, M., Pavelson, M. (2002). Non-Estonians on the Labour Market: A Change on the Economic Model and Differences in Social Capital. Teoses Heidmets, M., Lauristin, M. (toim). *The challenge of the Russian minority*. Tartu: Tartu University Press, lk 89–117. Vt ka Vöörmann, R., Helemäe, J. (2003). Ethnic Relations in Estonia's Post-Soviet Business Community. *Ethnicities* 3(4), lk 5009–5030.

pigem n-ö riikide enda liikumisega. (Kaudse analoogia võib tuua endiste koloniaalmaade iseseisvumisega 20. sajandi keskpaigas, kui suur osa Euroopa päritolu elanikest muutus vähemuseks uues riigis, kuid paralleelide tõmbamist takistab väga erinev demokraatiale siirde muster ning ajavahe. Näiteks on tunduvalt muutunud kommunikatsioonivahendite mõju, mis kujundab tänapäeval olulisel määral rühmatasandi identiteeti.)

Eesti integratsiooniprobleemide kontekstis, mille üks indikaatoreid on rahvuse ja keele tajumine ebavõrdse kohtlemise alustena, võiks seetõttu eeldada teatavaid erinevusi **eri põlvkondade** mitte-eestlaste vahel (sh haridusrühmiti) ebavõrdse kohtlemise aluste nimetamisel. Poliitilistest sündmustest tingituna on Eestis ilma kodakondsuseta peamiselt vanemad mitte-eestlased, samal ajal kui Lääne-Euroopa immigrantide hulgas on kodakondsuseta inimesed enamasti noored. Nooremad mitte-eestlased on võrreldes vanematega saanud rohkem osa majandusedust, nad on kohalike olude ja keelega rohkem kokku puutunud jne.⁴⁹ Eri kodakondsusrühmadel on erinevad poliitilised õigused: ainult Eesti kodanikud saavad valida ja olla valitud riigikogu valimistel, kohalikel valimistel ka alalist elamisluba omavad elanikud. Teatavaid erinevusi on ka tööturuvõimalustes, näiteks võivad mõnel avaliku teenistuse ametikohal, kus teostatakse avalikku võimu ja kaitstakse avalikku huvi, töötada ainult Eesti kodanikud.⁵⁰ Seega on oluline võrrelda **erinevate kodakondsusrühmade** ebavõrdse kohtlemise alaseid hinnanguid ja kogemusi. Keeleoskus mõjutab võimalusi tööturul ja hariduses, avardab suhtlusringi ning avab n-ö avalikku sfääri, millest osa saadakse (meediakanalid jne). Seega on ka **keeleoskus** potentsiaalselt väga oluline erinevuse looja ebavõrdse kohtlemise tajumise ja kogemise aspektist. Lisaks võib **haridusel ja sissetulekul** olla eraldiseisev roll ebavõrdse kohtlemise tajumises nende mitte-eestlaste poolt, kes isiklikult ei ole ebavõrdset kohtlemist rahvuslikul/etnilisel pinnal kogenud.

Küsitlustulemuste esitamisel on tähelepanu suunatud sellele, kas ja mil määral kogevad eri rahvusrühmad, erineva kodakondsuse, emakeele või

⁴⁹ Nt mitte-eestlastel, kes enne iseseisvumist olid lõpetanud venekeelsed koolid, oli uutes tingimustes oluliselt vähem võimalusi jätkata akadeemilist karjääri või omandada kõrgemaid positsioone tööturul, kus eelduseks sai eesti keele oskus. (Vt Helemäe, J., Saar, E., Võormann, R. (2000). *Kas haridusse tasus investeerida? Hariduse selekteerivast ja stratifitseerivast rollist kahe põlvkonna kogemuse alusel*. Tallinn: TPÜ RASI.) Võimalike sotsiaal-majanduslike ja demograafiliste mõjude iseloomu on põgusalt taustaks toodud iga teema puhul allpool ka eraldi.

⁵⁰ Avaliku teenistuse seadus, § 14.

riigikeeleoskusega inimesed nii isiklikult kui ka üldiselt Eestis ebavõrdset kohtlemist erinevalt ning kas ja mida nad sellise kogemuse korral ette võtavad.

Ehk küsimus on selles, miks, milles ja kui palju on rahvustunne, kodakondsus, emakeel ja eesti keele oskus seotud ebavõrdse kohtlemise tajumise ja kogemisega ning kuidas on need tegurid sellistel juhtumitel seotud käitumis- ja tegutsemistahte mustritega.

Rahvustunne puhul on vastavalt küsimusele võrreldud rahvuselt eestlaste rühma rahvuselt venelaste rühmaga, enamasti on venelaste rühma aga liidetud muusse rahvusesse kuulujad, kes pole eestlased, ning neid vaadeldakse ühise rühmana „mitte-eestlased”. Emakeele puhul on eestlaste rühma võrreldud eelkõige rühmaga, kelle emakeel on vene keel. Siia kuuluvad vastajad, kes on ka rahvustunne järgi rühmas venelased, ent lisandub ka teisi rahvusi, kes pole venelased, kuid kelle emakeel on vene keel (sagedamini ukrainlased ja valgevenelased, teisi rahvusi vähem). Eraldi rühma kõigest nendest vastajatest, kelle emakeel ei ole eesti ega vene keel, pole välja toodud, kuivõrd see rühm oleks üldistuste tegemiseks liiga väike (1% kõigest vastajaist). Samadel põhjustel pole valimi väiksuse tõttu kodakondsuse tunne alusel võrdlemisel eraldi uuritud Eesti, Vene ja määratlemata kodakondsuse kõrval muude välisriikide kodanikke (vastajate osakaal alla 1%). Samuti pole eraldi välja toodud võimalikke muid väiksemaid rühmi, nagu eestlastest mittekodanikke, vene emakeelega eestlasi, eesti emakeelega venelasi (või muid rahvusi), halva või puuduliku eesti keele oskusega eestlasi jne.

Järgnevalt esitatakse üldpilt erinevast rahvusest, erineva emakeelega, erinevate kodakondsusrühmade ja erineva keeleoskusega vastajate arusaamadest ebavõrdse kohtlemise aluste kohta ühiskonnas; eraldi ülevaade antakse nendest, kellel on isiklik ebavõrdse kohtlemise kogemus. Samuti vaadeldakse küsimust, kas ja kuidas mõjutab Eesti kodakondsus või selle puudumine ning eesti keele oskus või selle puudumine seda, kui paljud vastajad mainivad ebavõrdse kohtlemise kogemusi ning milliseid ebavõrdse kohtlemise valdkondi ja aluseid nad nimetavad. Kolmandaks uuritakse, kuidas mõjutavad n-ö rahvuslike tegurite (rahvus, emakeel ja keeleoskus, lisaks neile ka kodakondsus) alusel aset leidva ebavõrdse kohtlemise tajumist vastaja teised

tunnused, nagu haridus, varanduslik seis, vanus ning sugu.⁵¹ Kõikide nimetatud võrdluste tegemisel tuuakse välja ainult suuremad erinevused ja olulised sarnasused. Lõpuks antakse ülevaade arusaamadest ebavõrdsuse vähendamise kohta või sellesuunalist isiklikku tegevust puudutavatest hoiakutest.

Ebavõrdset kohtlemist isikutunnuste või kuuluvuse tõttu on kõigest küsitletutest viimase kolme aasta jooksul isiklikult kogunud umbes 39% **rahvuselt** eestlasest vastajaid, 52% rahvuselt venelasest vastajaid ning 37% muust rahvusest vastajaid. Ebavõrdset kohtlemist on kogunud 39% eesti **emakeelega** vastajaist, 50% vene emakeelega vastajaist ning muu emakeelega vastajate rühm oli statistilise üldistuse tegemiseks liiga väike. **Kodakondsusrühmi** omavahel võrreldes on ebavõrdset kohtlemist kogunud Eesti kodanikest 42%, Vene kodanikest 41%, teiste välisriikide kodanikest 60% (kuid see rühm on statistilise üldistuse tegemiseks liialt väike), määratlemata kodakondsusega vastajaist 49%. Kui aga emakeelt ja kodakondsust koos vaadelda, siis olid ebavõrdset kohtlemist kogunud eesti emakeelega Eesti kodanikest 39% ja vene emakeelega Eesti kodanikest 54%. **Eestikeelse suhtlemisoskuse** alusel on nende puhul, kelle emakeel ei ole eesti keel, isiklikult ebavõrdset kohtlemist kogunud „hea” suhtlemisoskusega vastajatest 53%, „keskmise” suhtlemisoskusega vastajatest 55%, „vähese” suhtlemisoskusega vastajatest 45% ning nendest vastajatest, kes ei suuda üldse suhelda eesti keeles, 47%.

6.2. Ebavõrdse kohtlemise alused Eesti ühiskonnas: rahvusrühmad

Vastates küsimusele, mida üldse Eesti ühiskonnas ebavõrdse kohtlemise aluseks peetakse, sõltumata sellest, kas vastaja ise oli sellist kohtlemist kogunud või mitte, erinesid eestlastest ja mitte-eestlastest vastajad mitmeti. Rahvuste hinnangud erinevad kogu valimit vaadates kõikide pakutud tunnuste osas, v.a perekonnaseis.

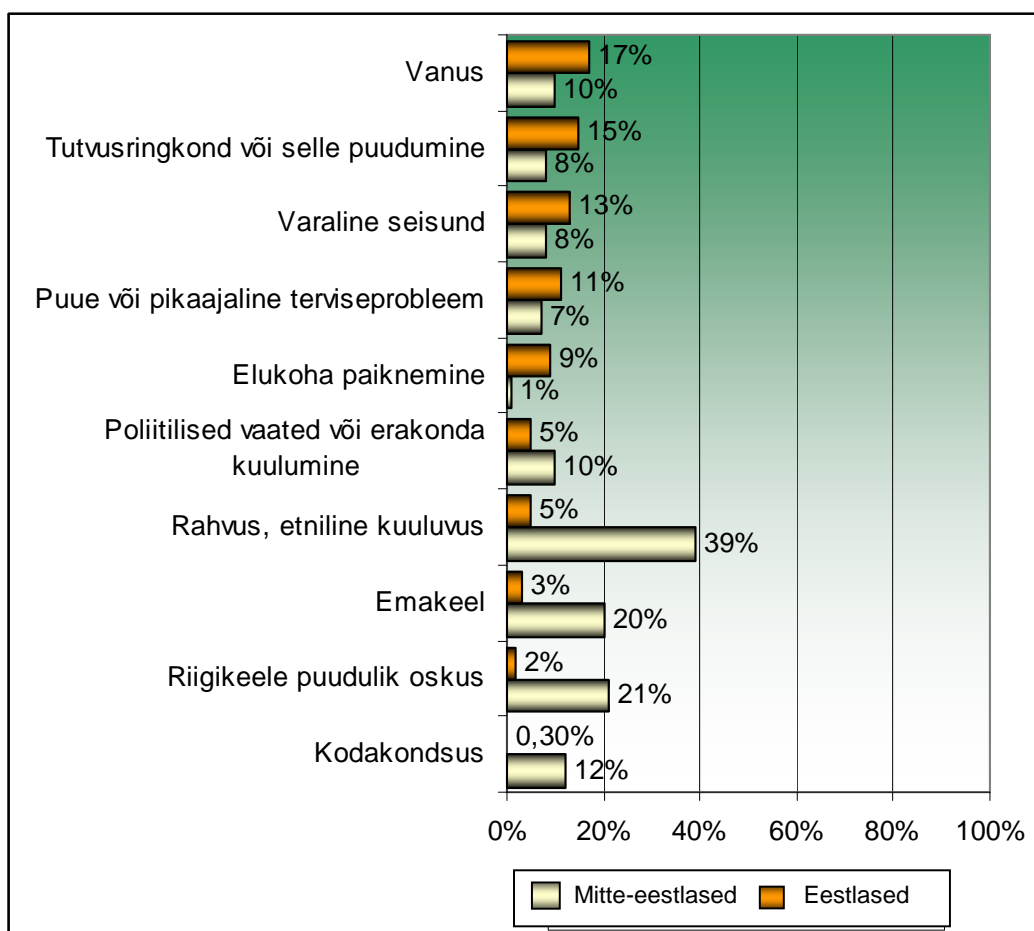
Mitte-eestlastest vastajad pidasid eestlastest oluliselt rohkem sellisteks alusteks rahvust, emakeelt, riigikeele puudulikku oskust ja kodakondsust. „Tihti” või „aeg-ajalt” põhjustab inimeste ebavõrdset kohtlemist nende **rahvus või etniline kuuluvus** 46% mitte-eestlastest vastajate meelest, eestlaste seas oli selliselt vastanud 29%.

⁵¹ Ka keeleoskus on nn *omandatud* tunnus, mõjutades omakorda isiklike võimalusi tööturul, hariduses jne. Lisaks tähendab see erinevaid võimalusi suhtlusringkonna kujundamisel ja meediakanalite jälgimisel, mis omakorda võib mõjutada enda ja oma vähemusrühma ebavõrdset kohtlemist puudutavaid hinnanguid.

Emakeele tõttu koheldakse Eestis ebavõrdselt inimesi „tihti” või „aeg-ajalt” 40% mitte-eestlastest vastajate arvates, eestlaste seas oli nii arvajaid 26%. Mõnevõrra väiksem oli erinevus **riigikeele puuduliku oskuse** kui ebavõrdse kohtlemise aluse puhul (52% mitte-eestlastel ja 43% eestlastel). Tuntavam erinevus ilmnis **kodakondsuse** puhul, nimelt on see oluline ebavõrdse kohtlemise alus ligi 34% mitte-eestlastest vastajate ja 19% eestlastest vastajate arvates. Vastupidiselt peavad eestlased kõiki ülejäänud tunnuseid teistest rahvustest vastajatest sagedamini ebavõrdse kohtlemise võimalikuks aluseks. Näiteks „tihti” või „aeg-ajalt” on umbes 30% eestlastest ja 15% mitte-eestlastest vastajate meelest ebavõrdse kohtlemise aluseks sugu, vanuse puhul on need näitajad umbes 48% ja 35%, puude puhul 51% ja 29%, varalise seisuga puhul 34% ja 18%, väljanägemise puhul 35% ja 17%, poliitiliste vaadete puhul 29% ja 18% ning mineviku puhul 51% ja 37%.

Kui tuua aga rahvuste kaupa välja olulisemad tunnused, mida isiklikult ebavõrdset kohtlemist kogunud vastajad pidasid enda ebavõrdse kohtlemise aluseks, siis peamised alused erinevad nimetatud rahvusrühmiti sarnaselt. Kasutatud on siin ebavõrdset kohtlemist vastaja arvates põhjustanud tunnuste nimetamist viimatisel isikliku kogemuse puhul; seega on isiklik ja hiljutisim ebavõrdse kohtlemise kogemus selle vastuse puhul seostatud konkreetse(te) põhjus(te)ga (vt joonist 6.1).

Joonis 6.1. Ebavõrdse kohtlemise isikliku viimatise kogemuse arvatav põhjus⁵² rahvusühmiti. Nimetatud põhjust maininute osakaal isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas

Isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemisel minevikuga seotud tegurit mõlemas rühmas sisuliselt pole. **Eestlastest** vastajad on viimatist ebavõrdset kohtlemist põhjendanud teguritena välja toonud enam vanuse (17%), varalise seisu (13%), tutvusringkonna puudumise (15%) ja peaaegu kümnendikul juhtumitel ka elukoha paiknemise; **mitte-eestlased** on enam nimetanud taas eriti rahvust (39%), veidi vähem, kuid siiski olulisel määral, riigikeele puudulikku oskust (21%), emakeelt (20%) ning kodakondsust (12%). Mitte-eestlaste rühmal peaaegu puudub eestlaste rühma nimetatud alustest elukoha paiknemisest tulenev ebavõrdse kohtlemise kogemine, eesti rahvusest vastajad ei ole oodatult kogenud ebavõrdset kohtlemist kodakondsuse, rahvuse, emakeele või riigikeele puuduliku oskuse tõttu; umbes poole vähem kui

⁵² Selle küsimuse puhul oli võimalik valida mitu põhjust. Siin ja edaspidi on välja toodud rühmad, mis on erinevate vastajate rühmadele olulisemad või milles ilmnevad rühmadevahelised erinevused (või sarnasused) selgemini.

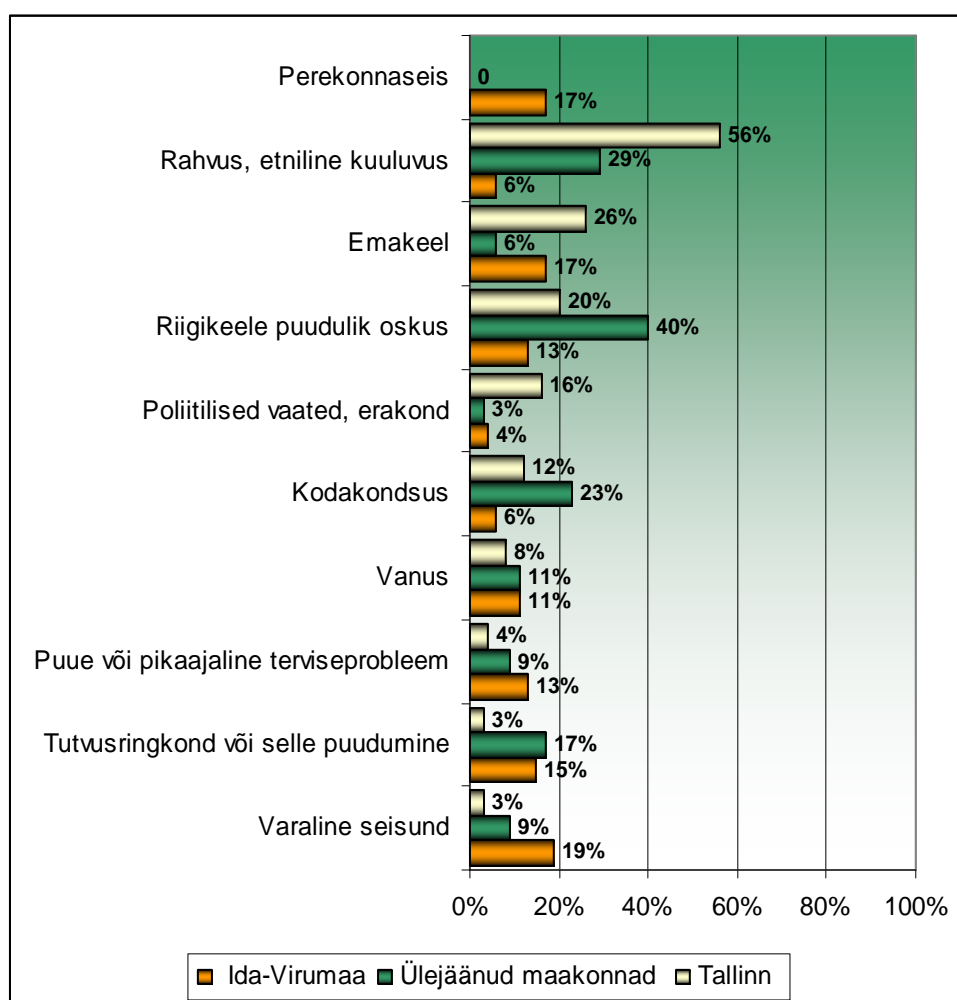
mitte-eestlased on nad pidanud isikliku ebavõrdse kohtlemise põhjuseks poliitilisi vaateid või erakonda kuulumist (vastavalt 5% ja 10%) (vt joonist 6.1).

Kui võrrelda rühma (sh eestlasi ja mitte-eestlasi), kes on kogenud ebavõrdset kohtlemist, rühmaga (sh eestlasi ja mitte-eestlasi), kes ei ole kogenud ebavõrdset kohtlemist, selgub, et ebavõrdse kohtlemise aluste väljatoomise poolest on need rühmad sarnased. Esimesel kohal nimetavad mitte-eestlased endiselt **riigikeele puudulikku oskust** (see on „tihti” või „aeg-ajalt” aluseks 46% vastajate meelest; eestlaste rühmas 37%), teisel kohal on **vanus** („tihti” või „aeg-ajalt” aluseks 32% mitte-eestlastest vastajatel, eestlaste rühmas oli selle osakaal 42%). **Rahvus või etniline kuuluvus** on mitte-eestlastel kolmandal kohal (nimetas 31% vastajaist, eestlaste rühmas 24%). Ebavõrdset kohtlemist mittekoogenute rühmas on mitte-eestlastel suurenenud **puude** nimetamise olulisus: „tihti” või „aeg-ajalt” on see ebavõrdse kohtlemise aluseks 23% vastajate meelest; eestlastel vastavalt 43%, mis eesti rühma puhul on ka kõige suurem vanuse nimetamise ees. Nimetatud ebavõrdse kohtlemise alused (riigikeele puudulik oskus, vanus, rahvus või etniline kuuluvus ja puue) ületavad mitte-eestlastest rühma puhul ka **emakeele** nimetamise ebavõrdse kohtlemise olulise alusena (mis on vastavalt 20%). Eestlaste rühmale on olnud olulised veel **väljanägemine** (30%) ja **füüsilised iseärasused** (24%), mitte-eestlastel on need näitajad kaks-kolm korda madalamad. Kodakondsust nimetasid eestlased ja mitte-eestlased üldiselt vähem (eestlastest 14%, mitte-eestlastest 25%). Omapärane on aga see, et nii eestlastele (47%) kui ka mitte-eestlastele (30%) on väga oluline **minevikuga seotu**. Samamoodi peeti seda oluliseks siis, kui küsiti kogu valimi põhjal eestlaste ja venelaste arvamust ühiskonnas üldiselt ebavõrdset kohtlemist esilekutsuvate aluste kohta. Mõlemas rühmas muutus selle aluse nimetamine aga sisuliselt olematuks, kui küsiti vastaja seisukohta selle kohta, millised tegurid võisid esile kutsuda tema isikliku viimase ebavõrdse kohtlemise juhtumi (kirjeldatud joonise 6.1 juures).

Huvipakkuv on eri rahvusrühmade spetsiifilisest piirkondlikust paiknemisest tulenev geograafiline võrdlus mitte-eestlaste ebavõrdset kohtlemist põhjustavate tegurite väljatoomisel, seda just isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemuse puhul. Kõige enam erinevusi võiks siin oodata ebavõrdset kohtlemist põhjustanud isikutunnuste osas, kuivõrd need, mis mujal Eestis tulevad mitte-eestlaste puhul tugevamalt esile, võiksid

piirkondades, kus mitte-eestlaste osakaal on suurem, mõjuda teistmoodi. Tõenäoliselt on mitte-eestlaste ebavõrdse kohtlemise isiklikul kogemisel rahvusel või vene emakeelel valdavalt mitte-eestlaste keskkonnas oluliselt väiksem roll kui mujal Eestis, kus on eestlaste osakaal suurem. Samuti ei ole riigikeele oskus Ida-Virumaal teenindajale praktikas sedavõrd suure tähtsusega kui mujal Eestis.⁵³ Mõistagi suureneb eestikeelsete elanike osakaalu kasvades mitte-eestlastel eesti keele oskuse vajadus, näiteks teenindussfääris mõjutab see oskus töö leidmise tõenäosust.

Joonis 6.2. Viimatisel ebavõrdse kohtlemise juhtumi põhjustanud tegurid ebavõrdset kohtlemist kogenud vastaja arvates. Mitte-eestlastest vastajad piirkonniti. Nimetatud põhjust maininute osakaal vastava rühma isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas

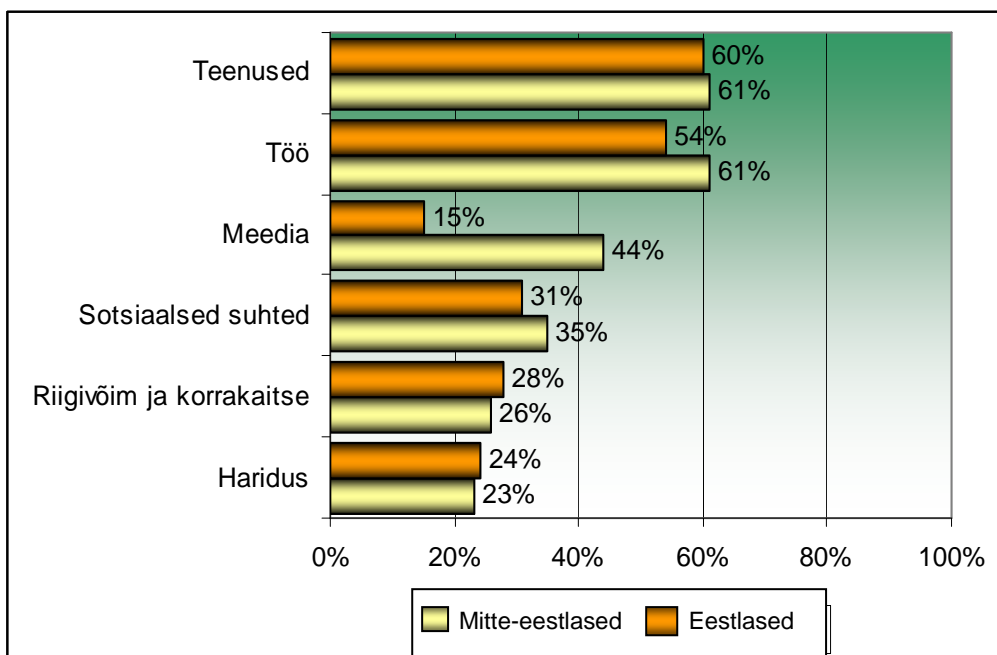
⁵³ Ida-Virumaa tööpuuduse näitajad on teisalt Eesti kõrgeimad ning kuivõrd 80% piirkonna elanikest on mitte-eestlased, mõjutavad keele- ja kultuuribarjäärid piirkonna elanike tööalast mobiilsust (Sotsiaalministeerium. (2006). *Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased*. Teemaleht. Tallinn: Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3).

Olulised erinevused ilmnevad järgmiselt: **rahvuse** või **etnilise kuuluvuse** pärast on Ida-Virumaal ebavõrdset kohtlemist kogunud väga väike osa (6%), kui võrrelda Tallinnaga, kus rohkem kui pooled ebavõrdse kohtlemise kogemusega mitte-eestlased (56%) on toonud just selle põhjuse, ning teiste maakondadega, kus mitte-eestlastest nimetas seda veidi vähem kui kolmandik. Ida-Virumaa erineb teistest sellegi poolest, et suhteliselt paljud (17%) on toonud isiklikku ebavõrdset kohtlemist põhjastanud tegurina välja **perekonnaseisu**, mis nii Tallinnas kui ka mujal Eestis jäi üldse nimetamata; samuti on oluliselt suurem osakaal varalisel seisundil (19%), millel mujal on väga marginaalne osa. Tunduvalt väiksem roll, nagu võis oodata, oli **riigikeele puudulikul oskusel**, mida nimetas 13% Ida-Virumaa mitte-eestlastest vastajatest, võrrelduna 20% Tallinnas elavate vastajate ning 40% muudest maakondadest pärit mitte-eestlastega. Tallinna mitte-eestlaste puhul oli oluliselt suurem osakaal lisaks rahvuse ja etnilise kuuluvuse nimetamisele (56%) ka **poliitiliste vaadete** ja **erakonda kuulumise** väljatoomisel (ligi 16% juhtudest), mis on rohkem kui kolm korda suurem näitaja võrreldes Eesti muude piirkondade mitte-eestlastest vastajatega.

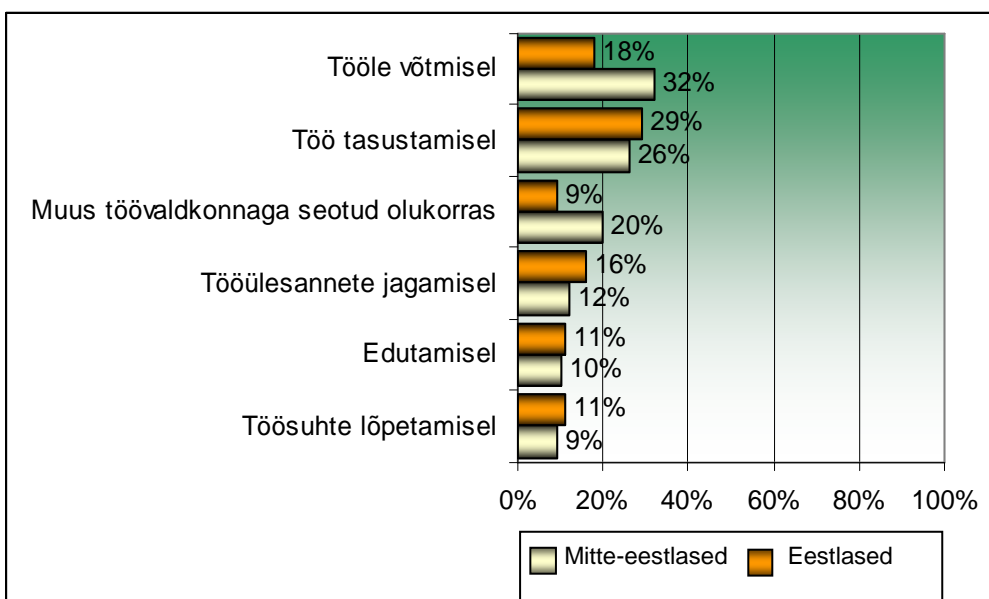
6.3. Isikliku ebavõrdse kohtlemise valdkonnad: rahvusrühmad

Kui viimase kolme aasta jooksul saadud isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemuse valdkondi võrrelda rahvusrühmiti, siis ilmneb, et mitte-eestlastest vastajad on kogunud ebavõrdset kohtlemist pigem tööle võtmisel (32%), veidi vähem tasustamisel (26%), avalikule teabele juurdepääsul (26%), tervishoiuteenuste kättesaamisel (16%), olulisel määral teenindusel kauplustes (26%), suuremal määral ajakirjanduses kajastamisel (30%), kajastamisel raadios või televisioonis (34%) ja kajastamisel Internetis (18%). Eestlased on aga seda kogunud pigem töö tasustamisel (29%), mitte-eestlastest veidi vähem tööle võtmisel (18%), tervishoiuteenuste kättesaamisel (23%), teenindusel kauplustes (21%), aga ka tööülesannete jagamisel (16%), pangalaenu saamisel (16%) ning naabrite poolt (16%) (vt jooniseid 6.3–6.6).

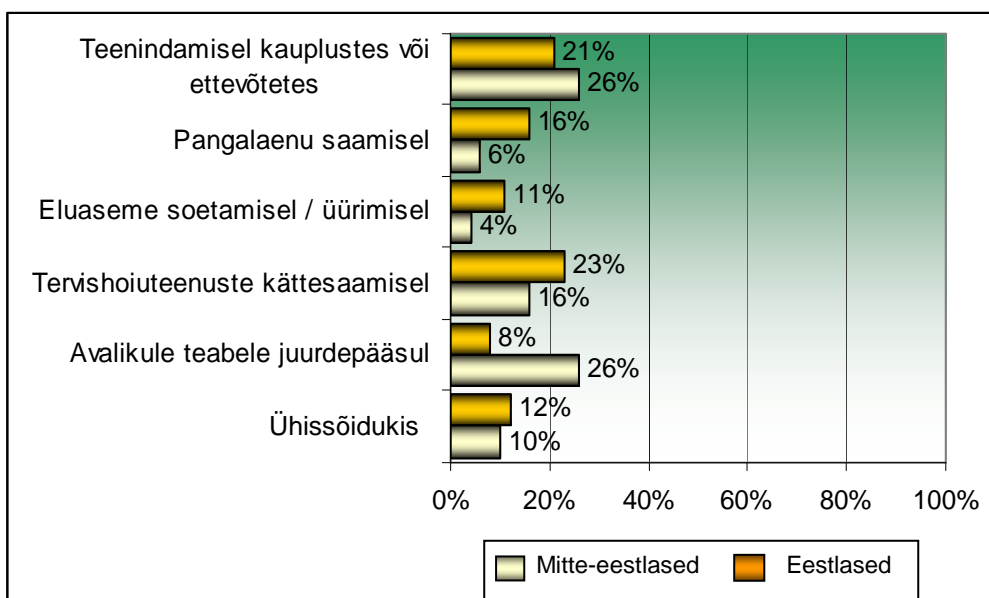
Joonis 6.3. Isiklike ebavõrdse kohtlemise kogemuste valdkonnad rahvusrühmiti (nimetatud valdkonnas ebavõrdset kohtlemist kogenute osakaal isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas)

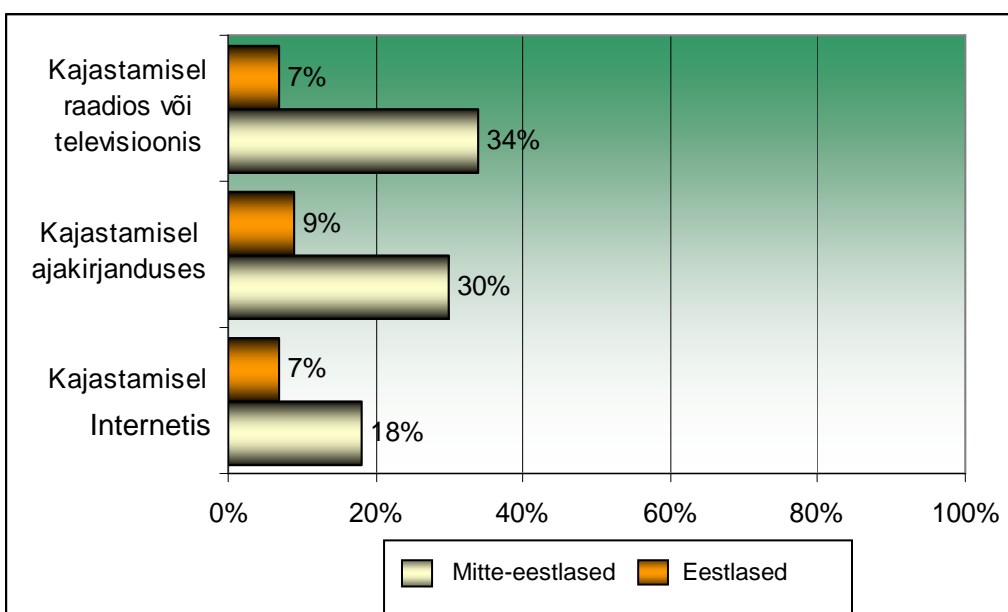
Joonis 6.4. Vastaja ebavõrdse kohtlemise kogemused TÖÖ valdkonnas rahvusrühmiti. Nende vastajate osakaal, kes nimetasid esitatud valdkonda viimatisel isikliku diskrimineerimiskogemuse puhul (100% – vastavast rahvusest isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajad)

Joonis 6.5. Vastaja ebavõrdse kohtlemise kogemused TEENUSTE valdkonnas rahvusrühmiti. Nende vastajate osakaal, kes nimetasid esitatud valdkonda viimatisel isikliku diskrimineerimiskogemuse puhul (100% – vastavast rahvusest isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajad)

Joonis 6.6. Vastaja ebavõrdse kohtlemise kogemused MEEDIA valdkonnas rahvusrühmiti. Nende vastajate osakaal, kes nimetasid esitatud valdkonda viimatisel isikliku diskrimineerimiskogemuse puhul (100% – vastavast rahvusest isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajad)

Mitte-eestlasi ja eestlasi võrreldes selgub ilmne erinevus: eestlaste ebavõrdse kohtlemise kogemus seostub taas, nagu ka ebavõrdset kohtlemist põhjustanud tegurite väljatoomisel (vt jooniseid 6.1 ja 6.2), pigem isiklike tunnuste ja teguritega või oma isikliku töökoha ja sissetulekuga (tööülesannete jagunemine, pangalaenu saamine) või naabruskonnaga. Mitte-eestlased on samuti nimetanud neid tunnuseid, kuid eristub pigem oma kogukonnaga identifitseerumise suur roll. Kajastamine ajakirjanduses või raadios ja TV-s ning Internetis ei ole seostatav konkreetse vastaja isikuga, vaid pigem tema rahvustunnusega, mille kaudu ta tunnetab end ebavõrdselt kohelduna. Seega on rühma ebavõrdse kohtlemise tajumine muutunud sel teel isikliku ebavõrdse kohtlemise tajumiseks.

Kui aga kontrollida eraldi ainult seda rühma, kes on ebavõrdse kohtlemise valdkondade seas (lisaks teistele) kindlasti nimetanud ka ebavõrdset kohtlemist töö valdkonnas, ning vaadelda välja toodud tunnuseid, mis vastajate arvates põhjustasid nende isikliku ebavõrdse kohtlemise juhtumi, siis mitte-eestlaste seas on endiselt kõige enam nimetatud rahvust (33%), sellele järgnevad riigikeele puudulik oskus (22%), vanus (17%) ning emakeel ja perekonnaseis (mõlemad 11%).

Kõrvutades ka varasemaid uuringuid töö ja ebavõrdse kohtlemise seoste kohta rahvusesti, selgub, et eri uuringud on selles küsimuses andnud väga erineva tulemuse. Näiteks tööelu baromeetri põhjal (2005) oli töökohal rahvuse tõttu diskrimineeritud vaid umbes 3,5% ja riigikeele oskamatus tõttu 8,2%. Inimõiguste Teabekeskuse küsitluses samal aastal vastas aga 22,7% mitte-eestlastest, et neid on tööl emakeele tõttu diskrimineeritud, ning 17% arvates oli neid tööl diskrimineeritud rahvuse tõttu.⁵⁴ Samas erinevad eestlased ja mitte-eestlased selle poolest, kas nad soovivad oma rahvusesse mittekuulva inimesega koos töötada. 2005. aasta monitooringute ja uuringute tulemused näitavad, et ligi 80% eestlasi häiris mitte-eestlaste keeleoskuse puudumine, umbes 60% eestlastest vastanutele ei meeldinud mitte-eestlaste teistsugune käitumine ja elulaad. Samal ajal häiris eestlaste erinev elulaad vaid vähem kui veerandit mitte-eestlastest. Samuti näitasid tulemused nende eestlaste suurt

⁵⁴ Sotsiaalministeerium. (2006). *Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased*. Teemaleht. Tallinn: Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3.

osakaalu (37%), kes ei soovinud töötada kollektiivis, kus on palju venelasi; see hoiak oli märkimisväärne ja kasvav nooremate vastajate hulgas.⁵⁵

6.4. Kodakondsus ja ebavõrdse kohtlemise kogemus

Kodakondsuse järgi, nagu eespool nimetatud, on ebavõrdset kohtlemist kogunud 42% Eesti kodanikest vastajaist, 41% Vene kodanikest vastajaist ning 49% määratlemata kodakondsusega vastajaist. Suurt vahet kodakondsus ebavõrdse kohtlemise määras ei tekitanud, mõnevõrra sagedasem on määratlemata kodakondsusega vastajate ebavõrdse kohtlemise kogemus.

Mitte-eestlased erinevad eestlastest suures osas ka **õigusliku staatuse** alusel. Õiguslikult jaguneb mitte-eestlaste rühm kolmeks: Eesti kodakondsusega mitte-eestlased, Vene (vähesel määral ka muude riikide) kodakondsusega mitte-eestlased ning määratlemata kodakondsusega mitte-eestlased. Senised uuringud on näidanud, et Eesti kodakondsusega mitte-eestlased on haritumad, parema eesti keele oskusega, nooremad ning sotsiaal-majanduslikult edukamad kui teised mitte-eestlaste rühmad.⁵⁶ Lisaks leitakse, et kodakondsusega mitte-eestlased on hoiakutelt ja ootustelt positiivsemalt meelestatud ja eestlastega sarnasemad kui Eesti kodakondsuseta või Vene kodakondsusega mitte-eestlased.⁵⁷

Samuti võib uuringute põhjal öelda, et paljud mittekodanikest mitte-eestlased tajuvad, et neid jäeti Eesti iseseisvumisel kodakondsusest ilma ülekohtuselt, mistõttu võivad mittekodanikud olla näiteks kodakondsust puudutava ebavõrdsuse suhtes tundlikumad kui mitte-eestlastest kodanikud. **Teiselt poolt aga võib kodakondsusega mitte-eestlaste suurem ebavõrdsuse taju rahvuslikul pinnal rajaneda näiteks suuremal tundlikkusel ühiskonnas toimuva suhtes kui mittekodanikel (määratlemata**

⁵⁵ Samas.

⁵⁶ Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste eesti keele oskus on uuringute järgi teiste mitte-eestlaste eesti keele oskusega võrreldes oluliselt parem (umbes 70% aktiivseid keeleoskajaid), mis avaldub eriti nooremate mitte-eestlastest Eesti kodanike puhul. Määratlemata kodakondsusega mitte-eestlastel on aktiivne keeleoskus umbes veerandil ning Vene kodanikel umbes 5%-l (Proos, I. (2005). Eestivenelaste keeleoskus ja suhtumine 2007. aasta gümnaasiumireformi. Kogumikus *Integratsiooni monitooring 2005: uuringu aruanne*. Tallinn: TLÜ rahvusvaheliste ja sotsiaaluuringute instituut; Sotsiaalministeerium. (2006). *Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased*. Teemaleht. Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3).

⁵⁷ Saar-Poll OÜ. (2006). *Mitte-eestlaste perspektiivid. Elanikkonnaküsitlus, kevad 2006*. Tallinn: Saar Poll. [www.migfond.ee/ee/files/Mitte-eestlaste%20migratsiooni%20aruanne%202006.doc].

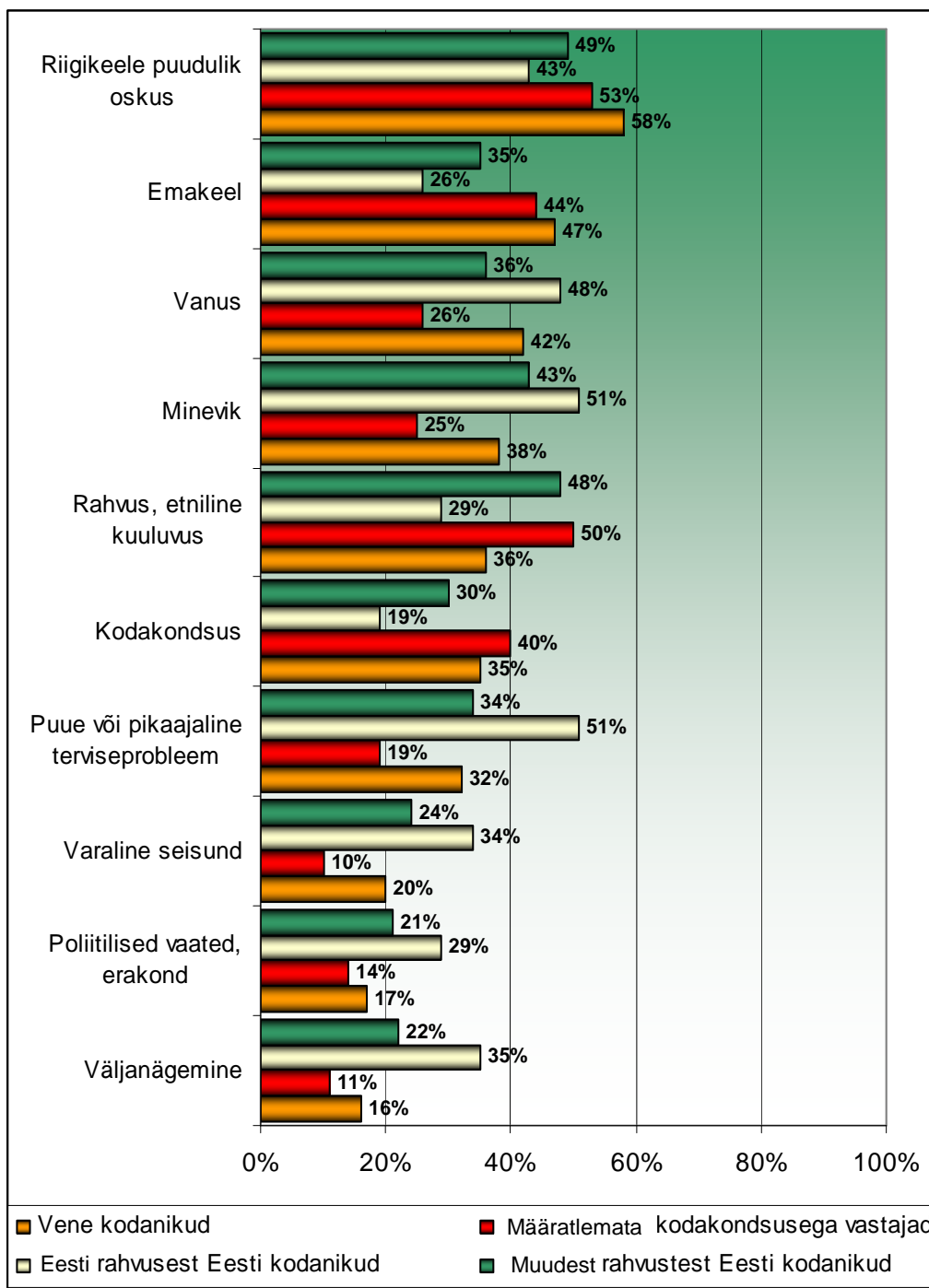
kodakondsusega elanike või Vene kodanike seas).⁵⁸ See tähendab, et nende osavõtlikkus on suurem ühiskonnas toimuva, sh ka ebavõrdse kohtlemise suhtes.

Kodakondsuse nimetamine ühiskonnas ebavõrdse kohtlemise aluseks oleva tegurina erineb oluliselt mitte-eestlaste puhul: Eesti kodanikest mitte-eestlased nimetasid seda umbes 30% juhtudest, Vene kodanikest umbes 35% ning määratlemata kodakondsusega mitte-eestlastest 40%. Eestlastest Eesti kodanikel on see näitaja 19% (vt joonist 6.7).

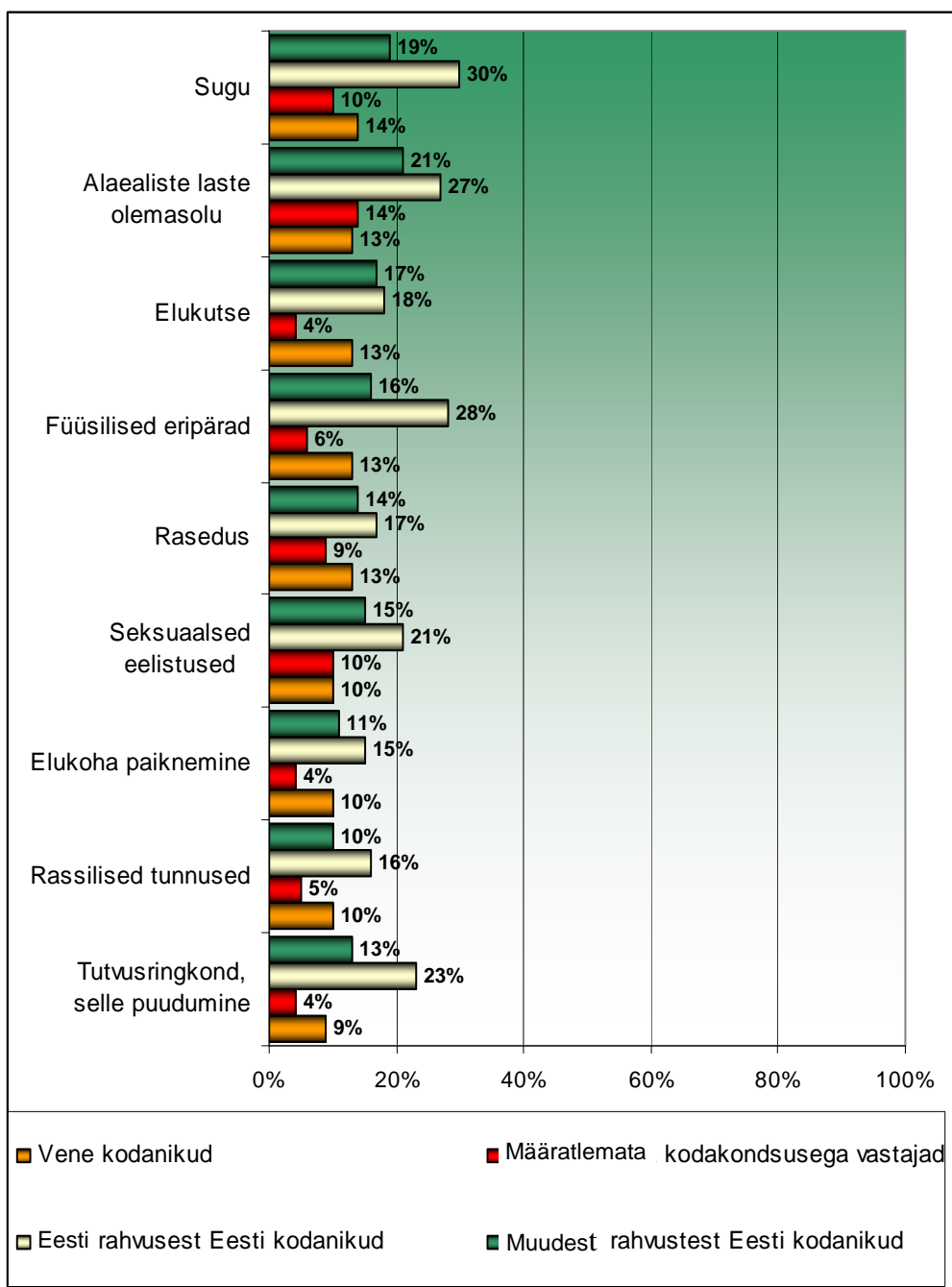
Kodakondsusest olenemata kalduvad mitte-eestlased nimetama eestlastest üldiselt oluliselt rohkem ebavõrdse kohtlemise põhjustena **rahvust, emakeelt ning riigikeele puudulikku oskust**. Vene kodanikud toonitavad teistest rühmadest pisut enam emakeelt ja riigikeele oskust kui ebavõrdse kohtlemise aluseid (47% ja 58%). Eesti kodanikest mitte-eestlased on selles küsimuses eestlastest kodanikega sarnasemad kui teised mitte-eestlased, näiteks nimetavad nad mõnevõrra vähem ebavõrdse kohtlemise alustena emakeelt ja riigikeele puudulikku oskust. Kui aga vaadelda kõiki siin nimetatud valdkondi eraldi, siis võib öelda, et sageli on nii nagu eestlased vastanud pigem Vene kodanikud (nt **vanus** eestlastest Eesti kodanikest 48%-l ja Vene kodanikest 42%-l). Ka rõhutavad Eesti kodanikest mitte-eestlased Vene kodanikest enam rahvust kui ebavõrdse kohtlemise alust (vastavalt 48% ja 36%). Samuti pole näiteks märgatavat vahet **raseduse** ja **füüsiliste iseärasuste** nimetamisel, kui võrrelda Eesti kodanikest mitte-eestlasi ja Vene kodanikest mitte-eestlasi (vastavalt raseduse puhul 14% ja 13% ning füüsiliste iseärasuste puhul 16% ja 13%).

⁵⁸ Kodakondsusel rajaneva õigusliku staatuse tajumine on nii nagu keeleoskus (nagu aga ka haridustase) olnud üldiselt seotud elanike juurdepääsuga Eesti ühiskonnas toimuvatele diskussioonidele, seega ka kuuluvustundega. Vt selle kohta nt Rikmann, E., Lagerspetz, M., Pernik, P., Tuisk, T. (2002). *Poliitilise osaluse dilemmad Eesti poliitilises kultuuris: kuuluvus ja kodanikuidentiteet. Uurimusraport*. Tallinn: MSI. [www.riigikogu.ee/msi_arhiiv/uurimused/ER.html].

Joonis 6.7. Arusaamad ebavõrdse kohtlemise põhjustest ühiskonnas kodakondsusrühmiti. Nende vastajate osakaal kodakondsusrühmas, kes leidsid, et Eesti ühiskonnas tuleb tihti või aeg-ajalt ette ebavõrdset kohtlemist nimetatud tunnuse alusel. Kõik vastajad

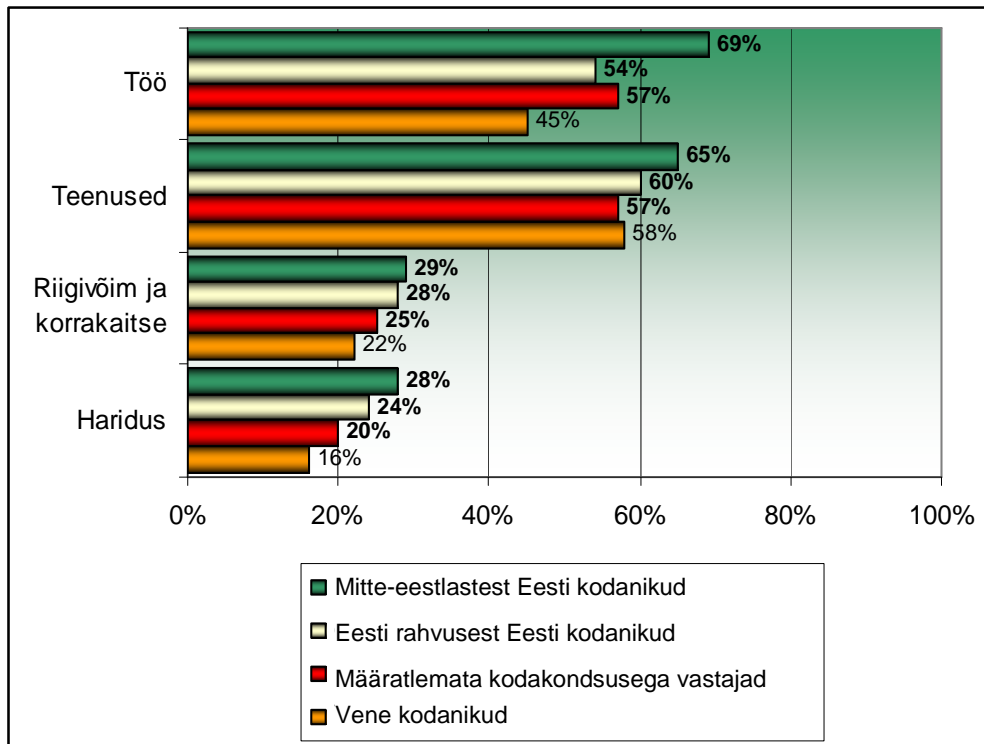
Joonis 6.7. (jätk)

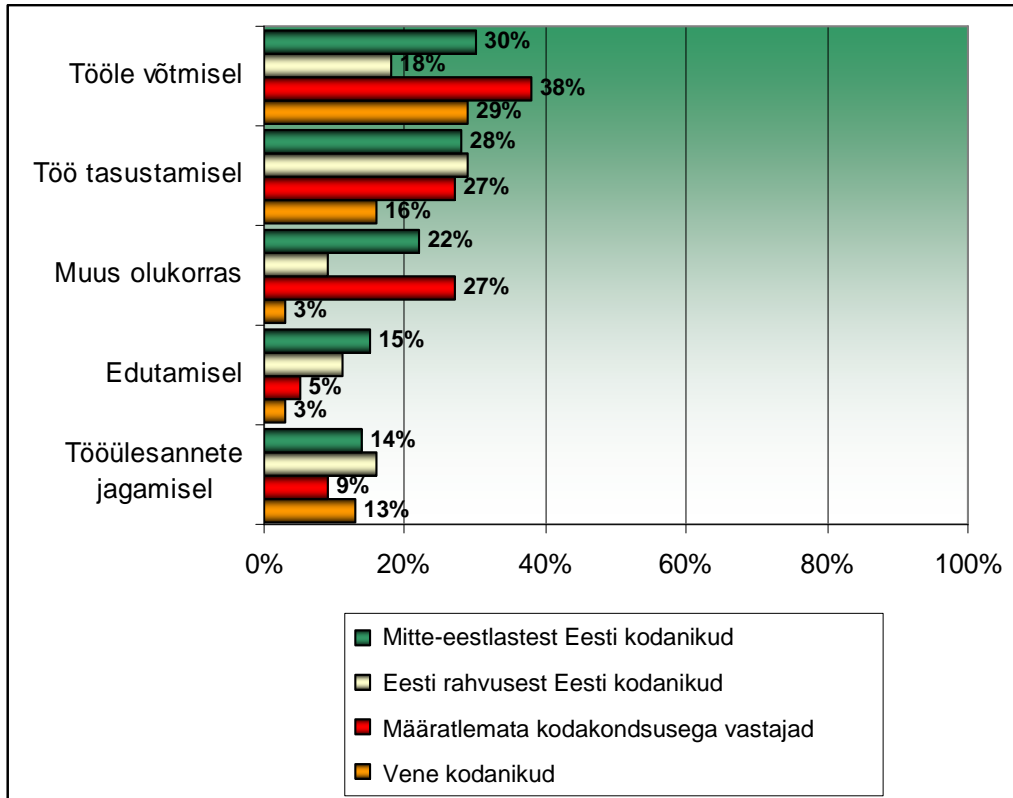
Eri kodakondsusrühmade vastuseid ebavõrdse kohtlemise kogemuse alusel valdkonniti võrreldes eraldub kahe valdkonna põhjal kaks rühma. Kõige sagedamini on enim nimetatud valdkonnaks töö Vene kodanikest mitte-eestlastel, kellel on siin esikohal tööle võtmine (29%). Eestlastest Eesti kodanikel, kellel on samuti töö valdkond enim nimetatud, on aga esikohal töö tasustamine (29%). Teiseks eristuvad määratlemata kodakondsusega mitte-eestlased ja Eesti kodanikest mitte-eestlased,

kelle puhul on levinuim valdkond meedia, eriti raadios või TV-s kajastamine. Määratlemata kodakondsusega mitte-eestlastest nimetab kajastamist raadios või TV-s umbes 55% vastajaist, Eesti kodanikest mitte-eestlastest aga 31%. Määratlemata kodakondsusega rühmal on ka kaks järgmist sagedasemat valdkonda kajastamine ajakirjanduses (52%) ning kajastamine Internetis (38%). Eesti kodanikest mitte-eestlastele, olgugi et kajastamine raadios või TV-s oli neil esimene valdkond, ei olnud ajakirjanduses kajastamine nii oluline, neile olid tähtsusetult järgmised tööle võtmine (30%) ja töö tasustamine (28%), viimase rõhutamisega sarnanevad nad enam eestlastest Eesti kodanikega. Vene kodanikele on ajakirjanduses kajastamine mõnevõrra olulisem (21%), olles sageduse järgi avalikule teabele juurdepääsu (24%) järel kolmas nimetatu. Eestlastest Eesti kodanikele on teine ja kolmas nimetatu aga tervishoiuteenuste kättesaamine (23%) ning teenindamine kauplustes (21%) (joonised 6.8–6.11).

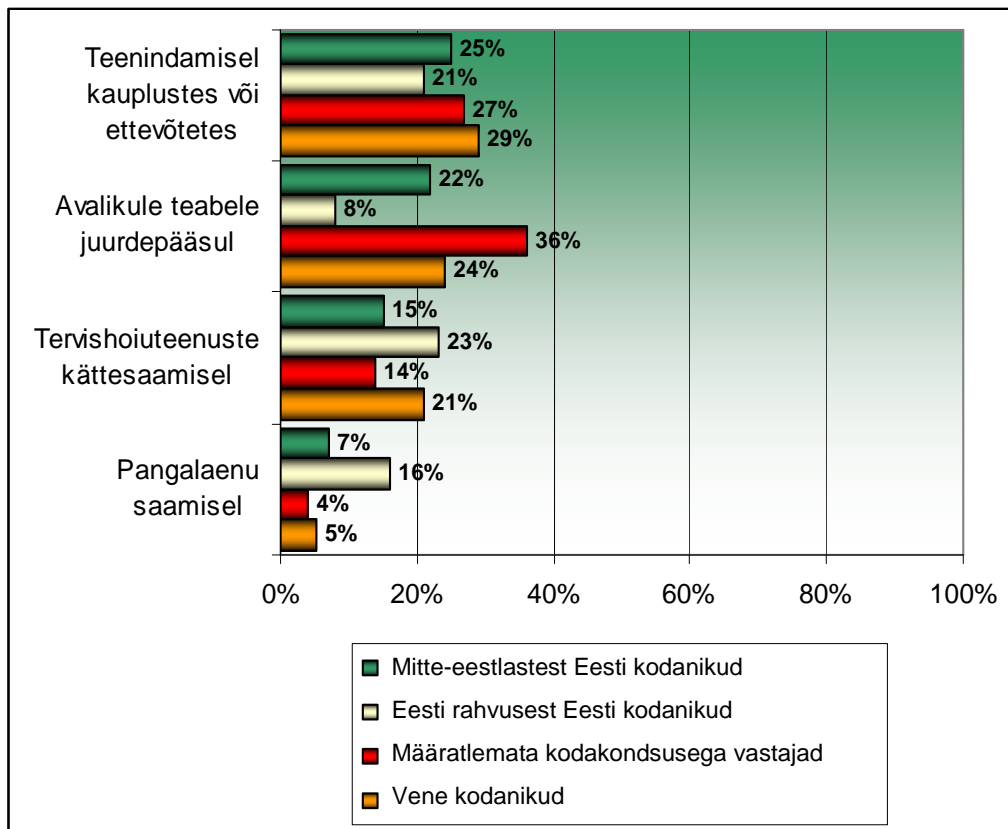
Joonis 6.8. Isikliku ebavõrdse kohtlemise valdkonnad kodakondsusrihmiti (nimetatud valdkonnas ebavõrdset kohtlemist kogenute osakaal isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas)

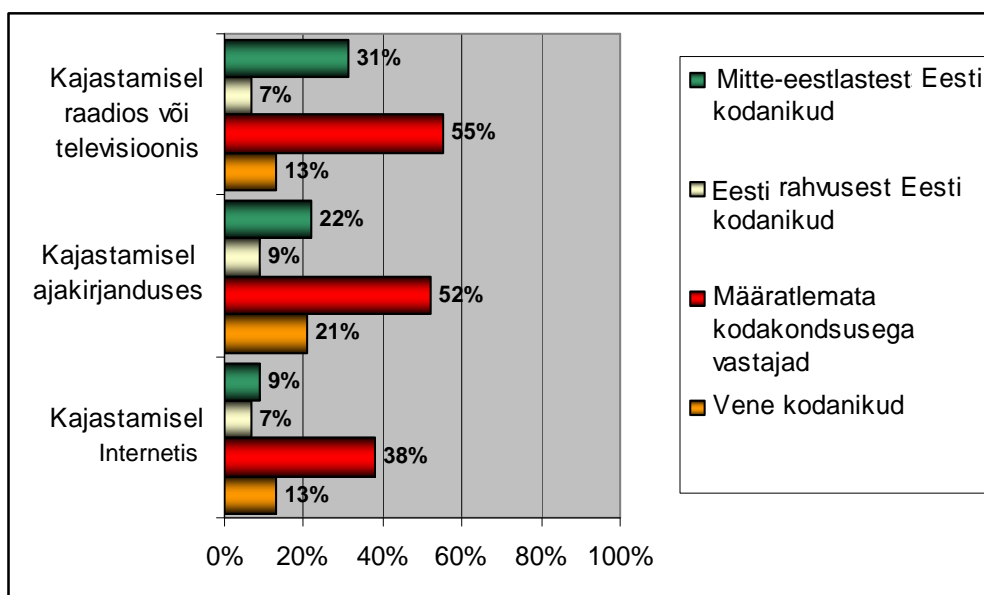
Joonis 6.9. Vastaja ebavõrdse kohtlemise kogemused TÖÖ valdkonnas kodakondsusrihmiti. Nende vastajate osakaal, kes nimetasid esitatud valdkonda viimatisel isikliku diskrimineerimiskogemuse puhul. (100% – vastavast rahvusest isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajad)

Joonis 6.10. Vastaja ebavõrdse kohtlemise kogemused TEENUSTE valdkonnas kodakondsusrihmiti. Nende vastajate osakaal, kes nimetasid esitatud valdkonda viimatisel isikliku diskrimineerimiskogemuse puhul. (100% – vastavast rahvusest isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajad)

Joonis 6.11. Vastaja ebavõrdse kohtlemise kogemused MEEDIA valdkonnas kodakondsusrühmiti. Nende vastajate osakaal, kes nimetasid esitatud valdkonda viimatisel isikliku diskrimineerimiskogemuse puhul. (100% – vastavast rahvusest isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajad)

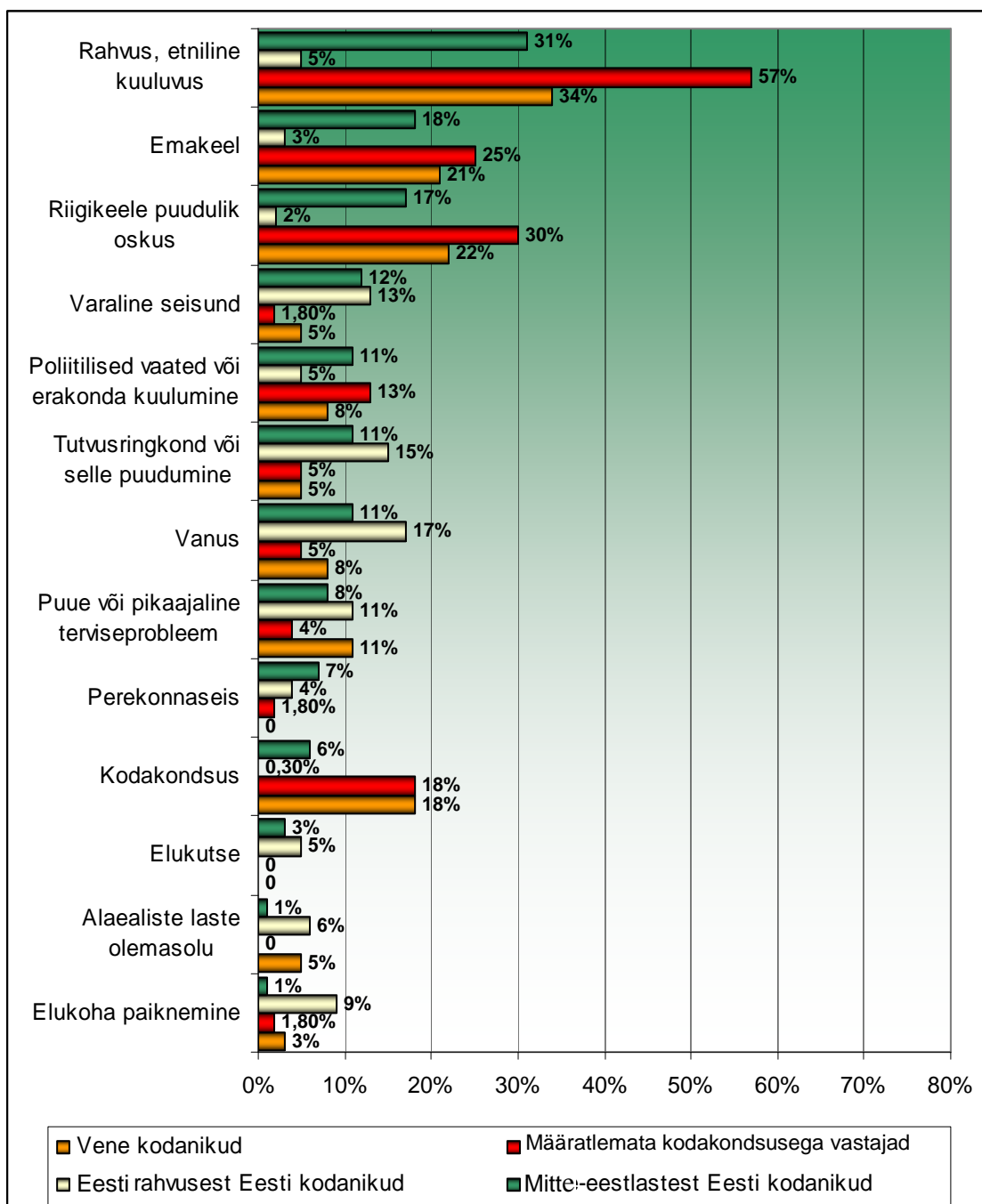
Niisiis eristub meedias ebavõrdset kohtlemist kogenute hulgast määratlemata kodakondsusega mitte-eestlaste rühm. Vene kodanikest mitte-eestlased on viimase kolme aasta jooksul kogenud määratlemata kodakondsusega mitte-eestlastest oluliselt vähem ebavõrdset kohtlemist ajakirjanduses kajastamisel (umbes viiendik ja umbes pooled vastajaist), eriti raadios või televisioonis kajastamisel (umbes kuuendik Vene kodanikest ja umbes pooled määratlemata kodakondsusega vastajaist) ning Internetis kajastamisel (umbes kuuendik ja umbes kolmandik). Eesti kodanikest mitte-eestlased on ajakirjanduses kajastamise osas Vene kodanikega sarnased (umbes viiendik), tunduvalt rohkem kui Vene kodanikud on nad kogenud ebavõrdset kohtlemist aga raadios või televisioonis kajastamisel (kuuendik Vene kodanikest ja umbes 31% Eesti kodanikest mitte-eestlastest). Kõige vähem olid Eesti kodanikest mitte-eestlased ebavõrdset kohtlemist kogenud Internetis kajastamisel (kümnnendik vastajaist).

Kui teha andmetest kodakondsuse ja valdkondade kohta esmaseid järeldusi, siis võiks Eesti kodanikest mitte-eestlaste suurt rõhuasetust raadios ja TV-s kajastamisele seletada sellega, et kodanikud on uuringute põhjal paremad keeleoskajad ja ühiskondlikult tundlikumad ning tõenäoliselt jälginud Eesti eestikeelset meediat ja pidanud seda ebavõrdselt kohtlevaks; Vene kodanikud on

aga jälginud pigem vene meediat. Samuti on Vene kodanikest mitte-eestlaste eesti keele oskus eesti meedia jälgimiseks enamasti ebapiisav. Ent teisalt ei selgitaks see määratlemata kodanike väga sagedat meediakajastuse väljatoomist ebavõrdse kohtlemise valdkonnana, seda nii ajakirjanduses, raadios ja TVs kui ka Internetis. Taas võib näha pigem samastumist rühma ja selle tajutava ebavõrdse kohtlemisega. Teisisõnu on rühma huvi ja käekäik samastunud siin kontekstis isiklikuga. (Sama küsimus keeleoskuse ja meedia valdkonnas ebavõrdse kohtlemise kogemise seoste kohta on käsitlusel järgmises peatükis keeletemaatika all.)

Kui kodakondsusrühmiti vaadelda ka vastajate **viimatise** ebavõrdse kohtlemise juhtumi valdkonda, siis väga suuri erinevusi ei ilmne. Vene kodanikel on viimatise kogemuse levinuim valdkond teenindamine kauplustes (13%), võrdselt järgnevad tööle võtmine ja tervishoiuteenuste kättesaamine (11%). Määratlemata kodakondusega vastajad on nimetanud „muus töövaldkonnas” ning „kajastamisel raadios ja televisioonis” võrdselt (14%), mitte-eestlastest Eesti kodanikud aga napilt „muu töövaldkonna” kõrval kõige enam „kajastamisel raadios ja televisioonis” (14%), eestlastest Eesti kodanikel on enim nimetatud aga töö tasustamist (12%) ja ühissõidukeid (6%), teisi valdkondi on nimetatud vähem ja ühtlaselt.

Joonis 6.12. Ebavõrdse kohtlemise isikliku viimatis kogemuse arvatav põhjus kodakondsusriühmiti. Nimetatud tegurit oma viimatis isikliku diskrimineerimiskogemuse põhjusena maininute osakaal isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas

Eri kodakondsusriühmiti isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemuse alusel võrreldes (vt joonist 6.12) võib öelda, et oodatult on suur erinevus selles, kuivõrd peetakse kodakondsust viimatist isikliku ebavõrdse kohtlemise juhtumit põhjustanud teguriks. Nii arvas ligi viiendik mitte-eestlastest Vene kodanikest, aga ka määratlemata

kodakondsusega mitte-eestlastest. Eesti kodanikest mitte-eestlastel on see näitaja umbes 6% (selle põhjust on keeruline välja tuua; võimalik, et ühiskonnas tervikuna tajutud tegur on omistatud enda juhtumile). Eestlastest Eesti kodanikel on see näitaja alla poole protsendi. Kodakondsusstaatusest olenemata nimetavad mitte-eestlased isiklikku ebavõrdset kohtlemist põhjustanud tegurina ühtviisi sagedasti rahvust, emakeelt ja riigikeele puudulikku oskust.

Kui vaadelda **isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemust põhjustanud tegureid, siis** Eesti kodakondsusega mitte-eestlased on siin eestlastest kodanikega siiski **sarnasemad**. Nad nimetavad teistest mitte-eestlaste rühmadest enam (ja samamoodi kui eestlased) isiklikku ebavõrdset kohtlemist põhjustanud teguritena vanust, varalist seisuga ja tutvusringkonda või selle puudumist. (Sellist sarnasust ei ilmnunud joonisel 6.4 esitatud andmetes, mis kajastasid ebavõrdset kohtlemist ühiskonnas üldiselt.)

Mujal maailmas on mittekodanikud peamiselt just noored, Eestis on olukord pigem vastupidi: mittekodanike seas on rohkem keskealisi ja nooremas pensionieas inimesi.⁵⁹ Seetõttu võib oodata ka mitte-eestlaste eri vanuserühmade puhul erinevat suhtumist küsimusse. Võiks oletada, et vanemad Eesti kodakondsuseta mitte-eestlastest vastajad on rahvust, keeleoskust ja kodakondsust puudutavate teemade suhtes kriitilisemad kui vanemad Eesti kodanikest mitte-eestlased ning vanemad mittekodanikud kriitilisemad kui nooremad mittekodanikud. Kuid pigem võib erinevatel alustel rühmi võrreldes öelda, et ebavõrdset kohtlemist kogenud vastajate hoiakuid mõjutavad vanus ja kodakondsus eraldi ja universaalselt.⁶⁰

Näiteks, kui kontrollida, kuidas jaotub vanuserühmiti eri kodakondsusrühmade ebavõrdse kohtlemise kogemise määr, siis siinses küsitluses ei too mitte-eestlaste

⁵⁹ Sotsiaalministeerium. (2006). *Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased*. Teemaleht. Tallinn: Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3.

⁶⁰ Kõige noorema vanuserühma (18–29-aastased) mitte-eestlaste rühmas oli vastaja kodakondsusest või eesti keele oskusest sõltumata ebavõrdset kohtlemist kogenute osakaal suurim (umbes kaks kolmandikku või veidi enam). Selle alusel moodustavad järgmise rühma kodakondsusest või keeleoskusest sõltumata 40–49-aastased ja 50–59-aastased mitte-eestlased. Umbes võrdselt on vähem on ebavõrdset kohtlemist kogenud 30–39 ja 60–74 aasta vanuste vastajate rühmad, tavaliselt on nendest rühmadest ebavõrdset kohtlemist kogenud veidi alla poole. Kõige vähem on ebavõrdset kohtlemist kogenud 75+ mitte-eestlased oma staatusest sõltumata (umbes veerand rühmast). Eesti kodakondsuse omamise mõju ebavõrdse kohtlemise määrale, valdkondadele ja isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemise mõju ebavõrdset kohtlemist põhjustavate omaduste nimetamisele on eelnevalt kirjeldatud.

rühma sees vanuserühmi võrreldes Eesti kodakondsuse omamine või mitteomamine vahet sisse. Mõlemas rühmas on ebavõrdset kohtlemist oma sõnul kogenud kõige enam 18–29-aastased (umbes kaks kolmandikku mõlemast rühmast), kõige vähem üle 75-aastased (umbes veerand vastajatest). Eesti kodakondsuse omamine suurendab igas vanuserühmas veidi ebavõrdse kohtlemise kogemusega vastajate osakaalu, välja arvatud 40–49-aastaste rühmas, kus see on kodakondsuseta mitte-eestlastel veidi suurem (mõlemas rühmas aga umbes 60%). Üheski vanuserühmas polnud erinevus Eesti kodakondsusega ja kodakondsuseta mitte-eestlastest vastajate vahel statistiliselt oluline.

Kui võtta taustatunnuseks **sissetulek**, siis isikliku sissetulekut ning kodakondsusrühmi koos vaadeldes on suur erinevus kuni 2000 krooni teenivate vastajate puhul. Ebavõrdse kohtlemise kogemist mainib selle sissetulekurühma Eesti kodakondsuseta vastajaist umbes 30% ja kodakondsusega vastajaist umbes 90%. Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste hulgas on ebavõrdset kohtlemist kogenute protsent suurem kõigis sissetulekurühmades, välja arvatud vahemikus 6001–8000 ja 8001 – 10 000 krooni, kus kodakondsuseta mitte-eestlased on kogenud rohkem ebavõrdset kohtlemist. Esimeses rühmas (sissetulek 6001–8000 kr) on vahe väiksem (umbes 70% kodakondsuseta rühmas ja 60% kodakondsusega rühmas), teises (8001 – 10 000 kr) on vahe ligi kahekordne: umbes 80% kodakondsuseta rühmas ja umbes 40% kodakondsusega rühmas.⁶¹

Kui võrrelda haridus- ja kodakondsusrühmi isiklikult ebavõrdset kohtlemist kogenud vastajate rühmas, pole vahed väga suured, oluline erinevus on algharidusega vastajate puhul. Eesti kodakondsuseta algharidusega mitte-eestlaste rühmast on umbes kuuendikul isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemus, kodakondsusega rühmas aga umbes 60%-l. Kõige kõrgem näitaja on mõlemas rühmas kõrgharidusega vastajatel (umbes kaks kolmandikku).

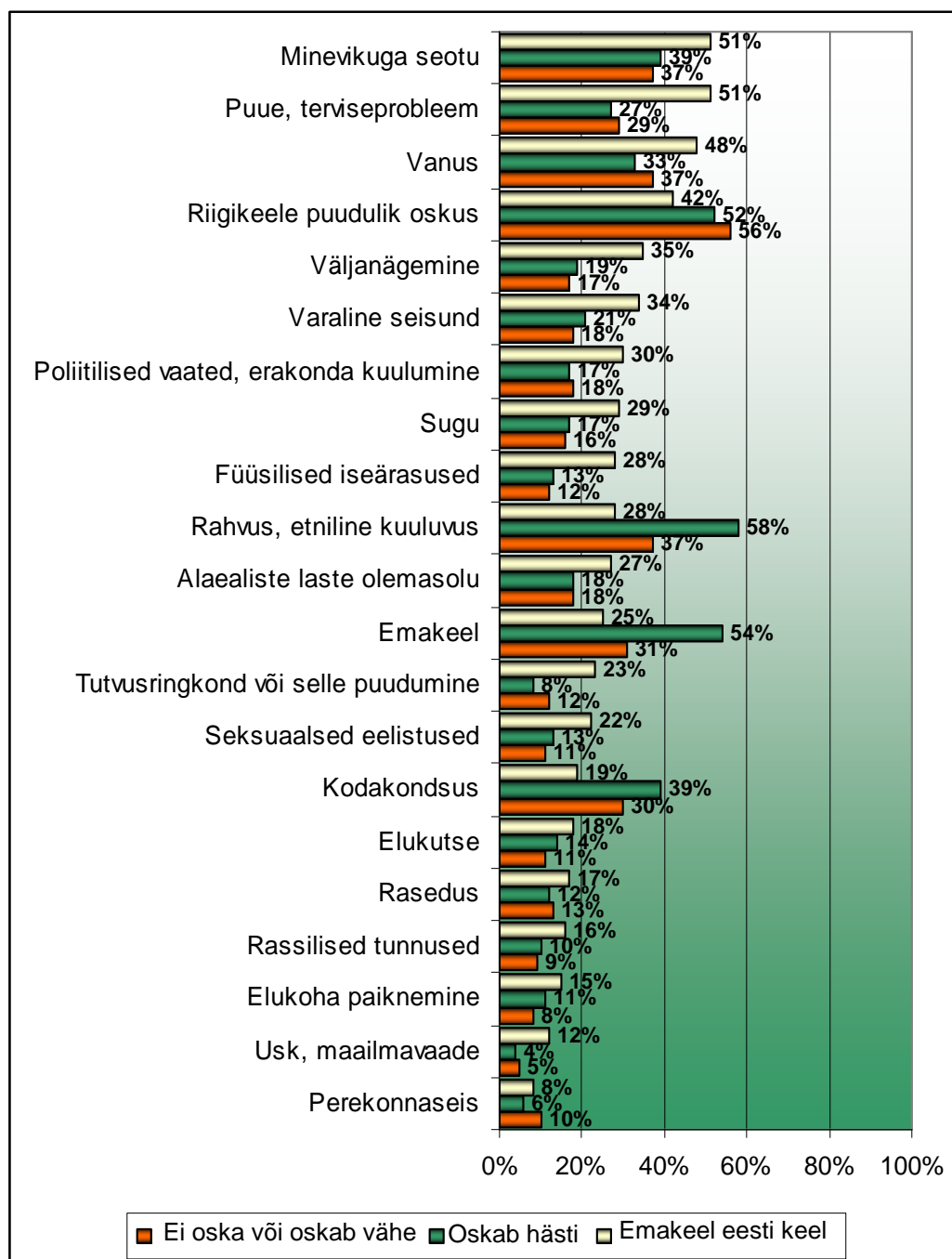
⁶¹ Statistiliste üldistuste tegemist raskendab siin asjaolu, et kodakondsuseta rühmas keeldus veidi üle kolmveerandi vastajaist sissetulekut avaldamast, kodakondsusega rühmas oli nii vastanuid veidi üle poole.

6.5. Eesti keele oskuse mõju mitte-eestlaste ebavõrdse kohtlemise kogemuse määrale ja muustritele

Nagu nimetatud, on **eestikeelse suhtlemisoskuse** alusel nende puhul, kelle emakeel ei ole eesti keel, isiklikult ebavõrdset kohtlemist kogenud „hea” suhtlemisoskusega vastajatest 53%, „keskmise” suhtlemisoskusega vastajatest 55%, „vähese” suhtlemisoskusega vastajatest 45% ning nendest vastajatest, kes ei suuda üldse suhelda eesti keeles, 47%.

Keeleoskuse järgi rühmitatult ilmneb ebavõrdse kohtlemise aluste hinnangutes ühiskonnas tervikuna hulk erinevusi (vt joonist 6.13). Eesti emakeelega rühmal on kõige olulisemateks alusteks siin puue (51%), minevikuga seotu (51%), vanus (48%), riigikeele puudulik oskus (42%) ja varaline seisund (34%); mitte-eestlastest eesti keelt oskavatel vastajatel aga rahvus (58%), emakeel (54%), riigikeele puudulik oskus (52%), minevikuga seotu ja kodakondsus (mõlemad 39%). Eesti keelt vähe oskavatel või mitteoskavatel mitte-eestlastel aga riigikeele puudulik oskus (56%), vanus (37%), rahvus ja minevikuga seotu (mõlemad 37%), emakeel (31%) ja kodakondsus (30%). Kui võrrelda mitte-eestlaste kaht keelerühma, siis on näha, et eesti keele oskus suurendab mõnevõrra ebavõrdse kohtlemise aluste nimetamise sagedust.

Joonis 6.13. Vastajate arusaamad ebavõrdse kohtlemise põhjustest ühiskonnas seoses eesti keele oskusega. Nende vastajate osakaal keeleoskusrühmas, kes leidsid, et Eesti ühiskonnas tuleb tihti või aeg-ajalt ette ebavõrdset kohtlemist nimetatud tunnuse alusel (kõik vastajad)

Üldiselt on puue ja varaline seisund olulised ainult eesti keelt emakeelena rääkijatele, vanuse tähtsustamise poolest sarnanevad aga eesti keelt emakeelena rääkijad üllatuslikult eesti keelt vähe või mitteoskavate mitte-eestlastega. Ootuspäraselt on eesti keelt vähe või mitteoskavatele mitte-eestlastele kõige olulisem riigikeele

puudulik oskus; rahvus, emakeel ja kodakondsus on olulised mitte-eestlastele keeleoskusest olenemata. Kõikidele rühmadele on ühiskonnas üldiselt oluline ebavõrdse kohtlemise allikas minevikuga seotu.

Isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemise valdkondadest on eesti keelt emakeelena rääkijatele olulisemad töö tasustamine (28%), tervishoiuteenuste kättesaamine (24%), teenindamine kauplustes (21%), tööle võtmine (17%) ning ebavõrdne kohtlemine naabrite poolt (16%); eesti keelt oskavatele mitte-eestlastele tööle võtmine (41%), töö tasustamine (40%), avalikule teabele juurdepääs (38%), kajastamine ajakirjanduses (37%) ning kajastamine raadios ja TV-s (36%). Eesti keelt vähe oskavatele või mitteoskavatele mitte-eestlastele on olulised kajastamine raadios või TV-s (30%), teenindamine kauplustes (26%), tööle võtmine (24%), kajastamine ajakirjanduses (23%) ning muu töövaldkond (17%) (tabel 6.1).

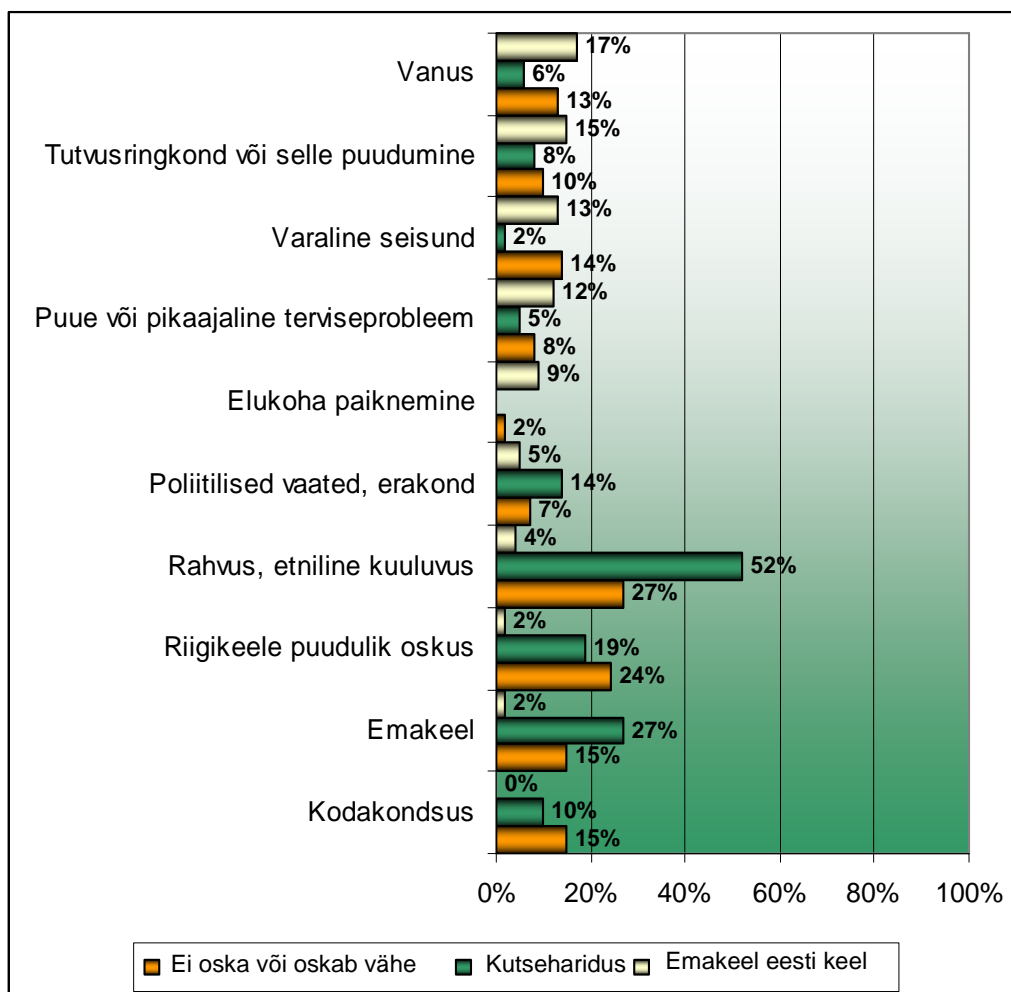
Üllatuslikult rõhutavad eesti keelt mitterääkijad kõige enam raadios või TV-s kajastamist. Kodakondsusrühmi võrreldes ilmnes samuti tendents, et kõige enam ebavõrdset kohtlemist meedia eri liikides tajuvad määratlemata kodakondsusega mitte-eestlased ning mõnevõrra vähem, kuid eraldivõetuna raadios ja TV-s siiski esimese valdkonnana, Eesti kodanikest mitte-eestlased. Kui silmas peetakse näiteks rahvussuhete kajastamist eestikeelses meedias, siis Eesti kodanikest mitte-eestlastel on tänu paremale keeleoskusele seda võimalik isiklikult kogeda. Eesti keele mitteoskamise korral on aga tõenäoliselt tegu mitte niivõrd isikliku kogemise, kuivõrd oma kogukonnas küsitluse ajal olemasolevate hoiakute ülevõtmisega, ning, nagu eespool nimetatud, kogukonna huvide ja käekäigu ning isiklike huvide ja käekäigu samastamisega.

Tabel 6.1. Isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemise valdkonnad vastaja eesti keele oskuse alusel

	Emakeel eesti keel (N=311)	Oskab hästi (N=104)	Ei oska või oskab vähe (N=96)
TÖÖ VALDKOND	53%	71%	54%
Tööle võtmisel	17%	41%	24%
Töö tasustamisel	28%	40%	14%
Tööülesannete jagamisel	16%	12%	13%
Edutamisel	11%	15%	4%
Muus tööga seotud olukorras	9%	24%	17%
HARIDUSE VALDKOND	24%	28%	19%
TEENUSTE VALDKOND	60%	67%	56%
Avalikule teabele juurdepääsul	7%	38%	14%
Tervishoiuteenuste kättesaamisel	24%	15%	16%
Pangalaenu saamisel	16%	8%	5%
Teenindamisel kauplustes või ettevõtetes	21%	27%	26%
SOTSIAALSETE SUHETE VALDKOND	31%	25%	44%
Naabrite poolt	16%	7%	12%
Perekondlikes suhetes	9%	6%	22%
MEEDIA VALDKOND	15%	42%	43%
Kajastamisel ajakirjanduses	9%	37%	23%
Kajastamisel raadios või televisioonis	7%	36%	30%
Kajastamisel Internetis	7%	24%	10%

Isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemuse valdkondade nimetamisel on erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste vahel üldiselt esiteks töö valdkonnas, kus eestlastele on pigem olulisem töö tasustamine, mitte-eestlastele eesti keele oskusest olenemata tööle võtmine. Eesti keelt oskavad mitte-eestlased on siin eesti keelt emakeelena rääkijatega sarnasemad töö tasustamise suuremal rõhutamisel kui eesti keelt mitterääkijate rühm.

Joonis 6.14. Ebavõrdse kohtlemise isikliku viimase kogemuse arvatav põhjus vastaja eesti keele oskuse alusel. Nimetatud tegurit oma viimase isikliku diskrimineerimiskogemuse põhjusena maininute osakaal isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate seas

Kui võrrelda isikliku ebavõrdse kohtlemise juhtumi arvatavaks põhjuseks olevaid tegureid erineva keeleoskusega vastajate seas, siis ilmneb, et eesti keelt pigem hästi oskajad toovad **riigikeele puuduliku oskuse** sellise juhtumi põhjustanud tegurina peaaegu sama tihti välja kui eesti keelt mitteoskajad, vastavalt umbes 19% ja 24%. **Rahvus ja etniline kuuluvus** on mõlemal rühmal kõige enam nimetatud tegur, keeleoskajatest mitte-eestlased on seda aga tunduvalt sagedamini nimetanud kui eesti keelt vähe või mitteoskavad vastajad (52% ja 27%). Sarnane on suhe **emakeele** nimetamisega, mida mainis umbes 27% eesti keelt oskavatest ja umbes 15% vähe või mitteoskavatest mitte-eestlastest. Eesti keelt emakeelena kõneleval rühmal oli olulisim tegur **vanus** (17%), millele järgnesid **varaline seisund** (13%) ja **puue** (12%).

Varalise seisu nimetamisel oli mõnevõrra üllatav, et eesti keelt oskajaid mitte-eestlastest on seda nimetanud vaid umbes 2%, eesti keelt mitteoskajaid aga ligi 14%, mis on sarnasem pigem eesti keelt emakeelena kõnelevate vastajatega (13%). Nagu varasemate võrdluste puhul ühiskondliku ebavõrdse kohtlemise aluste nimetamise ja isikliku ebavõrdse kohtlemise juhtumi põhjustanud tunnus(t)e nimetamise vahel, kaob siingi **minevikuga seotu** kui isiklikku ebavõrdset kohtlemist põhjustanud tunnus, olgugi et üldiselt peetakse seda ühiskonnas oluliseks ebavõrdse kohtlemise aluseks.

6.6. Ebavõrdse kohtlemise tunnetamine rahvuslikul/etnilisel pinnal ühiskonnas ning isiku taustatunnused: haridus, vanus, varanduslik seis ja sugu

Kui uurida, kuidas mõjutavad haridus, vanus ja sissetulek mitte-eestlastel rahvuse, emakeele, kodakondsuse ja riigikeele oskuse mainimist, kui küsida ebavõrdset kohtlemist ühiskonnas põhjustada võivaid tegureid, siis ebavõrdse kohtlemise kogemusega vastajate puhul, kes sellise kogemuse põhjuseks nimetasid samu tegureid, muutuvad rühmad statistiliste üldistuste tegemiseks liialt väikseks. Teisalt aga – seda on siin võimalik välja tuua – on huvipakkuv ka see, kuidas vanus, haridustase ja sissetulek mõjutavad tõenäosust nimetada ühiskonnas ebavõrdset kohtlemist põhjustavate tegurite seas rahvust, emakeelt, kodakondsust ja riigikeele oskust juhul, kui vastaja ei ole isiklikult nende tegurite tõttu ebavõrdset kohtlemist kogenud.

Tabel 6.2. Rahvus, emakeel, kodakondsus ja riigikeele oskus kui ühiskonnas ebavõrdset kohtlemist põhjustavad tegurid mitte-eestlastel. Ebavõrdse kohtlemise kogemusega vastajad.⁶² (Beta-koefitsient)

Vanus (referentsrühm 18–29)	
30–39	1,745*
40–49	2,072*
50–59	1,867*
60+	0,490
Haridustase (referentsrühm algharidusega)	
Põhiharidus	–0,323
Keskharidus	1,373*
Kesk-eriharidus põhikooli baasil	1,005*
Kutseharidus keskkooli baasil	2,151*
Kõrgharidus	2,874*
Isiklik sissetulek (kr) (referentsrühm kuni 2000 kr)	
2001–3000	0,994*
3001–4000	0,961*
4001–6000	1,405*
6001–8000	1,871*
8001 – 10 000	1,485**
Üle 10 000	1,053
Ei soovi avaldada	0,960
Ei oska öelda	1,634*

Märkus: * $P < 0,00$, ** $P < 0,05$.

Binaarne logistiline regressioon näitab, et 40–49-aastaste puhul on suurim tõenäosus pidada rahvust, emakeelt, kodakondsust ja riigikeele oskust ebavõrdse kohtlemise aluseks, mõnevõrra väiksem on see 50–59-aastaste ja 30–39-aastaste seas (vt tabel 6.2). Seni ebavõrdse kohtlemise kogemust erinevates rühmades kodakondsuse ja hariduse alusel uurides on selgunud, et 18–29-aastaste rühm on olnud kõige suurem. Sel juhul aga, kui rahvuse, emakeele, kodakondsuse ja riigikeele oskuse põhjal on uuritud ebavõrdset kohtlemist mittekogenute rühma, on tõenäosus neid tegureid ühiskonnas ebavõrdset kohtlemist esilekutsuvaiks nimetada teistest rühmadest

⁶² Eeldatud on, et mainitakse vähemalt ühte nimetatud alustest (rahvus, emakeel, kodakondsus ja riigikeele oskus). Arvesse läksid vastused, kus alust peeti ebavõrdset kohtlemist „sageli”, „vahetevahel” ja „harva” esile kutsuvaks. (Ülejäänud, s.t teise rühma liideti vastusevariandid „üldse mitte” ja „ei oska öelda”).

väiksem, välja arvatud taas vanemas rühmas, vanemad kui 60-aastased, kelle puhul see on oluliselt väiksem. Haridustaseme puhul on põhihariduse omamine seotud suurema tõenäosusega mitte nimetada neid tegureid, kui võrrelda seda rühma referentsrühmaga, s.t algharidusega vastajatega. Kõige enam suurendab nende nimetamise tõenäosust kõrgharidus, ületades sellega mõnevõrra keskkooli baasil kutsehariduse ja keskhariduse mõju. Isikliku sissetulekuga 4001–6000 kr, 6001–8000 kr ja 8001 – 10 000 kr rühmadesse kuulumine on seotud mõnevõrra suurema tõenäosusega nimetada rahvust, emakeelt, kodakondsust ja riigikeele oskust ühiskonnas ebavõrdset kohtlemist põhjustavate tegurite seas, olles ise ebavõrdset kohtlemist mitte kogenud vastajate hulgas. 6001–8000 krooni isiklikult teenivasse rühma kuulumine suurendab kõige enam selliste tegurite nimetamise tõenäosust, kuid sissetulekul eraldivõtetult kõnealusel juhul väga suurt rolli rühmi võrreldes siiski ei ole.

Nagu mainisime peatükis 3.2, on naissoost vastajad teatanud üldiselt sagedamini kui mehed ebavõrdse kohtlemise ohvriks sattumisest. See kehtib enamasti ka siis, kui jagada valim erinevate taustatunnuste alusel väiksemateks allvalimiteks. Erandiks olid siiski Vene kodanikud, kelle hulgas olid mehed enda sõnul ebavõrdset kohtlemist kogenud sagedamini kui naised.

6.7. Ebavõrdse kohtlemise vähendamise teed ja isiklik tegutsemine

Küsimuse puhul, kas ebavõrdsus ühiskonnas on oluline probleem, oli seos vastaja rahvusega oluline. Valimis tervikuna pidas eestlastest vastajatest seda „tõsiseks” või „pigem tõsiseks” probleemiks 43%, mitte-eestlastest vastajatest aga ligikaudu 60%. Kui võrrelda seda, mida eestlastest vastajad ja mitte-eestlastest vastajad ette võtaksid, et Eestis ebavõrdset kohtlemist vähendada, on tulemused üsna erinevad. Vastaja rahvus, emakeel ja kodakondsus on tugevalt korreleeruvad tunnused. Eestlaste ja mitte-eestlaste rühma võrreldes võib öelda, et nende eestlaste rühm, kes on ise kogenud ebavõrdset kohtlemist, on selle vastu võitlemise meetmena oluliselt rohkem kui mitte-eestlased nimetanud inimeste julgustamist ebavõrdsest kohtlemisest teatama (umbes pooled ja umbes veerand rühmast) ja inimeste teavitamist abi saamise võimalustest sellisel puhul (52% ja umbes 40%). Mitte-eestlased on mõnevõrra enam nimetanud seaduste parandamist (48% ja 38%) ning karistuste karmistamist ebavõrdse kohtlemise puhul (36% ja 22%). Mõlemad rühmad peavad ühtviisi

oluliseks inimeste teavitamist nende õigustest (eestlastest 60% ja mitte-eestlastest umbes pooled), kultuursuse kasvatamist ühiskonnas (umbes 60% mõlemal) ning võrdse kohtlemise ja sallivuse käsitlemist haridussüsteemis (veidi alla 60% mõlemast rühmast).

Küsimuse puhul, kas ja mida ebavõrdselt koheldu tegi, vastas umbes kolmandik eestlastest ja veidi rohkem kui pooled mitte-eestlased, et nad ei olnud teinud midagi. Eesti rühmas oli rohkem antud vastusteks „tegi ebaõigesti tegutsejale märkuse” (15%) ja „otsis abi tuttavatelt või sugulastelt”, mitte-eestlastel olid need vastused samuti enam levinud (umbes viiendik ja 6%). Erinevus tuleb aga sisse vastusevariandi puhul „pöördus mõne ametiasutuse poole”, nii on talitanud umbes 8% eestlastest, kuid vaid alla 1% mitte-eestlastest.

Selgelt piiritletav rühm on eesti emakeelega Eesti kodakondsusega inimesed. Ilmne vahe tuleb sisse küsimuse puhul „Mida ebavõrdselt koheldu tegi, et parandada ebavõrdset olukorda või saada selle eest hüvitist?”, kus variandi „ei võtnud midagi ette” valis 70% määratlemata kodakondsusega vene emakeelega vastajatest, 65% vene emakeelega Vene kodanikest, 54% vene emakeelega Eesti kodanikest ning 45% eesti emakeelega Eesti kodanikest (et teha detailsemat analüüsi, nt vanuse alusel, on rühmad statistilise olulisuse hindamiseks liialt väikesed).

Tabel 6.2. Mida isiklikult ebavõrdset kohtlemist kogenu ette võttis? Erineva eesti keele oskusega vastajad

	Emakeel eesti keel (N=311)	Oskab hästi (N=104)	Ei oska või oskab vähe (N=96)
Tegin ebaõigesti tegutsejale / vastavale isikule märkuse	15%	14%	25%
Pöördusin tema kõrgema ülemuse või vastava töötaja poole	7%	6%	8%
Pöördusin oma ülemuse või vastava töötaja poole	7%	5%	4%
Pöördusin mõne ametiasutuse poole	8%	–	2%
Pöördusin kohtu poole	4%	1%	1%
Pöördusin politseisse või korrakaitse	4%	1%	1%
Teavitasin ajakirjandust (k.a raadio või TV)	2%	1%	–
Pöördusin ametiühingu poole	0,6%	–	1%
Pöördusin muu kodanikeühenduse poole	1%	1%	1%
Otsisin abi tuttavatelt või sugulastelt	12%	8%	7%
Tegutsesin muul viisil	13%	7%	6%
Ei teinud midagi olukorra parandamiseks või hüvitise saamiseks	35%	64%	51%

Kui eraldi võrrelda tegutsemismustreid ebavõrdse kohtlemise kogemisel keeleoskuse alusel, siis võib tuua välja mitu erinevust (vt tabelit 6.2). Kui rühmi võrrelda, siis mitte midagi ei teinud peamiselt eesti keelt hästi oskavad mitte-estlased (64%), neile järgnevad eesti keelt vähe või mitteoskavad mitte-estlased (51%) ning seejärel eesti keelt emakeelena rääkijad (35%). Kõige levinum tegutsemine sel puhul, kui midagi ette võeti, oli vastavale isikule märkuse tegemine; eesti keelt emakeelena rääkijate seas oli selle vastuse osakaal 15%, eesti keelt hästi oskavate mitte-estlaste seas 14% ning eesti keelt vähe või mitterääkivate mitte-estlaste seas 25%. Eesti keelt emakeelena rääkijad eristuvad aga teistest rühmadest selle poolest, et sageli otsitakse abi tuttavatelt või sugulastelt (12%), mitte-estlaste puhul on nii vastanute osakaal keeleoskusest olenemata tunduvalt väiksem (vastavalt 7% ja 8%). Kui vaadata rühmasisest tegutsemismustrit, siis selgub, et eesti keelt emakeelena rääkijad pöörduvad sagedamini ametiasutuste poole, mitte-estlaste rühmades nii vastanuid sisuliselt ei olnud. Mõnevõrra rohkem on mitte-estlased pöördunud ebavõrdse kohtlemise põhjustaja, ülemuse või vastava töötaja poole.

6.8. Kokkuvõte

Käesolevas peatükis käsitleti isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemusi vastajate rahvuse, emakeele, keeleoskuse ja kodakondsusstaatuse alusel ning hinnanguid ebavõrdse kohtlemise aluste kohta ühiskonnas tervikuna. Kui vaadelda rahvusrühmade vahelisi erinevusi ja sarnasusi, selgub, et mitte-eestlased peavad ühiskonda kui tervikut hinnates keeleoskust, rahvust, emakeelt ja kodakondsust eestlastest sagedamini ebavõrdse kohtlemise alusteks. Ka eestlased mainivad neid aluseid, kuid rõhutavad nendest rohkem muid tegureid, nt inimese sugu, vanust ja puuet või varalist seisut. Isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemusega vastajate viimase sellise kogemuse põhjutanud aluste väljatoomisel ilmneb, et mitte-eestlased on ka sel juhul nimetanud rohkem rahvust, riigikeele puudulikku oskust ja emakeelt ning mõnevõrra vähem kodakondsust. Eestlased toovad siin välja aga kõige enam vanuse, varalise seisut ja tutvusringkonna puudumise. Viimane on ühtlasi tegur, mis kerkis eestlastel isikliku kogemuse puhul märkimisväärselt esile, jäädes siiski vanuse järel teisele kohale. Huvipakkuva erinevuse toob siin sisse vastaja piirkondlik paiknemine. Ida-Virumaal, kus keelekeskkond ning kogukond on peamiselt venekeelne ja koosneb mitte-eestlastest, nimetatakse isiklikku ebavõrdset kohtlemist põhjutanud tegurina rahvust ligi kümme korda vähem kui Tallinnas ja ligi viis korda vähem kui seda tegid mitte-eestlased teistes maakondades. Oluliselt väiksem oli ka riigikeele puuduliku oskuse väljatoomine, lisaks tõusid ebavõrdset kohtlemist kogunud mitte-eestlaste koguvahimiga võrreldes esile uued tegurid, nt perekonnaseis.

Isikliku ebavõrdse kohtlemise kogemise valdkondade nimetamisel selgub, et mitte-eestlased on kogunud ebavõrdset kohtlemist pigem tööle võtmisel, eestlased seevastu pigem töö tasustamisel. Suurem erinevus ilmneb järgnevas: eestlaste nimetatud valdkonnad seostuvad pigem isiklike teguritega (nt tööülesannete jagunemine ja pangalaenu saamine oli küllalt sagedased valdkonnad), kuigi ka mitte-eestlased nimetavad neid valdkondi, ilmnes neil pigem suur kogukonnaga identifitseerimise kaudne mõju. Näiteks nimetati väga palju selliseid valdkondi nagu kajastamine ajakirjanduses või raadios ja TV-s ning Internetis (ent siin ilmnevad olulised erinevused kodakondsusstaatuse ja keeleoskuse alusel, vt allpool).

Kodakondsusrühmi võrreldes ilmneb oodatult erinevus ka kodakondsuse enda kui ühiskonnas eksisteeriva ebavõrdse kohtlemise aluse toonitamisel. Kõige enam on

nimetanud seda määratlemata kodakondsusega mitte-eestlased, järgnevad Vene kodanikud, siis Eesti kodanikest mitte-eestlased ning lõpuks eestlastest Eesti kodanikud. Kodakondsusstaatusest olenemata kalduvad mitte-eestlased eestlastest oluliselt rohkem ebavõrdse kohtlemise alustena ühiskonnas välja tooma rahvust, emakeelt ja riigikeele puudulikku oskust. Vene kodanikud toonitavad teistest pisut enam emakeelt ja riigikeele oskust. Eesti kodanikest mitte-eestlastel on selles küsimuses teatud määral suurem sarnasus eestlastest kodanikega, näiteks nimetavad nad mõnevõrra vähem ebavõrdse kohtlemise alustena emakeelt ja riigikeele puudulikku oskust. Ent kui vaadelda valdkondade üldpilti, võib väita, et sageli on samamoodi kui eestlased vastanud pigem Vene kodanikud (nt vanuse puhul). Ka rõhutavad Eesti kodanikest mitte-eestlased Vene kodanikest veidi enam rahvust kui ebavõrdse kohtlemise alust.

Ebavõrdse kohtlemise valdkondade nimetamisel eristub kaks rühma. Vene kodanikest mitte-eestlased ja eestlastest Eesti kodanikud nimetavad kõige sagedamini töö valdkonda (vastavalt tööle võtmist ja töö tasustamist). Teiseks eristuvad määratlemata kodakondsusega mitte-eestlased ja Eesti kodanikest mitte-eestlased, kelle puhul levinuim valdkond on meedia, eriti raadios või TV-s kajastamine. Meedia puhul eristub eriti määratlemata kodakondsusega mitte-eestlaste rühm, kellest ka Vene kodanikest mitte-eestlased on ajakirjanduses, raadios ja TV-s kajastamisel oluliselt vähem kogenud ebavõrdset kohtlemist. Eesti kodanikest mitte-eestlased aga on ajakirjanduses kajastamise osas Vene kodanikega sarnased, seevastu tunduvalt enam kui Vene kodanikud on nad kogenud ebavõrdset kohtlemist raadios või TV-s kajastamisel.

Kui vaadelda isiklikku ebavõrdset kohtlemist põhjustanud tegureid kodakondsusrühmiti, siis – kuigi taas on oluline roll rahvusel, emakeelel ja keeleoskusel – on tunduvalt esile tõusnud uued tegurid ning samamoodi kui eestlased tähtsustatakse ka vanust, varalist seisut ja tutvusringkonda. Kodakondsusstaatust kui isiklikku ebavõrdset kohtlemist põhjustanud tegurit on taas palju nimetanud määratlemata kodakondsusega vastajad, kellega võrdseks on tõusnud siin Vene kodanikud.

Sissejuhatuses välja pakutud võimaluse kohta, et rahvuse, emakeele jne alusel ebavõrdset kohtlemist isiklikult mittekoogenud vähemusrühma liige võiks isikliku sotsiaal-majandusliku edukuse korral vähendada rõhuasetust rahvuslikele/etnilistele tunnustele, võib pigem öelda, et sissetuleku alusel sellist suundumust ei ilmne. Kuigi, nagu mainitud, kui võrrelda üldiselt ebavõrdse kohtlemise kogemusega mitte-eestlaste vastuseid kõigi mitte-eestlaste omadega, on ebavõrdset kohtlemist isiklikult üldse mitte koogenud mitte-eestlaste arusaam ebavõrdse kohtlemise alustest ühiskonnas mõnevõrra avaram ja eestlaste omaga sarnasem. (Küsimus vastaja isikliku sotsiaal-majandusliku edukuse, ebavõrdse kohtlemisega kokkupuutumise määra ning ühiskonnas rahvuslikul/etnilisel pinnal tajutava ebavõrdse kohtlemise seostest vajaks kindlasti siiski põhjalikumat analüüsi, kaasates siia ühe muutujana ka vastaja tuttavate ebavõrdse kohtlemise kogemused.)

Ebavõrdse kohtlemise alustest ühiskonnas tervikuna on eesti keelt vähe oskavatele või mitteoskavatele mitte-eestlastele kõige olulisem riigikeele puudulik oskus, seejärel vanus, rahvus ning minevikuga seotu, järgnevad emakeel ja kodakondsus. Eesti keelt oskavate mitte-eestlaste rühmale aga rahvus, emakeel, riigikeele puudulik oskus, minevikuga seotu ja kodakondsus. Eesti keelt emakeelena rääkijad nimetavad seevastu puuet, minevikuga seotut, vanust, riigikeele puudulikkust ning varalist seisundit. Suurem erinevus ilmneb valdkonniti. Isikliku ebavõrdse kohtlemise valdkondade nimetamisel on erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste vahel üldiselt töövaldkonnas, kus eestlastele on olulisem pigem töö tasustamine, mitte-eestlastele keeleoskusest olenemata aga tööle võtmine. Eesti keelt oskavad mitte-eestlased on siin eesti keelt emakeelena rääkijatega sarnasemad aga töö tasustamise suuremal rõhutamisel kui eesti keelt mitterääkijate rühm. Üllatuslikult mainivad eesti keelt mitterääkijad siin kõige enam raadios või TV-s kajastamist. Kodakondsusrühmi võrreldes ilmnes samuti tendents, et kõige enam tajuvad ebavõrdset kohtlemist meedia eri liikides määratlemata kodakondsusega mitte-eestlased ning mõnevõrra vähem, kuid eraldivõetuna raadios ja TV-s siiski esimese valdkonnana, Eesti kodanikest mitte-eestlased. Kui pidada silmas rahvussuhete kajastamist eestikeelses meedias, siis Eesti kodanikest mitte-eestlastel on tänu paremale keeleoskusele seda võimalik isiklikult kogeda. Eesti keelt mitteoskajate puhul on aga tõenäoliselt tegu mitte niivõrd isikliku kogemise, kui võrd kogukonna huvide ja käekäigu ning isiklike huvide ja käekäigu samastamisega. (Seda võimalust tuleb kahtlemata põhjalikuma

meediauuringuga kontrollida.) Kui rühmi võrrelda isikliku viimase ebavõrdse kohtlemise juhtumi põhjustanud tegurite alusel, siis ilmneb, et keeleoskusest olenemata toovad mitte-eestlased riigikeele puuduliku oskuse välja sama suurel määral. Enim nimetatud tegur on nii mitte-eestlastest keeleoskajatel kui mitteoskajatel rahvus. Eesti keelt emakeelena rääkijatel olid esikohal aga vanus, varaline seis ja puue.

Vastajate rahvusel ja eesti keele oskusel on oluline mõju sellele, milliseid ebavõrdse kohtlemise vähendamist puudutavaid ettepanekuid tehti ning kuidas ebavõrdse kohtlemise korral tegutseti. Ebavõrdset kohtlemist kogunud eestlased kalduvad pigem julgustama sellest teatama ja usuvad inimeste teavitamise olulisusse. Mitte-eestlased on mõnevõrra enam nimetanud seaduste parandamist ja karistuste karmistamist. Kodakondsuse ja rahvuse alusel ilmneb, et ebavõrdse kohtlemise juhtumi puhul ei võtnud kõige sagedamini midagi ette määratlemata kodakondsusega mitte-eestlased, neile järgnevad Vene kodanikest mitte-eestlased, seejärel Eesti kodanikest mitte-eestlased ning pigem juba võtsid midagi ette (üle poole vastajaist) Eesti kodanikest eestlased. Keeleoskuse põhjal aga võib öelda, et pisut enam ei reageerinud ebavõrdsele kohtlemisele eesti keelt oskavad mitte-eestlased, neile järgnevad kohe eesti keelt vähe või mitteoskavad mitte-eestlased ning lõpuks eesti keelt emakeelena rääkijad. Kuigi kõigis rühmades oli ebavõrdse kohtlemise juhtumi puhul levinuim reaktsioon vastavale isikule märkuse tegemine, eristuvad eesti keelt emakeelena rääkijad selle poolest, et nad otsivad sageli abi tuttavatelt ja sugulastelt või pöörduvad ametiasutuse poole. Mitte-eestlaste kahes rühmas selliselt vastanuid peaaegu ei olnud. Mõnevõrra enam on mitte-eestlased keeleoskusest olenemata pöördnud ebavõrdse kohtlemise põhjustaja, ülemuse või vastava töötaja poole.

7. Haridusvaldkonnaga seotud ebavõrdsuse tajumine

7.1. Sissejuhatuseks

Ühiskonnateooriates laialt levinud käsitle, niinimetatud konfliktiteooria kohaselt on ühiskond erinevate huvide, erinevate võimaluste ning ressurssidega rühmade pidev võitlusväli oma positsioonide parandamise nimel.⁶³ Väljakujunenud ühiskonna struktuur ning kord kalduvad sealjuures soosima mõningaid rühmi, jättes teised nendega võrreldes ebavõrdsesse olukorda. Sellist ebavõrdsust taasluuakse nii haridussüsteemi, institutsioonide kui ka kõige igapäevasemate hoiakute ja käitumismustrite vahendusel. Sageli tajutakse ühiskonnas struktuurilise ebavõrdsuse ilminguid endastmõistetavatena ning seega ka legitiimsete nähtustena. Ka ebavõrdselt koheldud inimesed ise kalduvad ebavõrdsuse kohtlemise põhjusi otsima peamiselt enda isiku juurest, teadvustamata probleemi sotsiaalset ulatust.

Nii näiteks leiavad mõned konfliktiteoreetikud, et riiklik hariduskorraldus kujundab lisaks teadmistele ka ühiskonnaliikmete arusaamu sotsiaalsest kihistumisest ning ebahühtlaselt jaotuvatest privileegidest.⁶⁴ Haridussüsteem võib sotsiaalset ebavõrdsust kinnistada väga erinevatel alustel: majanduslikel, soolistel, kultuurilistel, rahvuslikel, tervislikel jne. Kuigi esmapilgul saavad kahju ainult mõned ühiskonnarühmad, levib struktuurilise ebavõrdsuse hävitav mõju mittesekkumise korral peatselt ka teistesse kihtidesse, seda nii kasvava üldise ebaturvalisuse kui ka maksukoormuse tõusu jne kujul.⁶⁵

Konfliktiteoreetikud soovivad juhtida tähelepanu riikliku hariduskorralduse aluseks olevale ideoloogiale. Tekitades ja kinnistades sotsiaalselt ebavõrdsust, loob ideoloogia samas müüdi, nagu oleks haridus ühtviisi kättesaadav kõigile ühiskonnaliikmetele.

⁶³ Furze, B., Healy, P. (1997). *Understanding society and change*. Teoses Stafford, C., Furze, B. (toim) *Society and Change*. (2nd ed.). Melbourne: Macmillan Education Australia.

⁶⁴ Connell, R. W., White, V. M., Johnston, K. M. (1992). An Experiment in Justice: The Disadvantaged Schools Program and the Question of Poverty, 1974–1990. *British Journal of Sociology of Education*, Vol 13, No 4, *Poverty and Education*, lk 447–464.

⁶⁵ Edgar, D., Keane, D., McDonald, P. (toim) (1989). *Child Poverty*. Sydney: Allen & Unwin.

Ent paraku suudavad selle abil oma staatust või majanduslikku olukorda parandada vähesed ebasoodsatest rühmadest pärinevad ühiskonnaliikmed.⁶⁶

Konfliktiteoreetikutele omast determinismi leevendab mõnevõrra Pierre Bourdieu lähenemine, mis lisaks strukturaalsetele teguritele rõhutab ka ühiskondlike toimijate endi olulisust. Bourdieu lähtub arusaamast, et ühiskonna struktuurid määravad suures ulatuses indiviidi võimaliku elukäigu, kuna sotsialiseerimise käigus omandatakse neile vastav maailmanägemus (*habitus*). Ent sealjuures sõltub individid ka subjektiivsetest kogemustest, nagu näiteks oma positsioonist ühiskonna erinevatel väljadel, perekonnast jne. Seetõttu ei määra tema elukäiku ja staatust mitte üksik sotsiaalne struktuur või tunnusjoon, vaid nii objektiivsete kui ka subjektiivsete tegurite keerukas koosmõju.⁶⁷

Bourdieu seletab objektiivsete ja subjektiivsete tegurite vahekorda ühiskonnaliikme elus eri tüüpi kapitalide mõistete abil.⁶⁸ Ühiskondlik ruum jaguneb väljadeks, mille toimimine ning toimetulek eeldab teatud tüüpi, kultuurilise, sotsiaalse, sümboolse vms kapitali olemasolu. Need väljad paiknevad üksteise suhtes omakorda hierarhilises korrastatuses, mis sünnib sotsiaalsete toimijate omavahelise positsioonivõitluse tulemusena nendel väljadel. Väljadel vajaminevat kapitali on võimalik omandada, vahetada, kasvatada, kaotada. Iga indiviidi toimetulek ühiskonnas sõltub tema oskustest ning võimalustest eri väljadel kapitali koguda ning vahetada.⁶⁹

Haridussüsteem ühiskonnas kultiveerib teatud väärtusi ning maitse-eelistusi ehk lähtub teatud liiki kultuurilisest ajaloo- ning olevikukäsitlusest. Sellest erineva taustaga indiviididel võib see tekitada pingeid ning vastumeelsust hariduse omandamise vastu, mis hiljem maksab kätte hinnatavate (n-ö legitiimsete) kapitalide puudujääkides nii tööturul kui ka suhete loomisel.⁷⁰ Ebavõrdsus haridusvõimalustes

⁶⁶ Willis, P. (1977). *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Farnborough, England: Saxon House.

⁶⁷ Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶⁸ Eesti haridussüsteemi ja sotsiaalset struktuuri on Bourdieu teooriate kaasabil analüüsinud põhjalikult Krista Hinno oma doktoritöös. Hinno, K. (2004). *Bildung und Sozialstruktur: Das Fallbeispiel Estland*. Marburg: Tectum.

⁶⁹ Bourdieu, P., Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Theory, Culture and Society Series. London: Sage.

⁷⁰ Swartz, D. (2000). Pierre Bourdieu: The Cultural Transmission of Social Inequality. Teoses

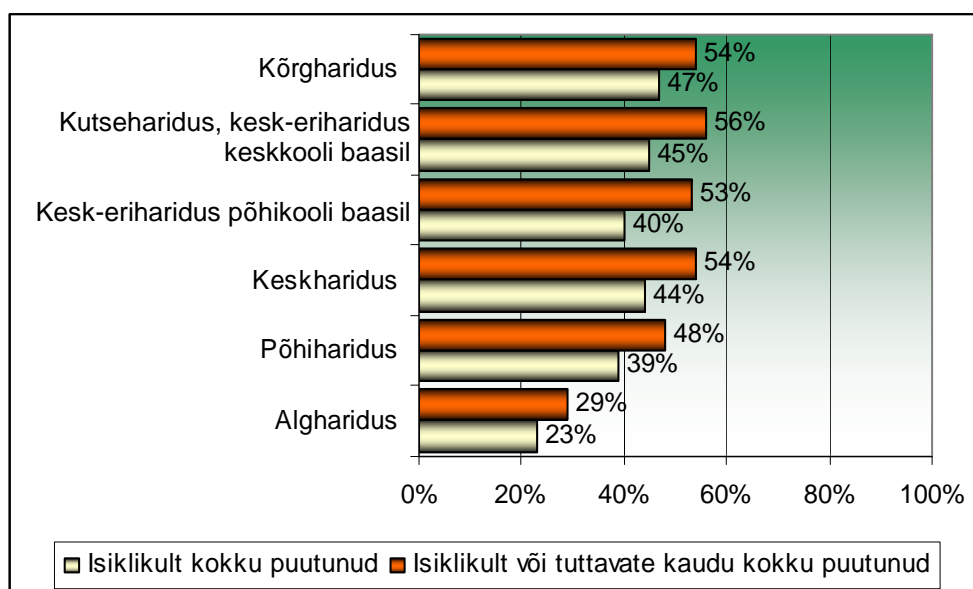
saab sageli alguse juba varases lapseas ning on seotud nii ühiskonna struktuuralse korralduse kui ka vanemate võimaluste ja valikutega.

Oleme järgnevalt analüüsinud elanikkonnaküsitluse tulemusi haridusvaldkonna osas kahest küljest. Esiteks vaatame, kuidas vastaja haridustase võib mõjutada temapoolset probleemide tajumist. Seejärel analüüsime, mida on küsitluse põhjal Eesti haridusvaldkonnas peetud ebavõrdse kohtlemise vaatenurgast problemaatiliseks.

7.2. Haridustaseme mõju probleemide tajumisel

Elanikkonnaküsitluse andmete analüüsi esimeseks tulemuseks haridusvaldkonnas võib pidada järgnevas tabelis selgelt avalduvat seost vastaja haridustaseme ning oskuse vahel probleemistada ebavõrdset kohtlemist. Kõrgema haridustasemega vastajad tunnetavad subjektiivselt rohkem ebaõiglust, kuigi enamiku objektiivsete näitajate (sotsiaalne positsioon, sissetuleku suurus jne) mõjuks võiks eeldada vastupidist (vt joonist 7.1).

Joonis 7.1. Kokkupuude ebavõrdse kohtlemisega viimase kolme aasta jooksul seoses haridustasemega (diskrimineerimiskogemusega vastajate protsent vastavas haridusrühmas)

Nii nagu Eesti viimase rahvaloenduse andmeil,⁷¹ on ka käesoleva küsitluse järgi naised meestest keskmiselt veidi haritumad ja kõrgharidus on rohkematel eestlastel (21%) kui venelastel (13%). Ühtlasi on eestlaste hulgas mõnevõrra enam üksnes algharidusega vastajaid. Teistel tasemetel ei erinenud eesti- ja venekeelsete vastajate haridus statistiliselt olulisel määral, seega ei saa me rääkida struktuuralsest diskrimineerimisest hariduses rahvusliku kuuluvuse pinnal. Ent samalaadsed varasemad uuringud on viidanud sellele, et Eestis antava eestikeelse ja venekeelse üldhariduse sisu on erinev ning see võib kaudselt mõjutada edasisi võimalusi haridustee jätkamisel või tööturule sisenemisel ning olla märksa suurema tõenäosusega ebavõrdsuse põhjustajaks ning taasloojaks kui erinevused nende rahvusrühmade juurdepääsul eri haridustasemetele.⁷²

Küsitlusankeedis palusime vastajatel etteantud pikast loetelust valida välja kõik Eestis ette tulevad ebavõrdse kohtlemise alused. Järgnevas tabelis on esitatud üheksa enammainitud alust, mille kohta avaldasid vastajad arvamust, et need põhjustavad tihti või vahetevahel ebavõrdset kohtlemist. Vastused on eristatud vastajate haridustaseme põhjal.

Üheksa enammainitud diskrimineerimise aluse hulgas leidub nii inimesest sõltuvaid kui ka sõltumatuid (n-õ päritud vs omandatud) tunnuseid. Ei saa rääkida mainimissageduse poolest ühest või paarist teistest selgelt eristuvast alusest, küll aga näitab tabel nende mainimise-tunnetamise seost vastaja haridustasemega. Madalama haridustasemega vastajad näevad ühiskonnas vähem probleeme ning kalduvad seostama diskrimineerimist rohkem inimese taustatunnustega – vanuse, puude või haigusega või tema minevikupärandiga. Kõrgema haridustasemega vastajad märkavad ebavõrdset kohtlemist rohkem. Küsitlusankeedis olnud avatud vastuste ja nendes kirjeldatud diskrimineerimiskogemuste põhjal võib öelda, et nemad mainivad sagedamini seda esile kutsuvate põhjustena ühiskonnas levivaid hoiakuid ja stereotüüpe. Seega võib üldistades öelda, et madalama haridustasemega inimesed kalduvad neile osaks saavat diskrimineerimist tunnetama enam isikliku probleemina,

⁷¹ Eesti Statistikaamet. (2000). *Rahvaloendus 2000*. Statistika andmebaas. [<http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvaloendus/05Haridus/05Haridus.asp>].

⁷² Luuk, M., Pavelson, M. (2002). Non-Estonians on the labour market: a change in the economic model and differences in social capital. Teoses M. Heidmets, M. Lauristin (toim). *The challenge of the Russian minority*, lk 89–117. Tartu: Tartu University Press.

samal ajal kui kõrgema haridustasemega vastajad suudavad selles rohkem näha sotsiaalset probleemi.

Tabel 7.1. Ebavõrdse kohtlemise arvatavad põhjused ühiskonnas seoses vastaja haridustasemega. Kõik vastajad, kes leidsid, et vastava tunnuse alusel toimub Eestis diskrimineerimine tihti või aeg-ajalt

	Vastaja haridustase (vt seletust tabeli all)						Kokku N=1208
	i	ii	iii	iv	v	vi	
Vanus	28%	37%	46%	42%	45%	49%	44%
Puue või pikaajaline terviseprobleem	25%	47%	42%	41%	40%	56%	44%
Rahvus, etniline kuuluvus	16%	25%	37%	35%	36%	40%	34%
Varaline seisund	16%	31%	32%	27%	24%	35%	29%
Emakeel	10%	22%	38%	30%	33%	30%	31%
Riigikeele puudulik oskus	20%	37%	53%	46%	49%	50%	46%
Väljanägemine	12%	32%	28%	26%	31%	35%	29%
Poliitilised vaated või erakonda kuulumine	11%	29%	25%	25%	22%	34%	26%
Minevik	25%	44%	47%	42%	50%	52%	46%

i = algharidus (N=75); ii = põhiharidus (N=165); iii = keskharidus (N=294); iv = kesk-eriharidus põhikooli baasil (N=171); v = kutseharidus, kesk-eriharidus keskkooli baasil (N=272); vi = kõrgharidus (N=232).

7.3. Ebavõrdselt kohtlemise tajumine hariduses

Ebavõrdsus haridusteel algab juba enne formaalsesse haridussüsteemi sisenemist, lapsevanemate kultuuriliste eelistuste, majanduslike võimaluste jms tõttu. Mari Toomse, kes on uurinud lapsevanemate haridustaseme seost laste sõimes ning lasteaias käimisega, leiab, et kuigi haridus ei ole ainuke mõjufaktor, suunab see siiski olulisel määral lapsevanemate võimalusi.⁷³ Madalama haridustasemega vanemate lapsed jõuavad hiljem ning vähem koolieelse ettevalmistuse asutustesse ning nende osavõtt huvitegevusest on väiksem.⁷⁴ See võib omakorda hakata mõjutama juba üldhariduskooli sissesaamist ning seal edasijõudmist.⁷⁵ Sealjuures on ema

⁷³ Toomse, M. (2007). Hariduslik ebavõrdsus. Teoses *Sotsiaalne ebavõrdsus. Eesti statistika*, lk 23–33. Tallinn: Eesti Statistikaamet.

⁷⁴ Samas, lk 24–26.

⁷⁵ Loogma, K. (1998). Kas haridussüsteem integreerib või murendab ühiskonda. *Eesti inimarengu aruanne*, lk 17–24. Tallinn: ÜRO Arenguprogramm.

haridustasemel lapse sisenemisel haridussüsteemi ning ka hiljem tööturule isa omast mõnevõrra olulisem roll.⁷⁶

Seega on haridus üks peamisi valdkondi, mille vahendusel kandub ebavõrdsus ka põlvest põlve edasi – vanematelt lastele. Eestis on seda nähtust veel vähe uuritud, ent teiste riikide kogemus osutab, et ebavõrdsuse edasikandumine kaldub suurte sotsiaalsete muutuste perioodil vähenema ning stabiliseerumise tingimustes kasvama. Viimaste aastate andmete analüüs Eestis ongi näitamas tendentsi sotsiaalse mobiilsuse vähenemise suunas ning haridusliku ebavõrdsuse taasloomise süvenemist.⁷⁷ Selline areng viitab üksikisikute üha kitsenevatele võimalustele enda olukorda parandada ning riigi sekkumise vajaduse kasvule.

Ehkki hariduse korraldusega seotud probleeme peetakse teoreetilises kirjanduses sotsiaalse ebaõigluse ning sellest lähtuva diskrimineerimise üheks peamiseks aluseks, ei tajunud meie küsitlusele vastajad ise seda niimoodi (vt tabelit 2.3). Üksnes 10% küsitlusele vastanutest leidis, et neid on mõnes hariduse valdkonnaga seonduvas küsimuses ebavõrdselt koheldud. Oma tuttavate diskrimineerimiskogemusest rääkides märkis 18% vastanutest selle valdkonnana hariduse.

Kõige enam märgati ebavõrdset kohtlemist hariduse vallas tulemuste hindamisel, sellele järgnesid lasteaiakohtade jaotamine ning kogetud rahulolematust kooliõpikute ja õppetundide sisuga. Viimast tajusid ebavõrdse kohtlemisena veidi rohkem vastajate keskmisest (2%) noored (18–29 a) ja venelased, mõlemas rühmas 5% vastajaist.

Sissesaamist üldhariduslikesse, kutse- või kõrgkoolidesse üldjuhul problemaatiliseks ei peetud. Mõningad erandid ilmnisid siinkohal andmete analüüsimisel maakonniti. Nii tuli teistest maapiirkondadest enam vastuseid, mis viitasid probleemidele üldhariduskooli minekul, Saaremaalt (9%) (kõikide keskmine 1%) ja Järvamaalt (7%).

⁷⁶ Lindemann, K. (2006). Transition from school to work in Estonia: Estonian and non-Estonian school leavers' opportunities in the labour market. *Konverentsi ettekanne*. Käsikiri. Tallinn: Tallinna Ülikool, rahvusvaheliste ja sotsiaaluuringute instituut.

⁷⁷ Vaata näiteks Murd, M., Saar, E. (2007). Ebavõrdsuse edasikandumine. Teoses *Sotsiaalne ebavõrdsus*, lk 34–40. Tallinn: Eesti Statistikaamet.

Kutse- või kõrgkooli sissesaamisel olid kogenud ebavõrdset kohtlemist kõikide vastajate keskmisest (1%) enam Põlvamaalt (5%) ja Pärnumaalt (4%) pärit vastajad.

Kuigi enamik vastajatest uskus, et inimeste ebavõrdse kohtlemise vähendamiseks Eestis tuleb midagi ette võtta, nägi üksnes iga teine ehk 52% olukorra muutmisel oma osa ka haridussüsteemil ning selle kaudu levitavatel väärtustel ning põhimõtetel.

7.4. Kokkuvõte

Haridust eraldi valdkonnana ei peetud kuigi problemaatiliseks ega ebavõrdsust võimendavaks. Kohati, eriti nooremad vastajad, ei oldud rahul õppeasutuses hindamisega ning haridusvaldkonna ühe enammainitud probleemina tõusis esile rahulolematust lasteaiakohtade jaotamisega. Juurdepääs kooliharidusele ning selle sisu ei ole enamikus vastajates tekitanud ebaõiglase kohtlemise tunnet. Samas osutus taustaandmena küsitud vastajate endi haridustase oluliseks indikaatoriks diskrimineerimiskogemuse märkamisel ja lahtimõtestamisel. Madalama haridustasemega vastajad kaldusid nimetama keskmisest oluliselt vähem tänapäeva Eestis diskrimineerimist esile kutsuvaid põhjusi ning käsitlesid neid ka rohkem isiklike probleemidena. Kõrgema haridustasemega vastajad olid kriitilisemad ning otsisid ebavõrdse kohtlemise korral enam sotsiaalseid põhjuseid.

8. Ebavõrdse kohtlemise tajumine töö

8.1. Sissejuhatus

Diskrimineerimine tööil hõlmab ebavõrdset kohtlemist kõigis tööga seotud valdkondades alates töölevõtust kuni töösuhte lõpetamiseni. Enamasti tähendab see inimeste ebavõrdset kohtlemist nende kvalifikatsiooni või võimete seisukohast ebaoluliste tunnuste alusel. Selle avaldumise viisiks võib näiteks teiste samal positsioonil või ametikohal olevate töötajatega võrreldes olla madalam palk, halvemad töösaamise võimalused, halvemad võimalused ametialaseks edutamiseks, osavõtuks koolitustest jne. Lisaks tööandjale võivad töötajat või tööotsijat kohelda põhjendamatult ebavõrdselt ka kaastöötajad või töö tulemuse tarbijad (nt kliendid).

Eestis on töövõrdsuse valdkonna üks enim teadvustatud probleeme palkade erinevus meeste ja naiste töö tasustamisel. Vaatamata võrdse töö eest võrdse palga maksmist eeldavatele seadustele ja Eesti võetud rahvusvahelistele kohustustele⁷⁸ ei ole töötasustamise praktika siiani märkimisväärselt võrdsuse kasvamise suunas arenenud. Uuringu „Naised-mehed Eesti tööturul: palgaerinevuste hinnang” andmetel moodustasid Eestis naiste palgad samaväärse töö eest meeste palkadest aastatel 1998–2000 ligemale 73%. Samas uuringus leiti, et kuni kolmandikku palgaerinevuste juhtudest võib pidada põhjendatuks, ent kahel kolmandikul juhtudel on see põhjendamatu ning seega on tegemist tööalase diskrimineerimisega.⁷⁹ Eestis teenivad mehed statistiliselt keskmiselt tööga naistest 27% suuremat tunnitasu, Euroopa Liidu riikide keskmine näitaja on 15%.⁸⁰

⁷⁸ Rahvusvaheline Tööorganisatsioon (*International Labour Organisation – ILO*) on oma tegevusaja jooksul vastu võtnud 185 tööelu käsitlevat konventsiooni, mis on jaotatud tähtsuse järgi kategooriateks. Töö- ja kutsealast diskrimineerimist käsitlev konventsioon (nr 111) kuulub ILO kõige tähtsamate ehk põhikonventsioonide kategooriasse ning on oluliseks põhiõiguste tagamise vahendiks töö valdkonnas. ILO võttis konventsiooni nr 111 vastu 1958. a. ILO põhikonventsioonid on jagatud sisu põhjal paaridesse. Konventsioon nr 111 kuulub ühte paari konventsiooniga mees- ja naistöötajate võrdse tasustamise kohta võrdväärse töö eest (nr 100), mille ratifitseerimise seadus võeti riigikogus vastu 6. märtsil 1996. a (RT II 1996, 9/10, 31).

⁷⁹ Rõõm, T., Kallaste, E. (2004). *Naised-mehed Eesti tööturul: palgaerinevuste hinnang*. Poliitikaanalüüs 2004/8. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. [www.praxis.ee/data/Palgaerinevus_veebi0.pdf].

⁸⁰ Sooline palgaerinevus: päritolu ja poliitilised meetmed. (2006). Rahvusvaheline uuring.

8.2. Ebavõrdse kohtlemise kogemused

Käesoleva elanikkonnaküsitluse andmetel on 24% vastanutest kogenud ebavõrdset kohtlemist seoses tööga (vt tabelit 2.3). Kõigist mainitud ja kirjeldatud diskrimineerimisjuhtudest moodustab see kokku umbes kolmandiku. Samas mainis oma isiklikust kogemusest rääkides 7% vastanutest, et see leidis aset just töö valdkonnas. Tuttavate diskrimineerimisel leidis 42% kõikidest kirjeldatud juhtumitest samuti aset seoses tööga. Kõige enam tunnistati ebavõrdset kohtlemist töö valdkonnas just töö tasustamisel (28% ebavõrdsust kogenenutest), tööle võtmisel (24%) ja tööülesannete jagamisel (15%). Veidi vähem mainiti töösuhte lõpetamist (10%) ja edutamist (10%).

Üldiselt kurtsid eesti rahvusest vastajad mõnevõrra enam töö tasustamise ning vene rahvusest vastajad tööle võtmise üle. Kõige kriitilisemaks vastajarühmaks ebavõrdsuse suhtes tööl olid aga peaaegu kõigi vastuste osas 18–29-aastased noored. Keskmisest kriitilisemad olid ühtlasi nii väga väikse kui ka keskmisest tunduvalt suurema sissetulekuga vastajad.

Enamik kirjeldatud juhtumitest kujutas endast tööandjapoolset ebaõiglast käitumist. Teiste töökaaslaste poolset diskrimineerimist nimetas 1208 vastajast 50, mida oli veidi vähem kui näiteks diskrimineerimist teiste perekonnaliikmete poolt (56 vastajat). Mõnevõrra rohkem kõikide vastajate keskmisest (2%) kogesid töökaaslastepoolset ebaõiglust noored (9%) ja vene rahvusest (7%) vastajad.

Järgnevas tabelis 8.1 on esitatud isiklikult või oma tuttavate diskrimineerimist kogenud vastajad töö või tegevuse vormiti.

Tabel 8.1. Isiklikult või oma tuttavate diskrimineerimist kogenud vastajad töö või tegevuse vormiti

Töö või tegevuse vorm	Naised			Mehed			Kokku		
	Arv tegevusalal	Diskrimineerimiste arv tegevusalal	Diskrimineerimiste % tegevusalal	Arv tegevusalal	Diskrimineerimiste arv tegevusalal	Diskrimineerimiste % tegevusalal	Arv tegevusalal	Diskrimineerimiste arv tegevusalal	Diskrimineerimiste % tegevusalal
Palgatöö täiskoormusega	284	143	50%	291	121	42%	575	263	46%
Palgatöö osalise koormusega	32	17	53%	37	17	46%	68	34	50%
Ettevõtja	7	3	43%	27	16	59%	34	19	56%
FIE	16	12	75%	14	4	29%	30	16	53%
Perefirma või oma talupidamise töödes osalemine	2	1	50%	5	1	20%	7	2	29%
Töötü	17	15	88%	22	9	41%	39	24	62%
Õppur	36	15	42%	32	9	28%	69	24	35%
Vanadus- või teenitud aastate pensionil	178	50	28%	73	12	16%	252	63	25%
Pensionil muu põhjuse tõttu (nt töövõimetus)	31	15	48%	31	13	42%	62	28	45%
Kodune	22	14	64%	2	1	50%	24	15	63%
Lapsehoolduspuhkusel	36	17	47%	-	-	-	36	17	47%
Muu	5	3	60%	6	2	33%	10	4	40%
Kokku	666	305	46%	540	205	38%	1206	509	42%

Diskrimineerimist on enam kogenud ebakindlamate töösuhetega (osalise tööajaga jne) vastajad. Kõige rohkem on diskrimineerimiskogemusega inimesi koduste ning töötute hulgas, neile rühmadele järgnevad iseendale tööandjaks olevad ettevõtjad ning füüsilisest isikust ettevõtjad. Naised, eriti töötud ja FIE-d, on märkinud teistest sagedamini enda ebavõrdset kohtlemist. Ent vastajarühmade väiksus ei võimalda siinkohal üldistusi teha, siiski on viiteid võimalikele uurimisküsimuste püstitustele edasisteks uuringuteks.

Palusime vastajatel kirjeldada neile osaks saanud ebavõrdse kohtlemise viimatist juhtumit. 144 korral vastati, et see leidis aset seoses tööga; töö oli seega selle küsimuse vastustes enimmainitud valdkond. Sealjuures peeti ebavõrdse kohtlemise põhjuseks väga erinevaid asjaolusid, millest sagedamini nimetati vanust (ligemalt 24% töö valdkonnas diskrimineeritustest), vajaliku tutvusringkonna puudumist (19%) ja etnilist kuuluvust (17%). Neile järgnesid ühtviisi ligemalt 10%-lise esinemissagedusega puude või pikaajalise haiguse olemasolu, varaline seis ning vähene riigikeele oskus. Seevastu näiteks soolist diskrimineerimist tööl ei mainitud kordagi (!) siis, kui vastajatel paluti oma viimast kogemust paigutada mõnesse etteantud kategooriatest. Huvitaval kombel aga sisaldasid lahtisele küsimusele antud vastused siiski kirjeldusi olukordadest, mida hõlpsasti saaks tõlgendada soolise diskrimineerimise näidetena (nt. erinevused naiste ja meeste töötasudes; vt. all!). Ühel või teisel põhjusel tõrgutakse niisiis oma kogemustele sellist nimetust andmast; tekib küsimus, kas soolise diskrimineerimise nimetamist peetakse Eestis halvaks tooniks – kas tegemist on n-ö tabuteemaga?

Paljud (üle 40%) tööl ebavõrdse kohtlemise osaks saanutest ei võtnud pärast seda midagi ette. Teistes valdkondades eelistas ebavõrdselt koheldu ise reageerida ning tema hinnangul ebaõigesti käitunu korral kutsuda (nii toimis ligemalt kolmandik vastajatest oma viimast kogemust puhul), tööl ulatus selliselt käitunute osakaal 17%-ni. Peaaegu sama otstarbekaks peeti pöördumist oma otsese ülemuse poole (15%). Keskeltläbi kümnendik vastanutest otsis abi ka tuttavatelt või sugulastelt, tööl ette tulnud ebaõigluse puhul oli nende osakaal 8%.

Analüüsid eraldi vastajate isiklike ebavõrdse kohtlemise juhtumeid tööl, mida kirjeldati pikemalt avatud küsimustes, selgus, et kõige sagedamini jäeti juhtunule reageerimata, kui tegemist oli tööandja tuttavate eelistamisega tööle võtmisel, edutamisel või tööülesannete jagamisel. Mõned näited vastuste väljavõtetest:

- Edutamisele kandideerimisel oli minul küll kõrgem kvalifikatsioon, aga valituks osutus ülemusega paremini läbisaav isik.
- Ei lähtunud oskustest, vaid isiklikust sümpaatiast.
- Olin kaupluse juhataja ja kuna teisele inimesele (ülemuse sõbrale) oli just seda kohta tarvis, siis mind vallandati, kirjutasin lahkumisavalduse, et vältida sekeldusi.

Sageduselt järgmine vastuste kategooria oli samaväärse töö eest väiksema töötasu saamine:

- 14 aastat koos sama paarilisega teinud samu operatsioone (õmblustöö) võrdselt, paarilise tööd aga hinnatakse kõrgemalt (tasustamine).
- Ebaõige töötasu asutuses, kus töötan, mehed saavad lihtsamalt kõrgemat tasu.
- Kui oled maalt, siis võib sulle vähem palka maksta, justkui maa annab saaki tasuta, kahjuks ei saa.
- Pensionäridele maksti ainult miinimumpalka, sama tööd tegev noor sai tunduvalt rohkem palka.
- Võeti tööle katseajaga ja vähendatud töötasuga, kuid vähendatud töötasu maksti ka veel pärast katseaja lõppu.

Nagu näidetestki näha, olid ebavõrdse töötasu maksmise aluseks erinevad põhjendused. Kõige rohkem mainisid vastajad siiski erinevusi meeste ja naiste töötasus. Ebaõiglusele vastu astumist takistab hirm töökohast ilma jääda, sest sageli eelistavad tööandjad võtta tööle siiski meessoost kandidaate vaatamata nende kõrgemale palganõudele.

Diskrimineerimisele reageerimata jätnute rühmas oli esinemissageduselt kolmandaks põhjuste kategooriaks ebavõrdne kohtlemine terviseprobleemide tõttu. Kirjeldati erinevaid olukordi, kus terviseprobleemi või puude tõttu ei võetud vastajat tööle, ei edutatud või püüti selle ilmnedes töösuhe ühepoolset lõpetada:

- Oli operatsioonil, süüvimata respondendi olukorda, vallandati tagaselja töölt, haiguslehe lõppemisel osutus respondent töötuks.
- Ei võeta tööle tervise pärast, algul küll võetakse tööle; kui tuleb välja, et on tervisehäire, otsitakse põhjusi vallandamiseks.
- Tahtsin vahetada töökohta, aga mulle öeldi ära, kuna ma lonkan.

Teisi põhjusi nimetasid ebavõrdset kohtlemist kogunud ja oma reageeringutes passiivseks jäänud vastajad juba vähem. Nende hulgas olid siiski küllaltki levinud põhjused ka nooremate eelistamine tööle võtmisel, eelistuse tegemine rahvuse pinnal ning tööandjate tõrjuv suhtumine varasemate õigusrikkumistega kandidaatidesse. Passiivseks jäämist soodustas neil juhtudel veendumus, et isegi positiivse lahenduse korral oleksid suhted tööandja või kolleegidega rikutud ning edasised pinged vältimatud.

8.3. Kokkuvõte

Töö oli kõige sagedamini nimetatud ebavõrdse kohtlemise valdkonnaks; 33% kõikidest kirjeldatud diskrimineerimise juhtumitest (sh ka tuttavate) ning 57% vastaja isiklikult kogitud juhtudest oli ette tulnud just tööl. Kokku ligemale neljandik ehk 24% küsitluses osalenutest oli seoses töökohustuste täitmisega kogenud diskrimineerimist.

Eestis on üks enim teadvustatud probleeme töövõrdsuse valdkonnas palkade erinevus meeste ja naiste töö tasustamisel. See ilmnas ka küsitluse vastustest. Kõige enam tunnistati ebavõrdset kohtlemist töö valdkonnas just töö tasustamisel (28% ebavõrdsust kogenenutest), tööle võtmisel (24%) ja tööülesannete jagamisel (15%). Veidi vähem mainiti töösuhte lõpetamist (10%) ja edutamist (10%). Üldiselt kurtsid eesti rahvusest vastajad mõnevõrra enam töö tasustamise ning vene rahvusest vastajad tööle võtmise üle. Kõige kriitilisemaks vastajarühmaks ebavõrdsuse suhtes tööl olid aga peaaegu kõigi vastuste puhul 18–29-aastased noored. Keskmisest kriitilisemad olid ka väga madala ning keskmisest tunduvalt suurema sissetulekuga vastajad. Enamik kirjeldatud juhtumest kujutas endast tööandjapoolset ebaõiglast käitumist.

9. Ebavõrdsuse tunnetamine lähtuvalt sissetulekust

Selles peatükis analüüsime vastajate sissetulekute erinevuse võimalikke seoseid ebavõrdsuse kohtlemise tunnetamisega Eestis nii üldiste hoiakute tasandil kui ka vastajate isiklike kogemuste kaudu. Samuti käsitleme ebavõrdsuse kohtlemisele reageerimist ning selle seoseid sissetulekute suurusega.

9.1. Sissetulekute erinevus ja arvamused ebavõrdsuse kohta

Eesti on võrreldes Euroopa Liidu teiste riikidega üks ebavõrdsseima sissetulekujaotusega riike.⁸¹ Sissetulekute erinevus on rohkemal või vähemal määral tavapärane nähtus kõigis riikides. Ühelt poolt täidab sissetulekute erinevus ühiskonnas olulisi funktsioone (nt motiveerib käima pikemat ja raskemat haridusteed kõrgemapalgalise töö saamiseks vms), kuid samas suurendab see ka ebavõrdsust paljudes valdkondades nii otseselt materiaalsest ressursist tingituna (nt kallima/kiirema/kvaliteetsema tervishoiuteenuse saamisel) kui ka kaudsemalt üldisemate, kõigile ühiskonnaliikmetele näiliselt võrdselt pakutavate teenuste puhul (nt haridusasutuste kvaliteedi erinevus jõukamates ja vaesemates piirkondades).

Sissetulekust sõltuv ebavõrdsuse kohtlemise tunnetamise erinevus on paljuski seotud inimese sotsiaalse positsiooniga. Sotsiaalse positsiooni rolli täpsem määratlus ei olnud küll käesoleva uuringu iseseisev eesmärk, ent näiteks selle kahe olulise näitaja, hariduse ja sissetuleku võrdlemine kinnitab ka käesolevas uuringus teatud ressursside koondumist. Nii on kõrgema haridustasemega vastajail kõrgem sissetulek ning madalama haridustasemega vastajail üldjuhul väiksem sissetulek (vt tabelit 9.1).

⁸¹ Kvintiilide suhte kordaja (näitab vaeseima ja rikkaima elanikkonnakihi sissetuleku erinevusi, s_j välistab ebatüüpilisi äärmusi) Eestis on 2004. a andmetel 5,9, mis on ELis 5. kohal (madalaim Rootsis (3,3) ja kõrgeim Portugalis (8,2), järgnevad Leedu (6,9), Läti (6,7), Poola (6,6)). Sissetulekute ebavõrdsust näitava Gini indeksi (vahemik 0–1) järgi on Eesti samuti 5. kohal (2004: 0,34). Mõlemad näitajad on Põhjamaades madalaimad ning Portugalis, Poolas ja Balti riikides kõrgeimad (Eesti Statistikaamet (2007). *Sotsiaalne ebavõrdsus*. Tallinn: Eesti Statistikaamet, lk 17–22).

Tabel 9.1. Haridustaseme ja isikliku sissetuleku jaotus

Kõrgeim lõpetatud haridustase	Kõik (100% = 1205)	Vastaja kuusissetulek (neto)					
		Kuni 3000	3000–4000	4000–6000	6000–10 000	Üle 10 000	Ei avalda või ei tea
Algharidus	6% (74)	38%	51%	4%	4%	–	3%
Põhiharidus	14% (164)	30%	29%	9%	10%	7%	15%
Keskharidus	24% (293)	21%	20%	20%	19%	8%	12%
Keskharidus (põhikooli baasil)	14% (171)	15%	19%	22%	23%	9%	12%
Kutseharidus Kesk-eriharidus keskkooli baasil	23% (271)	10%	19%	20%	29%	8%	14%
Kõrgharidus	19% (232)	9%	13%	10%	32%	26%	10%

Lisaks haridustasemele on sissetulekute erinevustel oluline seos ka vastaja sooga. Nii nagu juba varem Eestis täheldatud,⁸² on ka selle uuringu järgi meestel keskmiselt suuremad sissetulekud kui naistel (alla 3000-kroonise sissetulekuga – naistest 20% ja meestest 15%, 3000–6000-kroonise sissetulekuga – naistest 45% ja meestest 28%, 6000 – 10 000-kroonise sissetulekuga – naistest 19% ja meestest 25%, üle 10 000-kroonise sissetulekuga – naistest 5% ja meestest 19%). Sealjuures ei kehti sissetulekute suuruse ennustamisel tavapärane „kõrgema haridustaseme reegel”, kuna naised on meestest küll parema haridusega (näiteks kõrgharidus naistest 22%-l ja meestest 16%-l), kuid väiksema sissetulekuga.

Sissetulekute ebavõrdne jaotus võib ühiskonnas tekitada erinevate rühmade rohkemal või vähemal määral ebavõrdset kohtlemist.⁸³ Sealjuures pole määravaks mitte niivõrd sissetulekute suurus, kuivõrd õiglase süsteemi saavutamiseks ja võrdsed

⁸² Rõõm, T., Kallaste, E. (2004). *Naised-mehed Eesti tööturul: palgaerinevuste hinnang*. Poliitikaanalüüs 2004/8. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. [www.praxis.ee/data/Palgaerinevus_veebi0.pdf].

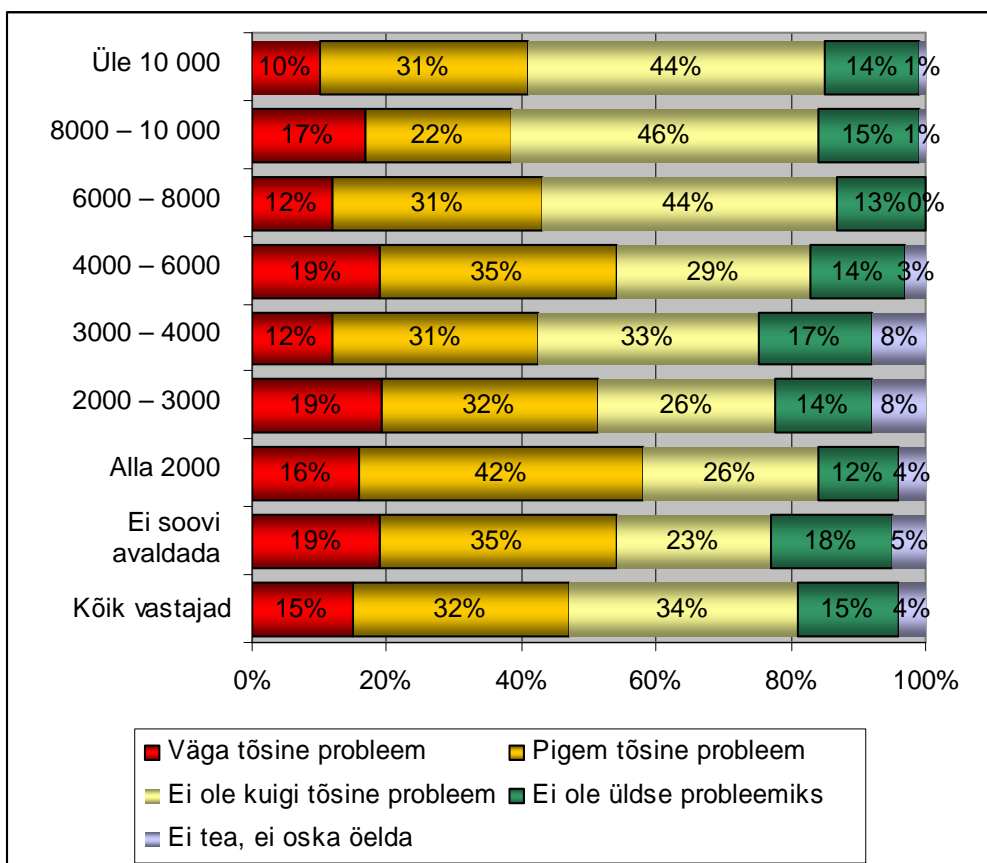
⁸³ Kaasa, A. (2004). *Sissetulekute ebavõrdsuse mõjurite analüüs struktuurse modelleerimise meetodil*. Dissertationes rerum oeconomicarum Universitatis Tartuensis. Nr 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. [[www-1.mtk.ut.ee/varska/2005/I_Makromaj/Kaasa.htm](http://www-1.mtk.ut.ee/varaska/2005/I_Makromaj/Kaasa.htm)].

võimalused põhivajaduste rahuldamiseks.⁸⁴ Seega ei ole sissetulekurühmade erinev kogemus või arvamus ebavõrdse kohtlemise osas vahetult seotud suurema või väiksema sissetulekuga, vaid pigem selle rühma positsiooni ja võimalustega (erinev tunnetus/kogemus ei pea olema tingitud sissetuleku erinevustest).

Käesoleva uuringu üldisele küsimusele ebavõrdse kohtlemise probleemsuse kohta Eestis väga kontrastseid erinevusi ei ilmnunud, „väga tõsiseks“ või „üldse mitte probleemiks“ pidasid ebavõrdset kohtlemist Eestis sissetulekurühmiti üsna ühtlaselt vähesed, eelistati pigem pehmemaid variante: „pigem tõsine“ ja „ei ole kuigi tõsine probleem“ (joonis 9.1). Enam tunnetavad diskrimineerimist Eestis „pigem tõsise probleemina“ madalaima sissetulekuga rühma kuuluvad vastajad. Kõrgeima sissetulekuga inimesed (üle 6000 kr) leiavad suuremal määral kui teised, et ebavõrdne kohtlemine ei ole Eestis kuigi tõsine probleem (üle 6000 kr sissetulekuga 44%, kuni 3000 kr 26%). Niisiis võib üldistades rääkida tendentsist, et sissetuleku suurus ja ebavõrdse kohtlemise tunnetamine on pöördvõrdelises seoses.

Joonis 9.1. Kas teie arvates on inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis probleem? Vastajate arvamused sissetulekurühmiti

⁸⁴ Eesti Statistikaamet. (2007). *Sotsiaalne ebavõrdsus*. Tallinn: Eesti Statistikaamet, lk 21.

Arvamus ebavõrdse kohtlemise üldise probleemse kohta Eestis on erinev nii rahvuseiti (väga tõsine probleem – venelased 26% ja eestlased 10%, pigem tõsine – mõlemad rahvusrühmad 33%, ei ole kuigi tõsine probleem – venelased 20% ja eestlased 40%)⁸⁵ kui ka sissetulekurühmiti: madalapalgaliste seas on hinnang ebavõrdse kohtlemise olukorrale Eestis negatiivsem (pigem tõsine probleem) ning olukorda pigem mitteprobleemsena näevad enam just kõrgema sissetulekuga vastajad (olenemata rahvusest). Lisada tuleks, et sissetulekute suurus isenesest ei sõltu vastanute rahvuslikust kuuluvusest (ainus suurem eestlaste-venelaste erinevus puudutab sissetuleku avaldamisest keeldumist: venekeelsetest keeldus 12% ja eestikeelsetest 5%). Seega on märgatav seos sissetuleku suuruse ja ebavõrdse kohtlemise tunnetamise vahel küsitluses osalenud mõlemas suuremas rahvusrühmas: väiksem sissetulek seostub negatiivsema hinnanguga üldisele olukorrale.

⁸⁵

Vt lähemalt rahvuste erinevusi ptk 6.

9.2. Erineva sissetulekuga vastajate kogemused ebavõrdse kohtlemisega

Erinevalt üldisest hinnangust tunnistavad suurema sissetulekuga vastajad kokkupuudet ebavõrdse kohtlemisega suuremal määral kui keskmise sissetulekuga vastajad (vt tabelit 11.3). Ka väikseima sissetulekuga (kuni 3000 kr) inimesed on ebavõrdset kohtlemist kogunud keskmisest enam. Sama tendents ilmneb nii perekonna kui ka isiklike sissetulekute suurusi võrreldes (isikliku sissetuleku alusel eristub veidi tugevamalt kõige väiksema, kuni 2000 kr sissetulekuga inimeste rühm: neist 55% on puutunud ebavõrdse kohtlemisega kokku isiklikult ja 41% tuttava kaudu).

Tabel 9.2. Ebavõrdse kohtlemise kogemine sissetulekute jaotuse järgi pere liikme kohta kuus

Vastajate sissetulek pere liikme kohta	% kõigist vastajaist (N=1208)	On viimase kolme aasta jooksul puutunud isiklikult kokku ebavõrdse kohtlemisega, % vastajarühmast	On viimase kolme aasta jooksul puutunud tuttavate kaudu kokku ebavõrdse kohtlemisega, % vastajarühmast
Kuni 2000	10 (122)	47	33
2001–3000	15 (178)	42	28
3001–4000	23 (283)	33	26
4001–6000	19 (233)	40	28
6001–8000	8 (95)	37	37
8001 – 10 000	6 (70)	50	45
Üle 10 000	5 (60)	58	36
Keeldus vastamast	7 (88)	58	39
Ei osanud öelda	7 (79)	42	27

Võrreldes tabeli 9.2 ja joonisel 9.1 esitatud andmeid, näeme, et kuigi kokkupuuteid ebavõrdse kohtlemisega nimetavad suurema sissetulekuga vastajad rohkem, on nende üldine hinnang diskrimineerimise kui probleemi kohta Eesti ühiskonnas oluliselt positiivsem kui väiksema sissetulekuga vastajatel, kes peavad ebavõrdset kohtlemist Eestis probleemiks märksa enam.

Samuti ilmnes küsimustiku esimesele küsimusele (hinnang üldiselt Eestis ebavõrdse kohtlemise aluste esinemise kohta)⁸⁶ antud vastuseid sissetulekute suuruse järgi analüüsid, et suurema sissetulekuga vastajad nimetavad keskmisest sagedamini erinevaid (tihti või aeg-ajalt esinevaid) diskrimineerimise aluseid. Üheks erandiks on siin arvamused varalise seisuga alusel ette tuleva ebavõrdse kohtlemise kohta, seda alust toovad esile peaaegu pooled vastajad (tihti 9%, aeg-ajalt 20%, harva 20%), samas leiab kokku 45%, et

⁸⁶ 1. Ebavõrdse kohtlemise aluseid võib olla erinevaid. Järgnevas on loetletud nendest mõned. Kas Teie tähelepanekute järgi koheldakse Eestis ühtesid inimesi teistest halvemini selliste asjaolude tõttu? Hinnake, kas seda tuleb ette tihti, aeg-ajalt, harva või üldse mitte.

varalise seisu järgi ebavõrdselt kedagi ei kohelda. Siin eristub kõige väiksema sissetulekuga rühm: neist leiab kõigest 28%, et varalise seisu tõttu Eestis inimesi ei diskrimineerita (muud etteantud vastusevariandid jagunevad: tihti 8%, aeg-ajalt 22%, harva 31%). On mõneti ootuspärane, et kitsamas materiaalses olukorras tunnetatakse teravamalt varalisest seisundist tingitud ebavõrdset kohtlemist, kuid seevastu erinevaid diskrimineerimise aluseid üldse nimetavad väiksema sissetulekuga vastajad tihti või aeg-ajalt esinevaks harvemini kui suurepalgalised. Sellegipoolest ei saa väita, nagu kogeksid suurepalgalised enam ebavõrdset kohtlemist. Pigem võib arvata, et nad oskavad ebasoodsaid olukordi (nii enda kui ka teiste omi) paremini märgata ja tõlgendada, samuti tunda ära võimalikke ebavõrdse kohtlemise aluseid. Seepärast nimetavad nad neid küll palju, ent ei pea üldiselt ebavõrdset kohtlemist Eestis tõsiseks probleemiks. Näiteks analüüsides, kui paljud küsitlenuist vastasid küsimusele oma viimase diskrimineerimisjuhtumi kohta⁸⁶, ilmnes, et 50% väiksema sissetulekuga (kuni 3000 kr) vastajatest ja 43% suurema sissetulekuga (8000 – 10 000 kr ja enam) vastajatest nimetas oma viimase juhtumi valdkonna.⁸⁷ Sealjuures jättis just suurema sissetulekuga vastajatest suur hulk vastusevariandi valimata (33% viimase juhtumi küsimusele vastuist sissetulekurühmas üle 10 000 kr, võrdluseks: 21% kõigist ja 15% väikseima sissetulekuga vastajaist jättis küsimusele vastamata).

Seega võib arvata, et suurema sissetulekuga vastajad on justkui enam teadlikud ebavõrdsest kohtlemisest, kuid isiklike kogemusi ei pruugi neil kuigi sageli ette tulla. Väiksema sissetulekuga vastajatel on jälle vastupidi: nad ei oska loetleda kuigi palju Eestis üldiselt aset leidva diskrimineerimise aluseid ning ka üldiste kogemuste loetlemise tulemused on tagasihoidlikumad, ent konkreetse viimase kogemuse olemasolu mainitakse tihedamalt.

Ühtlasi võib eespool nimetatud väiksema sissetulekuga inimeste üldiselt negatiivsemat arvamust diskrimineerimise kohta Eestis seletada ka kui suuremat ebaõigluse tunnetamist (kui põhivajaduste rahuldamine tekitab raskusi, siis tunnetatakse ümbritsevat keskkonda diskrimineerivana). Viimastel aastatel tehtud uuringud näitavad sissetulekute erinevuse jätkuvat kasvu Eestis.⁸⁸ Juhul, kui majandustingimused peaksid halvenema, on tõenäoline

⁸⁷ Keskmise sissetulekuga (3000–8000 kr) vastajatest vastas 37% isikliku viimase diskrimineerimisjuhtumi kohta.

⁸⁸ Eesti Statistikaamet. (2007). *Sotsiaalne ebavõrdsus*. Tallinn: Eesti Statistikaamet.

sellise suundumuse jätkumine. Sissetulekute ebavõrdse jaotuse negatiivseks mõjuks on väiksem sotsiaalne sidusus, mis tähendab väiksemate sissetulekutega elanike suuremat tõrjutust, psühhosotsiaalset stressi ja suuremat ebaõigluse tunnetamist ühiskonnas. See omakorda tekitab enam konflikte ühiskonnas tervikuna ja suurendab nii poliitilist kui ka sotsiaalset ebastabiilsust.⁸⁹

Küsitlusanneedis palusime vastajatel määratleda ka **valdkonna**, milles neid isiklikult ebavõrdselt koheldi. Selgus siiski, et diskrimineerimise valdkondlikud erinevused ei korreleerunud vastajate sissetulekute suurusega statistiliselt olulisel määral.⁹⁰ Kuigi järgnevas tabelis (tabel 9.3) on näha mitu esmapilgul kaalukat erinevust, ilmneb lähemalt vaadates, et võimaliku diskrimineerimisvaldkonna ennustamisel osutub sissetulekute erinevusest kaalukamaks teguriks **rahvus** või **vanus**.

Näiteks on väiksema sissetulekuga inimesed enam kogenud diskrimineerimist **töö valdkonnas**⁹¹ (eelkõige tööle võtmisel ja tasustamisel), ent veelgi selgemad eristused tekivad rahvuse ning soolise kuuluvuse pinnal (vene jm rahvusrühm ja naised enam). Kuigi väiksemate sissetulekutega vastajad (võib ka hüpoteesina pakkuda, et halvemini tasustatud töökohtades ja tööaladel) tunnetavad ebavõrdset kohtlemist töö valdkonnas enam, ei saa siin siiski järeldada otsest seost sissetulekuga, kuivõrd teistel teguritel on oluline kaal. Seega võime öelda, et ebavõrdset kohtlemist tööl soodustavad pigem liituvad tunnused, nagu sugu, rahvus ja sissetulek, ehk üldse sotsiaalne positsioon ühiskonnas. Nii tuleb tõlgendada ka teisi valdkondlikke erinevusi sissetulekurühmiti kui ühe teguri võimaliku mõju hindamist, mitte kui üksühest seost sissetuleku suuruse ja ebavõrdse kohtlemise kogemuse vahel

⁸⁹ Kaasa, A. (2004). *Sissetulekute ebavõrdsuse mõjurite analüüs struktuurse modelleerimise meetodil*. Dissertationes rerum oeconomicarum Universitatis Tartuenssis. Nr 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. [www-1.mtk.ut.ee/varska/2005/I_Makromaj/Kaasa.htm].

⁹⁰ Valdkondade vaatlemisel on eelistatud võrdlust isikliku sissetulekuga, kuivõrd tegemist on isiklike kogemustega ja seosed ilmnemise tugevamalt. Üldiselt ilmnes samasugune pilt ka perekonna sissetulekuga võrdlemisel ning kui siin oli erinevusi, siis tõime need ka esile, nt töö tasustamisel.

⁹¹ Isikliku kogemuse puhul märkis töö tasustamist kõige väiksema sissetulekuga vastajaist 16% (N=59) ja kõige suurema sissetulekuga vastajaist 15% (N=58) (selles rühmas enim mainitud), vahepealsete puhul kõikus sama valdkonna kogemus 5–10% vahel, kõigi vastajate kohta kokku 9% (N=511). Seega oli töö tasustamise juhtum kõige enam mainitud viimast ebavõrdse kohtlemise juhtum.

Tabel 9.3. Isiklike diskrimineerimiskogemuste valdkonnad sissetulekute järgi

Valdkond	% N=1207	Kuni 2000 kr N=108	2001– 4000 kr N=368	4001– 6000 kr N=193	6001– 8000 kr N=149	8001– 10 000 kr N=115	Üle 10 000 kr N=132	Ei avalda n=93
TÖÖ KOKKU	42	66	25	43	53	46	51	62
Tööle võtmisel	10	16	9	11	11	5	6	17
Töö tasustamisel	12	16	5	12	17	13	16	19
Tööülesannete jagamisel	6	9	3	6	8	9	10	9
Edutamisel	4	5	2	4	9	7	5	3
Töösuhte lõpetamisel	4	8	3	4	2	4	8	5
Muus töövaldkonnaga seotus	6	10	2	6	7	8	5	9
HARIDUS KOKKU	13	31	9	16	12	11	9	12
Lasteaiakoha andmisel	3	7	3	6	3	1	3	1
Üldhariduskooli võtmisel	1	2	0	3	3	1	0	1
Kutse- või kõrgkooli võtmisel	1	4	0	2	1	2	1	0
Hindamisel	4	10	3	4	3	5	2	6
Kajastamisel õpikutes ja tundides	2	6	2	0	2	2	2	4
Muus haridusega seotud olukorras	1	2	1	1	1	0	1	0
TEENUSED KOKKU	40	70	35	41	37	32	41	39
Ühissõidukeis	5	13	4	6	2	2	4	2
Avalikule teabele juurdepääsul	6	6	5	3	8	6	4	16
Tervishoiu-teenuste kättesaamisel	9	14	11	7	4	9	5	4
Eluaseme soetamisel/üürimisel	4	8	2	5	6	2	3	3
Pangalaenu saamisel	5	8	3	7	6	6	8	1
Teenindamisel kauplustes	10	15	7	12	10	5	11	12
Muus teenustega seotud olukorras	2	6	2	1	0	2	5	0

Tabel 9.3 (jätk)

SOTSIAALSED SUHTED KOKKU	18	39	21	19	16	13	12	12
Naabrite poolt	6	9	8	6	3	3	5	5
Töökaaslaste poolt	4	6	2	5	7	5	4	5
Ühingutes ja seltsides	1	2	2	1	0	2	1	1
Perekondlikes suhetes	5	19	5	5	4	1	1	0
Muus sotsiaalsete suhetega seotus	2	2	4	1	2	2	2	2
MEEDIA KOKKU	20	20	12	17	30	31	17	42
Kajastamisel ajakirjanduses	7	4	4	8	11	11	7	17
Kajastamisel raadios või TV-s	7	12	5	4	11	10	5	13
Kajastamisel Internetis	5	4	3	4	5	8	4	12
Muus meediaga seotud olukorras	1	0	0	2	2	2	1	0
RIIGIVÕIM KOKKU	15	22	10	13	10	26	22	10
Korraldusorganite poolt	3	2	2	3	4	4	6	0
Kohtus	3	11	2	0	0	4	4	2
Kaitseväes	1	0	1	3	1	1	1	0
Asjaajamisel ametkondadega	5	6	4	4	4	5	5	4
Ametkondlike või poliitiliste otsuste langetamisel	2	3	1	2	1	6	3	4
Muus riigivõimu või korraldusega seotud olukorras	1	0	0	1	1	5	3	0
Muus olukorras, millises?	1	1	0	1	1	0	0	1
Ei ole kogenud ebavõrdset kohtlemist kolme viimase aasta jooksul	58	46	62	57	58	57	56	50

Liitaluselisele seosele viitavad ka näiteks **hariduse valdkonnas** ilmnunud ebavõrdse kohtlemise kogemused, kus jällegi eristub väikseima sissetulekuga rühm, kes toob keskmisest sagedamini välja ebavõrdset kohtlemist hindamisel (10% 2000 kr suuruse sissetulekuga vastajaist, keskmine 4%). Probleemi süvenedes selgub aga, et 70% seda kogemust nimetanutest on 18–29-aastased, seega noored, kes on peamiselt seotud veel hariduse omandamisega ja kuuluvad seetõttu väikseima sissetulekuga vastajate rühma.

Ülejäänud valdkondades – **teenused, sotsiaalsed suhted, meedia ning riigivõim ja korraldus** – on samuti märgata erinevusi sissetulekute jaotuse järgi, mis seostuvad suuresti ka teiste tunnuste mõjuga, nagu näitab edasine analüüs.

Üldiselt mainitakse ebavõrdse kohtlemise valdkonnana kõige sagedamini tööd, väikseima sissetulekuga vastajate seas on selleks aga hoopis **teenuste valdkond** (70%). Kõige sagedamini kogetakse ebavõrdsust võrreldes vastajate keskmisega ühissõidukeis (12%, sissetulek 2000 kr). Tervishoiuteenuse kättesaadavuse üle kurdavad ka veidi suurema sissetulekuga (rohkem kuni 4000 kr) vastajad, kuid vanuseliselt on siin pisut ülekaalus üle 50-aastased (seos teenuse kasutamise sageduse ja ebavõrdsuse kogemise vahel). Huvipakkuv on, et avalikule teabele juurdepääsu probleemi toovad esile oma sissetuleku avaldamisest keeldunud vastajad, rahvuse järgi on siin aga ülekaalukalt just vene rahvusest vastajaid.⁹² Samuti kerkivad **meedia valdkonnas** veidi esile vastajad sissetulekuga 6000 – 10 000 krooni ja vastamisest keeldunud. Siiski on seos rahvuse alusel nõrk (47% venelastest ja vaid 10% eestlastest märgib isiklikku ebavõrdse kohtlemise kogemust meedia valdkonnas).⁹³ **Sotsiaalsete suhete valdkonnas** on kõige väiksema sissetulekuga inimeste seas tugevamalt esile tulnud peresuhted (veidi enam naiste seas, peresuhteid tuuakse selles rühmas esile ka viimatisel juhul kõige enam – 21%, N=59) ning kuni 3000-kroonise sissetulekuga rühm toob esile naabritepoolset ebavõrdset kohtlemist. Üldiselt on **riigivõim ja korrakaitse** üks vähem mainitud valdkondi, ehk mõnevõrra ootamatult on seda rõhutanud nii väikseima kui ka suurima (8000 – 10 000 kr ja enam) sissetulekuga vastajad. Suure sissetulekuga vastajate valikut saab seletada nende üldise kriitilisuse ja tähelepanelikkusega (jaotus ühtlaselt iga variandi vahel), väikse sissetulekuga vastajatel on selle valdkonna kaalu tõstnud kohtuga seonduvad asjaajamised (14% väikseima sissetulekuga vastajate isiklikust viimatisest diskrimineerimise kogemusest seostus kohtuga, N=59).

Kokkuvõtvalt on sissetulekurühmade erinev kogemus või arvamus ebavõrdse kohtlemise osas seotud mitme tunnusega ega ole alati vahetult seotud suurema või väiksema sissetulekuga. Isiklike ebavõrdse kohtlemise kogemuste analüüsimine sissetulekute jaotuse järgi näitab küll tugevat seost ka teiste tunnustega, nagu rahvus, sugu ja vanus, viidates pigem liitaluselisele seosele, ent sellegipoolest tuleb väike sissetulek läbivalt esile ning on selgelt ebavõrdse kohtlemise riski suurendavaks teguriks.

⁹² Sissetuleku andmete avaldamisest keeldunuist on üldse vene või muust rahvusest protsentuaalselt enam vastajaid, kuid siinkohal on just vastamisest keeldunuist ja avalikule teabele juurdepääsemise üle kurtuist suurem osa vene rahvusest ja Tallinnast. Samuti kurdavad teenuste valdkonna küsimuse puhul vene rahvusest vastajad ebavõrdsust rohkem teenindamisel kauplustes ja ettevõtetes jne (vt lähemalt rahvuste erinevusi ptk 8).

⁹³ Isikliku viimatisel juhul märgib hoopis kõige väiksema sissetulekuga rühmast 16% (N=59) meedia valdkonna all kajastamist raadios ja televisioonis, jällegi valdavalt vene rahvusest inimesed.

9.3. Tegutsemine ebavõrdse kohtlemise korral

Kui väike sissetulek mõjutab nii inimese psühholoogilist minapilti kui ka sotsiaalset sidusust ja tema üldist ühiskonnas toimimise võimet, siis peaks see avalduma just erinevates reageeringutes ebaõiglasele kohtlemisele. Niisiis analüüsisime reageeringuid ka sissetulekurühmiti (tabel 9.4).

Valdav osa vastajaist ei teinud pärast diskrimineerimise kogemist olukorra parandamiseks mitte midagi (44%), teistest mõnevõrra aktiivsemad olid siiski üle 10 000-kroonise sissetulekuga vastajad (vaid 25% suurima sissetulekuga rühmast ei teinud olukorra parandamiseks midagi). Keskmisest suurema passiivsuse poolest eristub teistest vastajatest oma sissetulekut nimetamata jätnute rühm (66% ei võtnud midagi ette). Selles vastajaterühmas mängivad liitnunnustena olulist rolli rahvus ja vanus: suurel osal vastajatest on vanuseks 50 ja enam aastat ning nad on vene rahvusest.

Kõigi küsimusele, mida olukorra muutmiseks või parandamiseks ette võeti, vastanute seast eristub väikseima sissetulekuga rühm, kus peaaegu ainsaks ebaõiglusele reageerimise viisiks oli diskrimineerijale märkuse tegemine. Kuni 2000-kroonise sissetulekuga vastanud on valinud peamiselt kahe variandi vahel: 47% ei teinud midagi ja 32% tegi märkuse (samamoodi vastab ka järgmine, kuni 3000-kroonise sissetulekuga rühm). Märkuse tegemist on ka keskmiselt sagedamini mainitud, kuid peaaegu poole võrra vähem – 17%. Sotsiaalselt komplitseeritumaid viise, näiteks pöördumist mõne ametiasutuse, politsei või kohtu poole, mainitakse üldse väga vähe, kuid siiski mainivad keskmise ja suurema sissetulekuga vastajad enim variante (kas või ülemuse või tuttava/sugulase poole pöördumist).

Sama muster jätkub vastustes küsimusele, kas olukorra parandamiseks tehtu andis tulemust. Taas on väiksemate sissetulekutega (kuni 3000 kr) vastajate hulgas enam neid, kes leidsid, et ei saavutanud tulemust (49% kuni 2000 kr sissetulekuga ja 42% 2000–3000 kr sissetulekuga, kõigi vastanute keskmine 30%). Täpsustavale küsimusele, miks midagi ette ei võetud, vastas 39% väikseima sissetulekuga rühmast, et ei teadnud, kelle poole pöörduda; kõikide vastanute keskmine tulemus sama variandi puhul oli 15%. Passiivseks jäämise põhjendustest pälvis enim vastuseid variant „sellest ei oleks olnud niikuinii kasu” (keskmiselt 60%), ja võrdlemisi ühtlaselt kõigis sissetulekurühmades.

Reageerimise aktiivsuse poolest eristus ainsana suurema sissetulekuga rühm, ülejäänute puhul oli valdav passiivne käitumine. Väikseima sissetulekuga vastajad reageerisid väheaktiivselt, nimetades enim märkuse tegemist, ka nentisid nad sagedamini tulemuse mittesaavutamist. Ka teistes uuringutes on tähele pandud, et kõrge sissetulekuga ühiskonnaliikmed on teistest aktiivsemad osalema ühiskondlikus tegevuses ning ka teadlikumad oma õigustest ja nende kaitsmise võimalustest.⁹⁴ Ka käesolev uuring kinnitab, et majanduslik toimetulek soodustab inimese aktiivsemat ellusuhtumist ning koos teiste tunnustega mõjutab tema sotsiaalset toimetulekut.

9.4. Kokkuvõte

Sissetulekute ebavõrdsuse mõjude analüüs Eesti ühiskonnas on loomulikult eraldi uurimisteema, kuid ka käesoleva küsitluse tulemused viitavad ühele selle arvatavale tulemusele: väiksema sissetulekuga elanikud tunnetavad ühiskonnas enam ebaõiglust. Nad eristuvad läbivalt, leidis enam, et Eestis üldiselt pigem on probleeme inimeste ebavõrdse kohtlemisega ja isiklike viimatise juhtumeid nimetavad nad aktiivsemalt kui suurema sissetulekuga vastajad. Diskrimineerimise aluseid ja valdkondi oskavad enam nimetada just suurema sissetulekuga vastajad, kuid viimatiste juhtumite mainimisel tõmbub see rühm tagasi. Nii näibki, et suurema sissetulekuga vastajad on teadlikumad ja ka reageerivad aktiivsemalt kui väiksema sissetulekuga vastajad.

Viimatiste ja üldse isiklike juhtumite mainimine seostub üsna otseselt just vastajate kogemustega, nii näiteks nimetavad väiksema sissetulekuga inimesed diskrimineerimise valdkonnana üllatavalt palju ühistransporti ja perekondlikke suhteid või toovad oluliselt enam esile ka diskrimineerimist varalise seisundi tõttu (nii üldse ühiskonnas kui ka viimatiste isiklike kogemuste näitel). Siin võiks ju ka arvata, et võib-olla ei tunta „õigesti” ära ebavõrdset kohtlemist ja kirjeldatakse lihtsalt oma igapäevaseid ebamugavusi, kuid seegi on kaudne diskrimineerimine, kui teatav sotsiaalne rühm on teistega võrreldes ebasoodsamas olukorras.

Erinevusi sissetulekurühmiti on nii arvamustes ebavõrdse kohtlemise probleemsuse kohta Eestis kui ka nimetatud isiklike ebavõrdse kohtlemise kogemuste ja valdkondade puhul, samuti reageeringutes ebavõrdsele kohtlemisele, kuid tulemuste tõlgendamisel leiame sageli seoseid ka muude tunnustega kui sissetulek (erinev tunnetus/kogemus ei ole alati seotud erinevustega sissetulekutes). Isiklike ebavõrdse kohtlemise kogemuste analüüsimine

⁹⁴

Nt. *Eesti elanike...* (2007). *Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring*. Tallinn: Justiitsministeerium.

sissetulekute jaotuse järgi näitab küll tugevat seost ka teiste tunnustega (nt rahvus, sugu, vanus), viidates pigem liitaluselisele põhjuslikkusele, ent sellegipoolest tuleb väike sissetulek läbivalt esile ning on ebavõrdse kohtlemise riski selgelt suurendavaks teguriks.

Tabel 9.4. Vastajate reageering isiklikule ebavõrdsele kohtlemisele sissetulekurühmiti

	N=511 %	Kuni 2000 kr N=59	2001– 3000 kr N=49	3001– 4000 kr N=79	4001– 6000 kr N=83	6001– 8000 kr N=62	8001– 10 000 kr N=50	Üle 10 000 kr N=58	Keeldub avaldamast N=47
Tegin ebaõigesti tegutsejale märkuse	17	32	24	8	13	14	17	21	11
Pöördusin tema kõrgema ülemuse poole	7	0	11	8	14	8	4	7	6
Pöördusin oma ülemuse poole	6	5	2	3	10	8	11	11	3
Pöördusin mõne ametiasutuse poole	5	2	8	5	8	3	9	4	8
Pöördusin kohtu poole	3	2	0	2	4	2	8	0	0
Pöördusin politseisse või korrakaitse	3	4	6	0	7	2	2	0	0
Teavitasin ajakirjandust (k.a raadio või TV)	2	0	0	2	1	1	5	4	0
Pöördusin ametiühingu poole	1	0	1	0	0	2	0	2	0
Pöördusin muu kodanikeühenduse poole	1	0	0	1	0	1	5	0	2
Otsisin abi tuttavatelt või sugulastelt	10	9	13	7	14	12	14	10	0
Tegutsesin muul viisil, kuidas?	10	0	4	13	9	11	13	20	11
Ei teinud midagi olukorra parandamiseks	44	47	44	43	40	50	41	25	66
Vastamata	7	3	5	19	6	0	6	10	0

10. Ristuv ehk mitmealuseline diskrimineerimine

Ebavõrdse kohtlemise aluseks võivad olla mitmesugused tunnused, ent lisaks neile esineb ühiskonnas ka niinimetatud *ristuvat* ehk *mitmealuselist diskrimineerimist*, mida tuleb mõista kui eri diskrimineerimisvormide süstemaatilist koosinemist. Nende kombinatsioonid ning võimalikke esinemise olukordi võib olla väga erinevaid.⁹⁵ Nii näiteks võib inimest tabada erinevate tunnuste alusel nii otsene kui ka kaudne diskrimineerimine, kas samal ajal või eri aegadel.

Mitmealuselise diskrimineerimise uurimine teeb keeruliseks inimeste enesemääratluse mitmetahulisus. Need tunnused, mis subjektiivse hinnangu kohaselt võivad olla enesemäärangu aluseks, ei pruugi olla teistele ühiskonnaliikmetele olulised identifitseerimis- ja diskrimineerimisfaktorid. Nõnda ei tarvitse diskrimineeritav endale teadvustada ebavõrdse kohtlemise põhjuste koguspektrit ning kaldub põhjustena käsitlema ühte-kahte talle tuttavat alust.

Seda olukorda on soodustanud senine ebavõrdse kohtlemise käsitus õiguskaitstes. Ka Euroopa Liidu direktiivides ning liikmesmaade seadustikes tehakse alles esimesi samme mitmealuselise diskrimineerimise määratlemiseks. Senises kohtupraktikas on diskrimineerimisjuhtumitel keskendutud ühele, kõige tugevamalt esile tulnud (tõestatavale) alusele.⁹⁶ Samuti võib nii probleemi määratlemist kui ka abi otsimist takistada asjaolu, et ristuvate alustega diskrimineerimise käsitlemine-määratlemine jääb avalikus sektoris sageli mitme eri asutuse ja valdkonna pädevusala piirimaile.⁹⁷

⁹⁵ Makkonen, T. (2002). *Multiple, compound and intersectional discrimination: bringing the experiences of the most marginalised to the fore*. Turku: Institute for Human Rights, Åbo Akademi University. [www.abo.fi/instut/imir/norfa/timo.pdf].

⁹⁶ Moon, G. (2007). *Justice: Multiple discrimination*. Equal Opportunities Commission: Website for legal advisers. [www.edf.org.uk/news/Multiple%20Discrimination.doc] Vt ka [www.justice.org.uk/images/pdfs/multiplerediscrimination.pdf].

⁹⁷ Euroopa Ühenduste Komisjon. (2006). *Komisjoni aruanne Nõukogule ja Euroopa Parlamendile 29. juuni 2000. aasta direktiivi 2000/43/EÜ kohaldamise kohta*. [www.eihr.ee/texts/32000L0043.doc]. (Sellega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtet sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust.)

Samasugust suunitlust võib märgata käesoleva elanikkonnaküsitluse tulemustes. Struktureeritud küsimustes kaldusid vastajad märkima enda kogetud ebavõrdse kohtlemise alusena üht konkreetset tunnust, juhtumi kirjeldamine avatud vastusena tõi sageli välja veel mitu ristuvat alust. Väljajoonistunud aluste spektrit sai omakorda võrrelda vastaja taustaandmete analüüsi kaasamisega.

Küsitluse tulemuste analüüs näitaski üldjoontes seda, et **ettekujutused ristuva diskrimineerimise põhjustest ja selle võimalikud riskifaktorid ei kattu alati**. Nii võib (ise diskrimineerimist kogunud) vastanute arvamusele tuginedes rääkida neljast liitunnuste rühmast, mis kutsuvad Eestis esile ebavõrdset kohtlemist (vt ka tabelit 10.1). Kõige sagedamini usutakse, et diskrimineerimise ohvriks langevad muu kui eesti emakeele ja puuduliku riigikeele oskusega Eesti kodakondsuseta inimesed. Lisariskifaktori lisavad selle rühma liikmete teistest eristuvad poliitilised vaated. Teine selgelt eristuv liitunnuste rühm hõlmab kehva varalist seisundit, vajaliku tutvusringkonna puudumist ja puude või muu füüsilise iseärasuse olemasolu ning sellesse rühma kuulujale peetakse lisariskifaktoriks vanust. Kolmanda rühma tunnuste tuumiku moodustavad elukoha perifeersus, poliitiliste vaadete erinevus, kehvapoolne varaline seisund, tutvusringkonna puudumine ning erinevused väljanägemises. Nende tunnustega koos nimetatakse lisariskifaktorina sageli ka perekondlikke asjaolusid: raskusi elukaaslase leidmisel või suurt laste arvu. Ning neljas ristuva diskrimineerimise poolt enam ohustatud rühm arvatakse olevat perifeerse elukohaga, puuduliku riigikeele oskusega, teistest erinevate poliitiliste vaadete ning keskmisest erineva väljanägemisega inimesed, kelle puhul lisab ohtu saada ebaõiglaselt koheldud ka vajaliku tutvusringkonna puudumine. Huvitaval kombel ei sattunud nende oletatavate risttunnuste hulka soolist kuuluvust, isegi mitte lisariskifaktorina.

Mõni liikmesriik (Belgia, Küpros, Rootsi, Iirimaa ja Madalmaad) on läinud direktiivi 2000/43/EÜ nõuetest kaugemale ning loonud asutused, mis tegelevad *kõikide* ELi õiguse ja/või üldisemate inimõigusaktidega hõlmatud diskrimineerimise põhjustega. Kõnealuses direktiivis on sätestatud nõuded, et vastav asutus peab vähemalt suutma diskrimineerimise ohvritele sõltumatut abi osutada, korraldada diskrimineerimist käsitlevaid sõltumatuid uuringuid, avaldada sõltumatuid aruandeid ning esitada soovitusi seoses diskrimineerimise küsimustega. Samas, lk 6.

Tabel 10.1. Ristuva diskrimineerimise oletatavad põhjused. Põhjusepaaride absoluutsagedused (rohkem kui viiel juhul koos mainitud põhjused, isiklik viimane diskrimineerimise kogemus)

Oletatavad diskrimineerimise alused	Vanus	Puue	Varaline seisund	Tutvusringkond	Füüsilised iseärasused	Väljanägemine	Rahvus	Emakeel	Riigikeele puudulik oskus	Kodakondsus	Poliitilised vaated	Elukoha paiknemine	Perekonnaseis		
Vanus	X	15	14	8	8										
Puue	x	X	13	10	6										
Varaline seisund	x	x	X	20		9					6	13	11		
Tutvusringkond	x	x	x	X		8			6		7	14			
Füüsilised iseärasused	x	x	x	x	X										
Väljanägemine	x	x	x	x	x	X									
Rahvus	x	x	x	x	x	x	X	31	28	19	16				
Emakeel	x	x	x	x	x	x	x	X	11	9					
Riigikeele puudulik oskus	x	x	x	x	x	x	x	x	X	11					Kodakondsus
Poliitilised vaated	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	X				
Elukoha paiknemine	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	X			
Perekonnaseis	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	X		

Tabelis 10.1 on esitatud isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajate poolt kõige sagedamini nimetatud koosesinevad ebavõrdset kohtlemist põhjustavad alused. Seevastu taustaandmete ja diskrimineerimiskogemuse diskriminantanalüüs⁹⁸ tõi välja oletatavatest tunnustest erineva tunnuste rea, mille olemasolu võimaldab käeoleva küsitluse andmetel kõige paremini ennustada isikliku diskrimineerimiskogemuse olemasolu (vt tabelit 10.2). Vastajad ise uskusid, et kõrgem vanus võib olla lisariskifaktor, ent isikliku diskrimineerimiskogemuse olemasolu ennustamise võtmetunnuseks osutus ülekaalukalt hoopis vastaja noorus. Vastajad uskusid, et ebavõrdset kohtlemist põhjustab väga sageli puudulik eesti keele oskus, eesti keelest erinev emakeel ja Eesti kodakondsuse puudumine, taustaandmete üksiktunnuste diskriminantanalüüsi põhjal ei osutunud need siiski kuigi olulisteks diskrimineerimist ennustavateks tunnusteks. Näiteks tunnuse „kodakondsuseta” korrelatsioon diskriminantsfunktsiooniga⁹⁹ (,123) jäi väiksemaks tunnuse „peres on koolieelik” (,204) või vastaja „töötab praegu” (,315) korrelatsioonist diskriminantsfunktsiooniga.

See näitab veel kord, kuidas oletatav üldine olukord ning tegelik isiklik kogemus ei kattu. Selle põhjust tuleb ilmselt otsida kalduvusest käsitleda ühiskonnaliikmeid võrdlemisi koherentsete sotsiaalsete rühmade esindajatena, kusjuures rühma iseloomustavad abstraheritud tunnused kantakse eelarvamustena üle rühmaliikmeteks peetavatele indiviididele. Seda teevad hoiakute tasandil nii oletatava rühma liikmed ise kui ka sellest väljapoole jääjad. Ent praktilise elu ja kogemuste osas on pilt märksa mitmekülgsem. Nii näiteks osutavad ka käesoleva uuringu andmed, et Eestis ei ole tegemist ühe venekeelse vähemusrühmaga, keda liidab samalaadne ebavõrdse kohtlemise kogemus. Selle asemel tuleb rääkida mitmest erineva kogemusega vähemusrühmast.

⁹⁸ Kaalusime „liitaluselise diskrimineerimise” selgitamiseks esialgu klasteranalüüsi kasutamist, moodustades vastajatest sotsiaal-demograafiliste tunnuste põhjal klastrid ning võrreldes ebavõrdse kohtlemise kogemuse ulatust vastavates klastrites, kuid see lähenemine ei osutunud mitmel põhjusel mõttekaks. Märksa viljakam oli mitmemõõtmelises statistilises analüüsis küllaltki levinud, ent Eestis seni veel vähekasutatud meetodi, diskriminantanalüüsi (ingl *discriminant analysis*, sks *Diskriminanzanalyse*) rakendamine. diskriminantanalüüsi kasutatakse siis, kui soovitakse analüüsida, mil määral uurimisobjekti teadaolevad tunnused võimaldavad ennustada selle kuulumist teatud rühma. Meie uurimuses on siis vastav küsimus, mil määral on teatud sotsiaal-demograafiliste taustaandmete põhjal võimalik ennustada isikliku diskrimineerimiskogemuse olemasolu vastajal. Vahel kasutatakse mõlemaid meetodeid koos – klasteranalüüsi abil moodustatakse mõne tunnuse põhjal teatud rühmad ning analüüsitakse diskriminantanalüüsi abil teiste, selgitavate tunnuste osa selles, millisesse rühma mingi objekt kuulub.

⁹⁹ Funktsioon sõltumatute/selgitavate tunnuste (nt taustaandmed) ja sõltuva tunnuse (rühma kuuluvus, nt diskrimineerimiskogemuse olemasolu) vahel diskriminantanalüüsis. Selle funktsiooni kordajad näitavad, mil määral osaleb selgitav tunnus sõltuva tunnuse ennustamisel.

Lisaks oletatavate põhjuspäride ning vastajate tausta üksiktunnuste diskriminantanalüüsile analüüsisime mitmealuselise diskrimineerimiskogemuse esinemist ka taustaandmetest pärit liittunnuste põhjal (tabel 10.3). Nii moodustati kolmest erinevast tunnusest rühmad ja hinnati, kas rühmades on isikliku diskrimineerimiskogemusega vastajaid keskmisest vähem või rohkem. Seesugune analüüsimeetod võimaldab paremini analüüsida eri tunnuste koosmõju ning näha eri vastajarühmade sisemist diferentseeritust.

Tabel 10.2. diskriminantanalüüsi struktuurimaatriks

Diskriminantsfunktsiooni kordajad¹⁰⁰	
Alla 30-aastane	,661
Venelane	,370
Pereliikmel või endal on vaegusi	,297
On alaealisi lapsi, kes elavad eraldi	,248
Ettevõtja	,208
Pensionär	–,562
Õppur	–,455
Mees	–,394
Muu kooseluvorm	–,241

¹⁰⁰ Miinus märgib, et tunnuse olemasolu vähendab diskrimineerimise ohvriks sattumise tõenäosust, pluss, et tunnuse olemasolu suurendab seda.

Tabel 10.3. Liittunnused ja isikliku diskrimineerimiskogemuse olemasolu.
Kodakondsus+vanus+sugu¹⁰¹

Vanus	Sugu	Eesti kodanik	Vene kodanik	Määratlemata kodakondsus
18–29	Mees	2,31	2,43	–1,67
	Naine	4,51	1,69	2,19
30–39	Mees	–2,07	0,00	–1,57
	Naine	2,06	0,00	2,55
40–49	Mees	–1,00	2,19	3,20
	Naine	2,73	–1,25	–1,21
50–59	Mees	–1,27	0,15	0,17
	Naine	1,84	0,17	–0,83
60+	Mees	–2,08	–2,22	–1,90
	Naine	–2,19	–2,63	–1,40

Nende kolme tunnuse kombineerimine toob kõige enam isiklikult diskrimineerimist kogunud rühmana välja noored (18–29 a) Eesti kodakondsusega naised, neile järgnevad neljakümnendates eluaastates määratlemata kodakondsusega mehed ja neljakümnendates eluaastates Eesti kodakondsusega naised.

Keskmisest kõige vähem on isiklikult kogetud diskrimineerimisest teatanud üle 60-aastased Vene kodakondsusega vastajad, nii mehed kui ka naised. Kodakondsus toimib olulise liittunnusena 40-aastaste vanuserühmas ning mõjutab ka 50-aastaste, eriti naiste diskrimineerimiskogemusi.

¹⁰¹ Siin ja järgnevates liittunnuseid käsitlevates tabelites näitab plussmärgiga standardiseeritud kõrvalekalde koefitsient keskmisest suuremat diskrimineerimismäära, miinusmärgiga koefitsient aga seda, et rühma diskrimineeritakse keskmisest vähem. Koefitsiendid näitavad oletatava keskmise ning tegelikult aset leidnud diskrimineerimise suhet.

**Tabel 10.4. Liittunnused ja isikliku diskrimineerimiskogemuse olemasolu.
Puue+vanus+sugu**

Vanus	Sugu	On puue või püsivam tervishäire
18–29	Mees	2,18
	Naine	2,54
30–39	Mees	–0,45
	Naine	2,14
40–49	Mees	1,10
	Naine	4,18
50–59	Mees	1,41
	Naine	3,57
60+	Mees	–3,76
	Naine	–5,17

Asendades kodakondsuse puude või püsiva tervishäire olemasoluga, näeme, et viimase mõju on liittunnusena märksa tugevam ja selle esinemine toob kaasa standardiseeritud kõrvalekalde keskmisest suuremate koefitsientide esinemise. Puude olemasolu teiste tunnuste hulgas mõjutab ennekõike naisi, kõige rohkem 40- ja 50-aastaste rühma. Samas on kõrvalekalde koefitsient suurim just vastajate vanima vanuserühma naiste hulgas, ent nemad ei ole kogenud selle tunnuse tõttu diskrimineerimist. Meeste hulgas näib puue mõjutavat ebavõrdset kohtlemist enim noorimas vanuserühmas.

Tabel 10.5. Liittunnused ja isikliku diskrimineerimiskogemuse olemasolu. Sugu+haridus+rahvus

Haridus	Sugu	Eestlased	Muud
Algharidus	Mees	-2,32	1,21
	Naine	-2,56	-2,50
Põhiharidus	Mees	-1,87	-1,90
	Naine	-2,77	2,95
Keskhariidus	Mees	-3,85	0,48
	Naine	3,95	3,99
Kesk-eriharidus põhikooli baasil	Mees	-2,73	-0,88
	Naine	-1,33	1,47
Kutseharidus keskkooli baasil	Mees	-3,60	2,86
	Naine	2,38	4,71
Kõrgharidus	Mees	-1,44	2,40
	Naine	-0,33	4,80

Haridusel on liittunnusena tugevam mõju naiste ning mitte-eestlaste diskrimineerimiskogemuste juures. Eriti oluline mõjur on haridus mitte-eesti rahvusest keskhariidusest kõrgema lõpetatud haridusastmega naiste diskrimineerimiskogemuse ennustamisel. Kokkuvõttes on diskrimineerimiskogemuste pilt haridustasemete kaupa märksa kirevam kui näiteks puude või tervisehäda olemasolu korral. Haridus on küll oluline tunnus, ent selle mõju ei ole nii ühesuunaline kui puude mõju.

Rahvuse mõju liittunnusena diskrimineerimiskogemuse olemasolule suureneb, kui vaadata seda koosmõjus vanuse ja sooga. Siis saab rahvusest oluline mõjufaktor nooremapoolsete (18–39 a) nii eesti kui ka muust rahvusest naiste ning noorte (18–29 a) ja neljakümnete muust rahvusest meeste hulgas. Rahvus liittunnusena koos vanuse ja sooga toob ilmekalt välja erineva elukogemusega põlvkondade eristusjooned diskrimineerimist kogenud rühmadel.

Küllaltki tugeva liitmõju andis ka elukohta asukoht, seda eriti Tallinnast pärit vastajate ning rohkem naiste kui meeste hulgas.

Mitmealuselise diskrimineerimise kogemine võib suunata inimest nii-öelda marginaliseerituse nõiaringsi, millest välja tulemist takistab just erinevate aluste koosmõju. Selle tugevalt marginaliseerivat mõju näitas ka ebavõrdselt koheldud vastajate reageerimine neile osaks saanud kohtlemisele. Nii näiteks ei olnud nende juhtumite kirjelduses, millele lahenduse saamiseks pöörduiti kohtusüsteemi poole, ühtegi selget ristuva diskrimineerimise kogemust. Peamiseks kohtusse pöördumise põhjuseks oli vajadus kaitsta oma majanduslikke huve. Seevastu nende vastajate juhtumikirjeldustes, kes tunnistasid, et jätsid ebavõrdsele kohtlemisele reageerimata, oli korduvalt nimetatud rohkem kui ühte arvatavat diskrimineerimise alust. Mõned näited:

1. Ei võetud noort naist tööle, kuna puudus töökogemus ja olid väikesed lapsed.
2. Kui vajasin meditsiiniabi, ei rääkinud Tartu spetsialistid minuga vene keeles.
3. Nii kui pensioniiga saabus, lasti mind lahti. Samal ajal minust vanemad eestlased jätkasid töötamist. Ka mina oleksin meelsasti jätkanud, sest pension on ju väike.
4. Kristiine sotsiaalabi osakonnas ei antud noorele orvule toetust, kästi teha laps, siis saab ka toetust.

Kokkuvõtteks võib seega öelda, et mida rohkem oli ebavõrdse kohtlemise kogemuses ristuvaid aluseid, seda väiksema tõenäosusega võttis ebavõrdselt koheldu midagi ette olukorra parandamiseks.

11. Kokkuvõtteid ja järeldusi

11.1. Peamised uurimistulemused

Käesoleva elanikkonnaküsitluse eesmärk oli selgitada Eesti elanike arusaamist diskrimineerimisest ja kogemusi sellega, samuti elanike hoiakuid ja tegutsemisvalmidust juhul, kui nad puutuvad kokku diskrimineerimisjuhtudega. Soovisime teada saada, kas inimesed peavad diskrimineerimist probleemiks ning millistes olukordades ja milliste ühiskonnarühmade puhul seda arvatakse ette tulevat. Eesmärgiks oli ühtlasi selgitada välja, kas Eesti ühiskonnas on rühmi, kes leiavad teistest rohkem, et neid on diskrimineeritud, ning uurida välja, missugustes olukordades on nende nimetatud juhtumid aset leidnud. Võrdlesime ka seda, kuidas eri ühiskonnarühmad ebavõrdse kohtlemise korral tegutsevad.

Hinnang sellele, mil määral on inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis probleemiks, paluti anda neljapallisel astmikul (väga tõsine, pigem tõsine, ei ole tõsine, pole üldse probleem). Kaalutud valimis jagunevad vastused üsna sümmeetriliselt: 47% arvates on tegemist kas väga tõsise või pigem tõsise probleemiga, 49% ei pea ebavõrdset kohtlemist tõsiseks probleemiks või üldse probleemiks ning 4% ei osanud küsimusele vastata. **Tööd oli kõige sagedamini nimetatud ebavõrdse kohtlemise toimumise valdkonnaks: 33% kõikidest kirjeldatud diskrimineerimisjuhtumitest (sh ka tuttavate) ning 57% vastaja isiklikult kogetud juhtudest oli ette tulnud just töö. Kokku ligemale neljandik ehk 24% küsitluses osalenutest oli kogenud diskrimineerimist seoses töökohustuste täitmisega.**

Eestis on üheks enim teadvustatud probleemiks töövõrdsuse valdkonnas meeste ja naiste palkade erinevus. See ilmnas ka küsitluse vastustest. Kõige enam tunnistati ebavõrdset kohtlemist töö valdkonnas just töö tasustamisel (28% ebavõrdsust kogenenutest), tööle võtmisel (24%) ja tööülesannete jagamisel (15%). Veidi vähem mainiti töösuhte lõpetamist (10%) ja edutamist (10%). Üldiselt kurtsid eesti rahvusest

vastajad mõnevõrra enam töö tasustamise ning vene rahvusest vastajad tööle võtmise üle. **Kõige kriitilisemaks vastajarühmaks tööl esineva ebavõrdsuse suhtes olid aga peaaegu kõigi vastuste arvestuses 18–29-aastased noored. Keskmisest kriitilisemad olid ka väga väikse ning keskmisest tunduvalt suurema sissetulekuga vastajad. Enamik kirjeldatud juhtumitest kujutas endast tööandjapoolset ebaõiglast käitumist.**

Vastajatel paluti hinnata, millised tunnused või millistesse rühmadesse kuulumine võiks Eesti ühiskonnas põhjustada ebavõrdset kohtlemist. **Kõige sagedamini paistab ebavõrdne kohtlemine Eesti elanike arvates olevat põhjustatud riigikeele puudulikust oskusest, inimese minevikust, puudest/terviseprobleemist või vanusest, nendele järgnesid rahvus ja emakeel.** Usku või maailmavaadet, elukoha paiknemist ning rassitunnuseid seevastu ei peeta üldiselt ebavõrdse kohtlemise põhjustajaks. Elanikkonna eri rühmad kaldusid hindama erinevalt seda, kui sagedasti võib üks või teine asjaolu ebavõrdset kohtlemist põhjustada.

42% vastajatest teatas, et nad olid ka ise viimase kolme aasta jooksul pidanud kannatama ebavõrdset kohtlemist. Sugulase, sõbra või tuttava sellelaadset kogemust mainis 31% vastajatest. Teiste valdkondadega võrreldes märgatavalt rohkem oli ebavõrdset kohtlemist kogetud töö ning teenindamisega seotud olukordades. **Arvatavatest diskrimineerimise põhjustest mainis vastaja kõige sagedamini enda või oma tuttava rahvust ja vanust, järgnesid tutvusringkond (või selle puudumine), varanduslik seisund, riigikeele puudulik oskus ning puue või pikaajaline terviseprobleem.** Elanikkonnaküsitluse alusel võib teisest küljest väita, et vähemalt sugu, seksuaalset sättumust, rassilist päritolu ning usku tunnetatakse väga harva ebavõrdse kohtlemise alusena. Eriti üllatav on soolise diskrimineerimise vähene kogemine. Kuna riigikeele oskus, emakeel ja kodakondsus on suurel määral seotud inimese rahvusega, **paistab ülisuur osa diskrimineerimiskogemustest olevat tingitud rahvussuhete probleemidest.** Nimetatud tunnused olid põhjustanud 42% vastajate enda kogetud ning koguni 52% nende tuttavate viimati kogetud ebavõrdse kohtlemise juhtudest.

Üle pooltel juhtudel ei olnud ebavõrdse kohtlemise ohvriks sattunud vastaja või tema tuttav teinud midagi selleks, et parandada olukorda või saada hüvitist.

Mittetegutsemise põhjustest olulisim oli see, et ebavõrdselt koheldu ei pidanud tõenäoliseks, et ta oleks saavutanud oma tegutsemisega soovitud tulemuse. Nende osakaal, kes viimati kogetud ebavõrdse kohtlemise juhtumi korral ei võtnud midagi ette, erineb statistiliselt oluliselt, kui võrrelda alla 50-aastasi ning üle 50-aastasi – nooremad näivad olevat valmimad tegutsema oma õiguste jalule seadmiseks. Suur ja statistiliselt oluline erinevus on ka selles, kuidas tegutsevad eesti emakeelega Eesti kodanikud, vene emakeelega Eesti kodanikud, vene emakeelega Venemaa kodanikud ning vene emakeelega kodakondsuseta inimesed. Eesti emakeelega Eesti kodanikud on tegutsemisel olnud märgatavalt aktiivsemad kui vene emakeelega kodakondsuseta inimesed; teised rühmad jäävad nende kahe äärmuse vahele.

Ebavõrdne kohtlemine soo alusel oli probleem, mille olemasolu küll tunnistati, rääkides Eesti ühiskonnast üldiselt, aga mida vastajad oma isiklike kogemustega ei seostanud. Isiklikult kogetud ebavõrdsest kohtlemisest rääkides ei nimetanud mitte ükski (!) vastaja enda sugu kui diskrimineerimise alust. **Samas teatasid naised märgatavalt suuremast hulgast diskrimineerimiskogemustest kui mehed; nende oletatud aluseid oli mitmesuguseid.**

Puuetega inimesed ja nende perekonnaliikmed ei olnud oma kinnitust mööda sattunud ebavõrdse kohtlemise ohvriks rohkem kui teised vastajad. Samas tundub see asjaolu olevat seotud nende vähesema aktiivsusega paljudes valdkondades, kus diskrimineerimine võiks aset leida. Kuna puuetega inimesed on teistega võrreldes palju harvemini hõivatud töö või õppimisega, võib nendes valdkondades esinevate diskrimineerimiskogemuse vähesust pidada isegi seaduspäraseks. **Sotsiaalpoliitika, töajõu- ja hariduspoliitika jaoks kerkib aga küsimus, kas puuetega inimeste suhteline välistatus tööelust ja hariduses osalemisest ise ei ole üks diskrimineerimise vorme.** Puuetega vastajad märkisid teistest sagedamini, et nad ei teadnud, kelle poole pöörduda ebavõrdse kohtlemise korral abi saamiseks. Ka see võib olla põhjustatud nende vähesest osalemisest töö- ja hariduselus.

Kui vaadelda **rahvusrühmade** vahelisi erinevusi ja sarnasusi, selgub, et mitte-eestlased peavad keeleoskust, rahvust, emakeelt ja kodakondsust eestlastest sagedamini ühiskonnas üldiselt aset leidva ebavõrdse kohtlemise põhjusteks. Eestlased seevastu, kuigi ka nemad tajuvad nende tegurite olulisust, rõhutavad siiski

sagedamini teisi võimalikke diskrimineerimise aluseid, nagu inimese sugu, vanus, puue või varaline seisund. Isikliku diskrimineerimiskogemuse oletatud aluste võrdlemisel ilmneb samasuunalisi erinevusi rahvusrühmade vahel. Isikliku diskrimineerimiskogemuse valdkondade nimetamisel on erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste vahel üldiselt töö valdkonnas, kus eestlastel on rohkem ebavõrdse kohtlemise kogemusi seotud töö tasustamisega, mitte-eestlastel aga tööle võtmisega. **Ka diskrimineerimise vähendamist puudutavate ettepanekute ning diskrimineerimiskogemuse korral kasutatavate tegutsemismustrite seletamisel on rahvus ja keeleoskus väga olulised muutujad.** Diskrimineerimist kogenud eestlased kalduvad pigem julgustama ebavõrdsest kohtlemisest teatama ning usuvad inimeste teavitamise olulisusesse. Mitte-eestlased, eriti eesti keelt halvasti oskajad, olid teistest harvemini võtnud midagi ette olukorras, kus neid oli ebavõrdselt koheldud. On esitatud, et rahvuse, emakeele jne alusel diskrimineerimist isiklikult mitte kogenud vähemusrühma liige võiks enda sotsiaal-majandusliku edukuse korral vähendada rõhuasetust rahvuslikele/etnilistele tunnustele. **Vähemalt sissetuleku kasv ei näi siiski sellist muutust tekitavat.** Ebavõrdse kohtlemise kogemusega mitte-eestlaste vastuste võrdlemisel kõigi mitte-eestlaste vastustega võib siiski täheldada, et esimeste arusaam teguritest, mis tingivad ühiskonnas ebavõrdset kohtlemist, on mõnevõrra avaram ja eestlaste omaga sarnasem.

Kogu valimit vaadates võib öelda, et **sissetulekute erinevus** põhjustab siiski erinevusi ka ebavõrdse kohtlemise kogemisel. **Väiksema sissetulekuga vastajad olid teistest tõenäolisemalt kogenud ebavõrdset kohtlemist.** Väike sissetulek näib inimest muutvat diskrimineerimisele n-ö rohkem vastuvõtlikuks, eriti koosmõjus teiste diskrimineerimist soodustavate tunnustega. Väiksema sissetulekuga vastajaid iseloomustab ka väiksem teadlikkus diskrimineerimise äratundmisel ja sellele reageerimisel. Nad kaldusid üldist olukorda Eestis küllaltki negatiivseks hindama (42% leidis, et ebavõrdne kohtlemine on tõsine probleem), ent ei osanud täpselt nimetada probleemseid valdkondi ja põhjusi. Seevastu on suurema sissetulekuga vastajad üldise olukorra suhtes positiivsemalt meelestatud, kuid toovad välja hulga ebavõrdsust põhjustavaid aluseid ning olukordi. Väiksema sissetulekuga vastajad on kogenud märksa enam ebavõrdset kohtlemist ka isiklikult.

Eestis on **ristuva ehk mitmealuselise diskrimineerimise** teemat seni avalikkuses veel vähe käsitletud ja see peegeldub ka elanikkonnaküsitluse tulemustes. Oletatavad diskrimineerimise põhjuste paarid ei läinud paljuski kokku tegelike tunnustega, mis diskrimineerimist kogenuid iseloomustasid. Näiteks kodakondsus ei kujutanud endast ei üksiku tunnusena ega liitunnuse osana kaugeltki mitte nii olulist diskrimineerimiskogemuse olemasolu ennustavat mõjurit, kui vastajad ise uskusid seda olevat. Seevastu vanus ja sugu, mida tuli oletatavate põhjustena suhteliselt vähe ette, osutusid just liitunnustena, s.o koosmõjus teiste tunnustega, olulisteks mõjuteguriteks. Väga oluline diskrimineerimist esile kutsuv faktor oli ka puude või püsiva tervisehäire esinemine koos teiste alustega. Üldiselt võib öelda, et mida rohkem ristuvaid aluseid ebavõrdse kohtlemise kogemuses, seda väiksema tõenäosusega võttis diskrimineeritav midagi ette selle tõkestamiseks.

11.2. Järeldusi

Käesoleva uurimuse teema – **diskrimineerimine ehk isiku tunnuste või sotsiaalse positsiooni tõttu aset leidev ebavõrdne kohtlemine** – on mitmetahuline ja raskesti haaratav, seda mitte ainult meile kui uurijatele, vaid ka meie küsitlusele vastanud Eesti ühiskonna liikmetele. Ilmselt pole lihtne kavandada sellist sotsiaal-, töö- ja hariduspoliitikat, mis suudaks diskrimineerimist soovitaval viisil vähendada. **Kõige üldisemas mõttes on tegemist vastuoluga: ühelt poolt, mida kehtestavad rahvusvahelised, riiklikud, kultuurilised või isiku enda normid inimeste võrdsuse ja ühiskonnaelus osalemise kohta, ning teiselt poolt, milliseid piiranguid inimese ühiskondlikule tegevusele seab tema tegutsemiskeskond.**

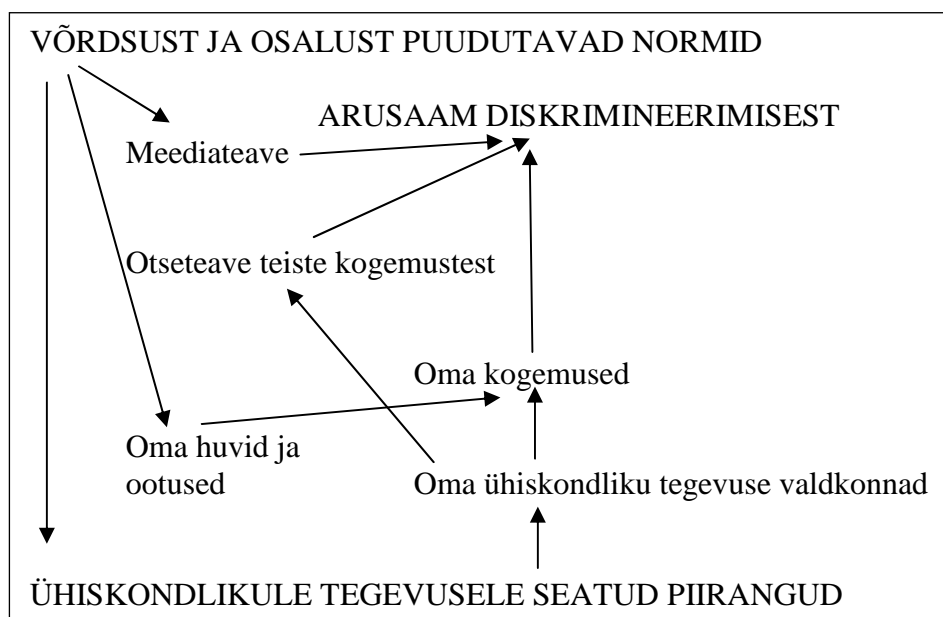
Oluliseks küsimuseks ühiskonnaliikmete ebavõrdset kohtlemist vähendada püüdvate poliitiliste meetmete kavandamisel on kõigepealt see, **millistes ühiskonnaelu valdkondades seda Eestis esineb.** Valdcondade täpsem määratlemine võib aidata nii teabe levitamisel kui ka õiguskaitse tegevuse kavandamisel. Oluline osa diskrimineerimise tõkestamisel on **inimeste teadlikkusel ja valmidusel oma õiguste eest seista.** Seepärast tuleb ka küsida, kuivõrd on inimesed suutelised märkama enda ebavõrdset kohtlemist, seda teadvustama kui mitte ainult isiklikku, vaid ühiskondlikku probleemi, ning sellele vastu tegutsema. Kui inimesed ei tegutse enda diskrimineerimise vastu, mis on selle põhjuseks? Et olukorda saaks parendada ka

poliitiliste meetmetega, on oluline teada saada, **millised ühiskonnarühmad** kõige sagedamini selle ohvriks satuvad.

Käesoleva uurimuse andmete kogumise meetodiks on elanikkonnaküsitlus. Kõik analüüsitavad andmed pärinevad seega ühiskonna liikmetelt, kellel on väga erinevad eeldused nii diskrimineerimise ohvriks sattuda kui ka ise seda tajuda. Nimetatud eeldused on kõigepealt seotud sellega, kas ja millisel moel on inimese võimalused teistega võrdselt koheldud saada kärbitud tema tunnuste või rühma kuulumise tõttu. Selle tagajärjeks võib olla inimese vähesem osalemine selles ühiskonnaelu valdkonnas, mis tema võimalusi piirab; aga see võib olla ka osalemispüüe, mis lõpeb tõrjumise ja pettumusega, võib-olla konfliktiga. Ühel juhul jääb diskrimineerimine tihti märkamatuks nii ohvri endal kui ka teistel; teisel juhul tunnetab seda vähemalt ohver. Ühiskonnaliikmete arusaamu sellest, milline kohtlemine on ebavõrdne ja milline mitte, mõjutavad muidugi veel nende mõttevahetused teistega ning avalikud infokanalid – meedia ja haridussüsteem. **Kõige selle tõttu erineb ühe inimese arusaam diskrimineerimisest paljude teiste arusaamadest ning tihtipeale ka sellest, kuidas ebavõrdset kohtlemist defineerivad seadused ja rahvusvahelised lepingud.** Küsitlusmeetodil põhineva uurimuse tulemused saavad ikkagi väljendada peamiselt vastajate teadlikkust; vastused nende endi kogemusi puudutavatele küsimustele annavad meile siiski aimu sellest tegelikkusest, mis on nende teadlikkust mõjutanud.

Joonis 11.1 võtab kokku peamised tegurid, mis kujundavad ühiskonnaliikmete arusaamu diskrimineerimisest.

Joonis 11.1. Diskrimineerimist puudutavaid arusaamu kujundavad tegurid

Teadlikkus ehk arusaam diskrimineerimisest kui nähtusest kujuneb nii üldiselt kättesaadava teabe, üksteist isiklikult tundvate inimeste vaheliste arutelude kui ka iga inimese enda otseste kogemuste põhjal. Nii on saanud võimalikuks nähtus, millele osutab käesolev uurimus: inimeste arusaam diskrimineerimisprobleemidest Eesti ühiskonnas üldiselt ei ühti sellega, milliseid kogemusi ebavõrdselt kohtlemisest nad ise arvavad endal olevat. Kuigi nad tunnistavad – võib-olla meediadiskussiooni mõjul? – näiteks sugude ebavõrdse kohtlemise kui probleemi olemasolu, ei näe nad sellist probleemi oma isiklikes kogemustes.

Joonisel 11.1 kujutatud tegurite arvestamisel saavad mõistetavaks ka paljud teised, veelgi vastuolulisemana tunduvad uurimistulemused. Nägime, et teistest rohkem olid ebavõrdse kohtlemise ohvriks sattumisest teatanud mitte ainult ühe pereliikme kohta väikseimat sissetulekut saavad vastajad, vaid ka kõige suuremate sissetulekute saajad (tabel 9.2), ning et puude või pikaajalise haigusega vastajad ei leidnud sugugi teistest rohkem, et neid tööelus ebavõrdselt koheldaks (kuigi uurimused nende tegeliku tööhõive kohta laseksid nimelt seda arvata). Ebavõrdse kohtlemise ohvriks sattumisest teatasid pigem kõrgemalt kui madalamalt haritud vastajad (joonis 7.1). Kuigi Eesti on paljude arvates pakkunud mitmekülgseid eneseteostusvõimalusi noorematele täiskasvanutele, sealjuures vanemad põlvkonnad mõneti unustades, teatasid nimelt 18–29-aastased vastajad kõige sagedamini enda ebavõrdsest kohtlemisest (joonis 4.2);

teatatud ebavõrdse kohtlemise kogemuste arv kahanes vanuse kasvades. Vastajaid emakeele ja kodakondsuse alusel võrreldes nägime, et kõige rohkem ebavõrdset kohtlemist tunnetanud rühmaks on vene emakeelega Eesti kodanikud – kuigi nende positsioon on näiteks kodakondsuseta isikute omaga võrreldes paljude objektiivsete näitajate järgi (nagu keskmine palk, haridustase ja muidugi nende juriidiline staatus ehk asukohamaa kodakondsuse omamise fakt ise) kaugelt parem.

Hinnangud enda kohtlemisele kajastavad lisaks muule ka seda, missugusele kohtlemisele leiab inimene endal õigust olevat, ning seda, missugustes eluvaldkondades püüab ta ühiskonna võrdväärse liikmena osaleda. Inimene, kel mõne objektiivse näitaja alusel defineerides on teistest ühiskonnaliikmetest väiksemad võimalused ühiskonnas tegutseda, kaldub oma tegevussfääri ka ise selliselt piirama, et ta ei peaks petta saanud lootustega igapäevaselt silmitsi seisma. Ahendatud tegevussfäär ei sunni teda otseselt kogema ebavõrdset kohtlemist. Samas võib sellisel juhul tegemist olla kaudsete, ühiskonna struktuuri sisse ehitatud diskrimineerimismehhanismidega, mis välistavad või raskendavad mõnda sotsiaalsesse rühma kuuluvatel inimestel mõnes eluvaldkonnas osaleda ka siis, kui praktilised ja sisulised takistused oleksid soovi korral tegelikult kõrvaldatavad.

Teisalt võib ebavõrdse kohtlemise kogemust seletada ka kui ootuste ja lootuste ebakõla ehk nn relatiivse deprivatsiooni¹⁰² väljendajat: hariduse, jõukuse ja juriidilise staatuse paranemine võib inimese olukorda objektiivselt parandada, ent see suurendab ühtlasi lootusi, mida ta peab õigustatuks, ja teeb ta seetõttu tundlikumaks märkama enda ebavõrdset kohtlemist.

Käesolev uurimus näitas, et diskrimineerimise tajumine sõltub suurel määral sellest, kuivõrd ja kuidas vastav teema avalikkuses kerkib. **Praeguses Eesti ühiskonnas kõige laialdasemalt diskrimineerimisena tajutavad teemad on mõnel moel kõik seotud rahvusküsimusega. Kuigi vastajad arvatavasti tõlgendavad ebavõrdse kohtlemisena ka selliseid kogemusi, mida Eesti praegused seadused ja poliitilised otsused ebavõrdseks kohtlemiseks ei tunnista ning kuigi nende tõlgendusi mõjutab rahvusega seotud küsimuste järsk uuesti politiseerumine Eesti**

¹⁰² Raschke, J. (1988). *Soziale Bewegungen. Ein historisch-systematischer Grundriß*. Frankfurt/New York: Campus, lk 147–153.

ühiskonnas, on sellise arusaama olemasolu ikkagi kindel tõsiasi. Rahvusega seotud diskrimineerimist ei tunneta mitte ainult mittekodanikud, vaid paradoksaalselt kõige rohkem need Eesti kodanikud, kelle emakeel on vene keel. Kuna kodakondsus peaks tähendama inimese igatist täieõiguslikkust ühiskonnaliikmena, peaks Eesti venekeelsete elanike eeldatav poliitilise lõimumise edenemine tooma endaga kaasa ka suurema tähelepanu osutamise rahvuspõhist diskrimineerimist takistavatele meetmetele.

Samamoodi on võimalik, et näiteks puuetega inimeste tööellu lülitumist hõlbustavad meetmed annavad esialgu tulemuseks pigem ebavõrdse kohtlemise kogemuste sagenemise: oma tegevussfääri laienedes peavad puuetega inimesed kohtuma selliste takistustega, millega neil varem otsest kokkupuudet ei olnud. **Märkame paradoksi, et ühiskonnaliikmete võrdset kohtlemist edendava poliitika üks eeldatavaid tagajärgi võib olla diskrimineerimise kui probleemi teravam tunnetamine nende poolt, kelle õiguste kaitseks meetmeid rakendatakse.**

Kui välja arvata rahvustemaatikaga seonduv, on inimesed ebavõrdse kohtlemise muid aluseid endale suhteliselt vähe teadvustanud. See ei ole kahjuks märgiks, et Eesti ühiskonnas on õnnestunud elanikkonna erinevaid rühmi võrdselt kohelda ja ebasoodsas olukorras vähemusi tõhusalt ühiskonnaellu kaasata. Meie vastajaist ei teatanud ükski, et teda oleks viimase kolme aasta jooksul ebavõrdselt koheldud soo tõttu. See ei muuda kahjuks olematuks tõsiasja, et naised saavad meestega samaväärse töö tegemise eest palka, mis on umbes 73% meeste palgast.¹⁰³ Vastupidi, see, et ohvrid ise probleemi vähe teadvustavad, võib pigem osutada üheks suurimaks takistuseks selle lahendamise teel. Ühiskonnaliikmete võrdseid võimalusi toetavad poliitikameetmed ei pruugi niisiis anda tulemuseks seda, et diskrimineerimist hakataks kohe tajuma vähem terava probleemina kui seni. Meetmete eesmärgiks võikski pigem olla elanike teadlikkuse tõstmine – mille üks väljendusi võib aga esialgu olla hoopiski ebavõrdse kohtlemise üldisem tajumine probleemina.

¹⁰³ Rõõm, T., Kallaste, E. (2004). *Naised-mehed Eesti tööturul: palgaerinevuste hinnang*. Poliitikaanalüüs 2004/8. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. [www.praxis.ee/data/Palgaerinevus_veebi0.pdf] (19.10.2007).

Kirjanduse loetelu

Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, P., Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Theory, Culture and Society Series. London: Sage.

Chong, D. (2000). *Rational Lives: Norms and Values in Politics and Society*. Chicago: University of Chicago Press.

Chong, D., Dukhong, K. (2006). The Experiences and Effects of Economic Status Among Racial and Ethnic Minorities. *American Political Science Review*, Vol. 100, No 3, Aug., 335–351.

Coenders, M., Lubbers, M., Scheepers, P. (2003a). *Majorities' attitudes towards minorities in European Union Member States. Results from the Standard Eurobarometers 1997–2000–2003*. Nijmegen: Report 2 for the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
[<http://fra.europa.eu/fra/material/pub/eurobarometer/EB2005/Report-2.pdf>].

Coenders, M., Lubbers, M., Scheepers, P. (2003b). *Majorities' attitudes towards minorities in (former) Candidate Countries of the European Union. Results from the Eurobarometer in Candidate Countries 2003*. Nijmegen: Report 3 for the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
[<http://fra.europa.eu/fra/material/pub/eurobarometer/EB2005/Report-3.pdf>].

Connell, R. W., White, V. M., Johnston, K. M. (1992). An Experiment in Justice: The Disadvantaged Schools Program and the Question of Poverty, 1974–1990. *British Journal of Sociology of Education*, Vol.13, No 4, *Poverty and Education*, 447–464.

Edgar, D., Keane, D., McDonald, P. (toim). (1989). *Child Poverty*. Sydney: Allen & Unwin.

Eesti elanike... (2007). *Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring*. Tallinn: Justiitsministeerium. [<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=30815/Eesti+elanike+%F5igusteadlikkuse+uuring.pdf>].

Eesti Statistikaamet. (2000). *Rahvaloendus 2000*. Statistika andmebaas. [<http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvaloendus/05Haridus/05Haridus.asp>].

Eesti Statistikaamet. (2007). *Sotsiaalne ebavõrdsus*. Tallinn: Eesti Statistikaamet.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2000/C 364/01), art 21.

Euroopa võrdsete... (2006): Euroopa võrdsete võimaluste aasta 2007 riiklikud prioriteetidid Eestis. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
[<http://www.sm.ee/est/pages/goproweb1556>]

Euroopa Nõukogu. (2006). *Rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon. Kolmas aruanne Eesti kohta.* Strasbourg: Euroopa Nõukogu CRI(2006)1.
[www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1%2Decri/2%2Dcountry%2Dby%2Dcountry_approach/estonia/Estonia%20third%20report%20-%20cri06-1%20estonian.pdf].

Euroopa Ühenduste Komisjon. (2006). *Decision No 771/2006/ EC of the European Parliament and of the Council of 17 May 2006 establishing the European Year of Equal opportunities for All (2007) – towards a just society.* [<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:146:0001:0007:EN:PDF>].

Euroopa Ühenduste Komisjon. (2006). *Komisjoni aruanne Nõukogule ja Euroopa Parlamendile 29. juuni 2000. aasta direktiivi 2000/43/EÜ kohaldamise kohta.* Brüssel. [www.eihr.ee/texts/32000L0043.doc].

Furze, B., Healy, P. (1997). *Understanding society and change.* Teoses Stafford, C., Furze, B. (toim). *Society and Change.* (2nd ed.). Melbourne: Macmillan Education Australia.

Galtung, J. (1967). *Theory and Methods of Social Research.* Oslo, London & New York: Universitetsforlaget, Allen & Unwin and Columbia UP.

Glazer, N. (1999). *Individual Rights Against Group Rights.* Teoses W. Kymlicka (koost). *The Rights of Minority Cultures,* 123–138. Oxford: Oxford University Press.

Heath, A., McMahan, D. (1999). *Ethnic Differences in the Labour Market: the role of education and social class origins.* CREST: University of Oxford.

Heidmets, M., Lauristin, M. (2002). *Learning from the Estonian Case.* Teoses M. Heidmets, M. Lauristin (toim). *The challenge of the Russian minority.* Tartu: Tartu University Press.

Helemäe, J., Saar, E., Võormann, R. (2000). *Kas haridusse tasus investeerida? Hariduse selekteerivast ja stratifitseerivast rollist kahe põlvkonna kogemuse alusel.* Tallinn: TPÜ rahvusvaheliste ja sotsiaaluuringute instituut.

Hinno, K. (2004). *Bildung und Sozialstruktur: Das Fallbeispiel Estland.* Marburg: Tectum.

Justiitsministeerium. (2007). *Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring.* Tallinn: Justiitsministeerium.
[<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=30815/Eesti+elanike+õigust+eadlikkuse+uuring.pdf>].

Jürman, P. (2007). *Väikelapse vanemad tööandja pilgu läbi.* Teoses B. Vaher, K. Seeder (toim). *Töö ja pere. Paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhõive.* Tallinn: Eesti Tööandjate Keskliit.

Kaasa, A. (2004). *Sissetulekute ebavõrdsuse mõjurite analüüs struktuurse modelleerimise meetodil*. Dissertationes rerum oeconomicarum Universitatis Tartuensis. Nr 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. [www-1.mtk.ut.ee/varaska/2005/I_Makromaj/Kaasa.htm].

Kon, I. S. (1993). Identity crisis and postcommunist psychology. *Symbolic Interaction*, 16, 4 (Winter 193), 395–405.

Leppik, L., Võrk, A., Tiit, E., Leetmaa, R. (2004). Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide mõju Eesti pensionisüsteemile. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

Lindemann, K. (2006). Transition from school to work in Estonia: Estonian and non-Estonian school leavers' opportunities in the labour market. *Konverentsi ettekanne*. Käsikiri. Tallinn: Tallinna Ülikool, rahvusvaheliste ja sotsiaaluuringute instituut.

Linna, L. (2005). *Vihakõne Eesti ajakirjanduses*. Magistritöö. Tallinn: TLÜ Eesti Humanitaarinstituut.

Loogma, K. (1998). Kas haridussüsteem integreerib või murendab ühiskonda. *Eesti inimarengu aruanne*, 17–24. Tallinn: ÜRO arenguprogramm.

Luuk, M., Pavelson, M. (2002). Non-Estonians on the labour market: a change in the economic model and differences in social capital. Teoses M. Heidmets, M. Lauristin (toim). *The challenge of the Russian minority*, 89–117. Tartu: Tartu University Press.

Makkonen, T. (2002). *Multiple, compound and intersectional discrimination: bringing the experiences of the most marginalised to the fore*. Turku: Institute for Human Rights, Åbo Akademi University. [www.abo.fi/instut/imr/norfa/timo.pdf].

Makkonen, T. (2006). *Diskrimineerimise peamised põhjused, vormid ja tagajärjed*. Helsinki: International Office for Migration. [http://iom.fi/elearning/files/national_law/estonia/essential_reading/DISKRIMINEERIMISEPEAMISEDPOHJUSED_final_EST.pdf].

Maruste, R. (1993). *Inimõigused ja ausa õigusemõistmise põhimõtted*. Tallinn: Õigusteabe AS Juura.

Masso, M., Pedastsaar, K. (2006). *Puuetega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuring. Uuringuraport*. Tallinn: Sotsiaalministeerium. [http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Puuetega_inimeste_uuringu_raport/\$file/Puuetega_inimeste_uuringu_raport.pdf].

Moon, G. (2007). *Justice: Multiple discrimination*. Equal Opportunities Commission: Website for legal advisers. [www.edf.org.uk/news/Multiple%20Discrimination.doc].

Murd, M., Saar, E. (2007). Ebavõrdsuse edasikandumine. Teoses *Sotsiaalne ebavõrdsus*, 34–40. Tallinn: Eesti Statistikaamet.

Offe, C. (1998). 'Homogeneity' and Constitutional Democracy: Coping with Identity Conflicts through Group Rights. *Journal of Political Philosophy*, vol. 6, 113–141.

Proos, I. (2005). Eestivenelaste keeleoskus ja suhtumine 2007. aasta gümnaasiumireformi. Kogumikus *Integratsiooni monitooring 2005: uuringu aruanne*. Tallinn: TLÜ rahvusvaheliste ja sotsiaaluuringute instituut.

Raschke, J. (1988). *Soziale Bewegungen. Ein historisch-systematischer Grundriß*. Frankfurt/New York: Campus.

Riigi Teataja, 6.7.1992, 26, 349.

Riigi Teataja II, 2005, 17, 51.

Rikmann, E., Lagerspetz, M., Pernik, P., Tuisk, T. (2002). *Poliitilise osaluse dilemmad Eesti poliitilises kultuuris: kuuluvus ja kodanikuidentiteet. Uurimusraport*. Tallinn: MSI. [www.riigikogu.ee/msi_arhiiv/uurimused/ER.html].

Rose, R. (2004). *First European Quality of Life Survey: Participation in civil society*. Vienna: Institute for Advanced Studies.

Rõõm, T., Kallaste, E. (2004). *Naised-mehed Eesti tööturul: palgaerinevuste hinnang. Poliitikaanalüüs 2004/8*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. [www.praxis.ee/data/Palgaerinevus_veebi0.pdf].

Saar-Poll OÜ. (2006). *Mitte-eestlaste perspektiivid. Elanikkonnaküsitlus, kevad 2006*. Tallinn: Saar Poll. [www.migfond.ee/ee/files/Mitte-eestlaste%20migratsiooni%20aruanne%202006.doc].

Sapsford, R. (1999). *Survey Research*. London etc: Sage.

Sooline palgaerinevus: päritolu ja poliitilised meetmed. (2006). Rahvusvaheline uuring. [http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2006/ke7606200_en.pdf].

Sotsiaalministeerium. (2006). *Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased*. Teemaleht. Tallinn: Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2006.

Sotsiaalsektor arvudes 2005. (2005). Sotsiaalministeerium. [[www.sm.ee/est/HtmlPages/sotsiaalsektor_2005/\\$file/sotsiaalsektor_2005.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/sotsiaalsektor_2005/$file/sotsiaalsektor_2005.pdf)].

Swartz, D. (2000). Pierre Bourdieu: The Cultural Transmission of Social Inequality. Teoses D. Robbins (toim). *Pierre Bourdieu Volume II*, 207–217. London: Sage Publications.

Tomei, M. (2003). Discrimination and equality at work: A review of the concepts. *International Labour Review*, 142 (203), 401–418.

Toomse, M. (2007). Hariduslik ebavõrdsus. Teoses *Sotsiaalne ebavõrdsus. Eesti statistika*. Tallinn: Eesti Statistikaamet.

Tööelu baromeeter 2005. Elanikkonna uuringu aruanne. (2006). Saar Poll OÜ, tellija EV Sotsiaalministeerium. [[www.sm.ee/est/HtmlPages/TooeluBaromeeter-aruanne16-01-2006/\\$file/T%C3%B6%C3%B6elu%20Baromeeter-aruanne%2016-01-2006.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/TooeluBaromeeter-aruanne16-01-2006/$file/T%C3%B6%C3%B6elu%20Baromeeter-aruanne%2016-01-2006.pdf)].

Willis, P. (1977). *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Farnborough, England: Saxon House.

Vaher, B., Seeder, K. (toim). (2007). *Töö ja pere. Paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhõive*. Tallinn: Eesti Tööandjate Keskkliit.

Vöörmann, R., Helemäe, J. (2003). Ethnic Relations in Estonia`s Post-Soviet Business Community. *Ethnicities* 3(4), 5009–5030.

Unequal treatment on grounds of individual or social characteristics: Attitudes, experiences and awareness of the population in Estonia – Summary

The present research report discusses how and to what extent residents of Estonia perceive and experience discrimination, i.e., unequal treatment on grounds of individual or social (e.g., belongingness to a minority group) characteristics, along with their readiness to act in case of such treatment. When introducing anti-discrimination policies, raising the popular awareness of equal rights, the ability to recognize discriminatory practices, and the readiness to act against them are major challenges. Knowledge about to what extent such practices has been experienced by different social groups is also crucial for efforts of developing policies targeting probable victims of unequal treatment.

The report is based on a population survey conducted from May to June, 2007 with a sample of 1208 respondents, representative of the regional, gender, and age distribution of the population over 18 years of age.

Comparisons are made between different social groups as to their views, experiences and ways of reacting to discriminatory practices. The respondents were asked to identify social and individual characteristics, which in their opinion were more or less frequent grounds for unequal treatment. They were also asked to rate the frequency of such treatment taking place in different spheres of social life, i.e., work and employment (6 items), education (6 items), services (7 items), private life (5 items), and the media (4 items). The respondents reported, whether they or any of their acquaintances had been subjected to such treatment during the past three years' time. If that had been the case, they gave information about the incident and about whether and how the subject of unequal treatment had reacted.

The sphere of social life most often mentioned as including discriminatory practices was work and employment, the second was the sphere of services. The most frequent grounds for claimed experiences of discrimination by the respondents or their acquaintances were ethnicity and age; they were followed by social networking (or lack thereof), wealth (or lack thereof), lacking fluency in the Estonian language, and disability or long-term health problems. On the other hand, gender, sexual orientation, race, and religion were rarely mentioned. Minority ethnicity, but also higher education, middle-to-high income and belonging to the age group of young adults were variables connected to a higher-than average frequency of reporting on discriminatory treatment.

The respondents' perception of discrimination is discussed as a function of public discussion, information shared by peers, and direct experience. It is influenced by the respondents' involvement in different spheres of activities as well as by their expectations of fair treatment. Therefore, measures aimed at supporting equal participation in society will not necessarily result in any immediate diminution of reporting on discriminatory practices.

Lisa 1. KÜSITLUSANKEET

ISIKUOMADUSTE VÕI SOTSIAALSE POSITSIOONI TÕTTU ASET LEIDEV EBAVÕRDNE KOHTLEMINE VÕRDSETE VÕIMALUSTE AASTA ELANIKKONNAKÜSITLUS

Küsitleja nimi _____, töötõendi nr _____

1. Maakond:

Tallinn
 Harjumaa
 Hiiumaa
 Ida-Virumaa
 Jõgevamaa
 Järvamaa
 Läänemaa
 Lääne-Virumaa
 Põlvamaa
 Pärnumaa
 Raplamaa
 Saaremaa
 Tartumaa
 Valgamaa
 Viljandimaa
 Võrumaa

2. Täpsem asukoht:

VALD MÄRKIGE KA
 SIIS, KUI TEGEMIST
 ON ALEVI, ALEVIKU
 VÕI KÜLAGA

1. linn

2. vald

3. alev.....

4. alevik.....

5. küla.....

3. Linnaosa Tallinnas:

1. Põhja-Tallinn
2. Haabersti
3. Kesklinn
4. Kristiine
5. Lasnamäe
6. Pirita
7. Mustamäe
8. Nõmme

4. Elupiirkond asulas:

1. keskuses
2. äärealal või
 mikrorajoonis

5. Maja tüüp:

1. individuaal-
 maja
2. paarismaja/
 ridaelamu
3. maja kuni 12
 korteriga
4. maja rohkem
 kui 12
 korteriga
5. ühiselamu
6. muu, mis?

.....

6. Valimipiirkond

7. Valimipunkti nr

8. Vastaja nr

9. Intervjuu läbiviimise keel:

- eesti keel
- vene keel

10. Intervjuu toimumise kuupäev

11. Intervjuu alguse kellaeg

_____ tund _____
 min

2007. a on kuulutatud Euroopas võrdsete võimaluste aastaks. Sotsiaalministeerium soovib edaspidises töös tõsta inimeste teadlikkust ebavõrdsest kohtlemisest ning oma õigustest.

Käesoleva küsitluse eesmärk on uurida, mida arvavad Eesti elanikud, sealhulgas ka Teie, ebavõrdsest kohtlemisest Eesti ühiskonnas ja kas olete sellega ka ise kokku puutunud. Kõikidele küsimustele vastamine on vabatahtlik ning Teie vastused on anonüümsed. Uuringutulemusi käsitletakse üldistatult ning ei seostata konkreetselt Teie isikuga mingil moel.

Ebavõrdne kohtlemine

Järgnevad küsimused puudutavad Teie ja Teie tuttavate või lähikondlaste kogemusi inimeste ebavõrdsest kohtlemisest meie ühiskonnas. Inimesed on erinevad ja neid koheldakse erinevalt. Vahel, kuigi mitte alati, võib see tähendada ka ebavõrdset kohtlemist.

Ebavõrdse kohtlemise all mõtleme seda, kui inimest või inimeste gruppi koheldakse samalaadses olukorras teistest halvemini.

1. Ebavõrdse kohtlemise aluseid võib olla erinevaid. Järgnevas on loetletud nendest mõned. Kas Teie tähelepanekute järgi koheldakse Eestis ühtesid inimesi teistest halvemini selliste asjaolude tõttu? Hinnake, kas seda tuleb ette tihti, aeg-ajalt, harva, või üldse mitte. ÜKS VASTUS IGALE REALE

KAART 1

	tihti	aeg-ajalt	harva	üldse mitte	ei oska öelda
Soo tõttu	1	2	3	4	5
Vanuse tõttu	1	2	3	4	5
Puude või pikaajalise terviseprobleemi tõttu	1	2	3	4	5
Rahvuse, etnilise kuuluvuse tõttu	1	2	3	4	5
Varalise seisundi tõttu	1	2	3	4	5
Emakeele tõttu	1	2	3	4	5
Riigikeele puuduliku oskuse tõttu	1	2	3	4	5
Raseduse tõttu	1	2	3	4	5
Usuliste või muude maailmavaatelistest veendumuste tõttu	1	2	3	4	5
Tutvusringkonna või selle puudumise tõttu	1	2	3	4	5
Rassitunnuste tõttu	1	2	3	4	5
Füüsiliste eripärade tõttu (kasv, kehakaal, keha proportsioonid)	1	2	3	4	5
Väljanägemise tõttu (riietusstiil, tätoveeringud vms)	1	2	3	4	5
Elukutse tõttu	1	2	3	4	5
Elukoha paiknemise tõttu	1	2	3	4	5
Seksuaalsete eelistuste tõttu	1	2	3	4	5
Perekonnaseisu tõttu	1	2	3	4	5
Alaealiste laste olemasolu tõttu	1	2	3	4	5
Poliitiliste vaadete või erakonda kuulumise tõttu	1	2	3	4	5
Mineviku tõttu [nt kohtulik karistus, vanglakaristus, NLi ajal kommunistlikku parteisse kuulumine, represseeritud isikud]	1	2	3	4	5

Kodakondsuse tõttu	1	2	3	4	5
Muu asjaolu tõttu, millise?	1	2	3	4	5
.....					

2. Esitan Teile nüüd kaardi, millel on kirjas valdkonnad ja situatsioonid, kus võib mõnikord tulla ette inimeste ebavõrdset kohtlemist. Kas ja millistes olukordades on Teil endal tulnud kogeda viimase kolme aasta jooksul ebavõrdset kohtlemist isikuomaduste või kuuluvuse tõttu mõnda ühiskonna vähemusgruppi?

VÕIB MITU VASTUST. KAART 2

	2. Kõik juhtumid	3. Sh viimane juhtum
TÖÖ VALDKOND		
Tööle võtmisel	1	1
Töö tasustamisel	2	2
Tööülesannete jagamisel	3	3
Edutamisel	4	4
Töösuhte lõpetamisel	5	5
Muus töövaldkonnaga seotud olukorras	6	6
HARIDUSE VALDKOND		
Lasteaiakoha andmisel	7	7
Üldhariduskooli võtmisel	8	8
Kutse- või kõrgkooli võtmisel	9	9
Hindamisel	10	10
Kajastamisel kooliõpikutes ja õppetundides	11	11
Muus haridusega seotud olukorras	12	12
TEENUSTE VALDKOND		
Ühistranspordis	13	13
Avalikule teabele juurdepääsul	14	14
Tervishoiuteenuste kättesaamisel	15	15
Eluaseme soetamisel/üürimisel	16	16
Pangalaenu saamisel	17	17
Teenindamisel kauplustes või ettevõtetes	18	18
Muus teenustega seotud olukorras	19	19
SOTSIAALSETE SUHETE VALDKOND		
Naabrite poolt	20	20
Töökaaslaste poolt	21	21
Ühingutes ja seltsides	22	22
Perekondlikes suhetes	23	23
Muus sotsiaalsete suhetega seotud olukorras	24	24
MEEDIA VALDKOND		

Kajastamisel ajakirjanduses	25	25
Kajastamisel raadios või televisioonis	26	26
Kajastamisel Internetis	27	27
Muus meediaga seotud olukorras	28	28

RIIGIVÕIM JA KORRAKAITSE

Korrakaitseorganite poolt	29	29
Kohtus	30	30
Kaitseväes	31	31
Asjaajamisel ametkondadega (nt kohalikus omavalitsuses, riigiasutustes)	32	32
Ametkondlike või poliitiliste otsuste langetamisel (nt kohalikus omavalitsuses, riigiasutustes)	33	33
Muus riigivõimu ja korrakaitsega seotud olukorras	34	34

MUU VALDKOND

Muu valdkonnaga seotud olukorras, millises?	35	35
Ei ole kogenud ebavõrdset kohtlemist viim. 3 aasta jooksul	36	KÜS.12

KUI KÜSIMUSES 2 MAINITI VASTUSEID 1–35:

3. Missugusesse valdkonda või valdkondadesse kuulus viimane juhtum?

KÜSIMUSED 4–11 PUUDUTAVAD VIIMAST JUHTUMIT

4. Kirjeldage seda viimast juhtumit lühidalt. KIRJUTAGE ÜLES

5. Missugused omadused võisid olla selle põhjuseks? VÕIB MITU VASTUST

KAART 1

Sugu	1
Vanus	2
Puue või pikaajaline terviseprobleem	3
Rahvus, etniline kuuluvus	4
Varaline seisund	5
Emakeel	6
Riigikeele puudulik oskus	7
Rasedus	8
Usulised või muud maailmavaatelised veendumused	9
Tutvusringkond või selle puudumine	10
Rassitunnused	11
Füüsilised iseärasused (kasv, kehakaal, keha proportsioonid)	12
Väljanägemine (riietusstiil, tätoveeringud vms)	13
Elukutse	14
Elukoha paiknemine	15
Seksuaalsed eelistused	16
Perekonnaseis	17

Alaealiste laste olemasolu	18
Poliitilised vaated või erakonda kuulumine	19
Minevikuga seotu (nt kohtulik karistus, vanglakaristus, NLi ajal kommunistlikku parteisse kuulumine, repressseeritud isikud)	20
Kodakondsus	21
Muu asjaolu, milline?	22

6. Millal see juhtus?

Möödunud kuu jooksul	1
Rohkem kui üks kuu, kuid vähem kui pool aastat tagasi	2
Pool aastat kuni üks aasta tagasi	3
Rohkem kui üks aasta tagasi	4
Ei oska öelda	5

7. Kas Te taolise kohtlemise tagajärjel kannatasite kahju? VÕIB MITU VASTUST

Kannatasin materiaalsel kahju	1
Kannatasin moraalset kahju	2
Sain füüsilisi vigastusi	3
Kannatasin psühholoogilist või emotsionaalset kahju (nt hirm, stress, lootusetuse tunne)	4
Kahju suudeti vältida sekkumise tõttu	5
Ei kannatanud mingit kahju	6
Ei tea, ei oska öelda	7

8. Mida te tegite, et parandada ebavõrdset olukorda või saada selle eest hüvitust? VÕIB MITU VASTUST KAART 3

Tegin ebaõigesti tegutsejale / vastavale isikule märkuse	1
Pöördusin tema kõrgema ülemuse või vastava töötaja poole	2
Pöördusin oma ülemuse või vastava töötaja poole	3
Pöördusin mõne ametiasutuse poole	4
Pöördusin kohtu poole	5
Pöördusin politseisse või korrakaitse	6
Teavitasin ajakirjandust (k.a raadio või TV)	7
Pöördusin ametiühingu poole	8
Pöördusin muu kodanikeühenduse poole	9
Otsisin abi tuttavatelt või sugulastelt	10
Tegutsesin muul viisil, kuidas?	11
Ei teinud midagi olukorra parandamiseks või hüvitise saamiseks	12 KÜS. 11

KUI KÜS. 8 VARIANDID 1–11:

9. Miks Te seda tegite? VÕIB MITU VASTUST. KAART 4

Et muuta ebavõrdse kohtlemise tulemust, tagajärge või otsust	1
Et teisi ei koheldaks ebavõrdselt	2
Et saada rahalist kompensatsiooni või hüvitist	3
Et juhtida tähelepanu ebavõrdsele kohtlemisele	4
Et mind ebavõrdselt kohelnud isik või institutsioon saaks karistatud	5
Et mind ebavõrdselt kohelnud isik või institutsioon vabandaks oma teguviisi pärast	6
Midagi muud, mida?	7
<i>Ei oska öelda, ei tea</i>	8

10. Kas Te sellega saavutasite seda, mida soovisite? ÜKS VASTUS

Jah, saavutasin	1
Osaliselt saavutasin	2
Ei saavutanud	3
Lahendust ei ole veel (protsess käib)	4
<i>Ei tea, ei oska öelda</i>	5

KUI KÜSIMUSES 8 VARIANT 12 („EI TEINUD MIDAGI...“):

11. Miks Te ei teinud midagi olukorra parandamiseks? VÕIB MITU VASTUST. KAART 5

Asi ei olnud minu jaoks sedavõrd oluline	1
Sellest ei oleks olnud kasu niikuinii	2
Pidasin seda rahaliselt liiga kulukaks	3
Pidasin seda liiga ajakulukaks	4
Ma ei soovinud tähelepanu	5
Kartsin halbu tagajärge	6
Mulle soovitati seda mitte teha	7
Ma ei teadnud, kelle poole pöörduda, et saada abi	8
Muu põhjus, milline?	9
<i>Ei tea, ei oska öelda</i>	10

KÕIK VASTAJAD:

12. Kas te teate, kas mõni Teie sugulane, sõber või tuttav on viimase kolme aasta jooksul sattunud olukordadesse, kus neid on koheldud teistest halvemini nende isikuomaduste või kuuluvuse tõttu mõnda ühiskonnagruppi?

KAART 2

	12. Kõik juhtumid	13. Sh viimane juhtum
TÖÖ VALDKOND		
Töäle võtmisel	1	1
Töö tasustamisel	2	2

Tööülesannete jagamisel	3	3
Edutamisel	4	4
Töösuhte lõpetamisel	5	5
Muus töövaldkonnaga seotud olukorras	6	6
HARIDUSE VALDKOND		
Lasteaiakoha andmisel	7	7
Üldhariduskooli võtmisel	8	8
Kutse- või kõrgkooli võtmisel	9	9
Hindamisel	10	10
Kajastamisel kooliõpikutes ja õppetundides	11	11
Muus haridusega seotud olukorras	12	12
TEENUSTE VALDKOND		
Ühistranspordis	13	13
Avalikule teabele juurdepääsul	14	14
Tervishoiuteenuste kättesaamisel	15	15
Eluaseme soetamisel/üürimisel	16	16
Pangalaenu saamisel	17	17
Teenindamisel kauplustes või ettevõtetes	18	18
Muus teenustega seotud olukorras	19	19
SOTSIAALSETE SUHETE VALDKOND		
Naabrite poolt	20	20
Töökaaslaste poolt	21	21
Ühingutes ja seltsides	22	22
Perekondlikes suhetes	23	23
Muus sotsiaalsete suhetega seotud olukorras	24	24
MEEDIA VALDKOND		
Kajastamisel ajakirjanduses	25	25
Kajastamisel raadios või televisioonis	26	26
Kajastamisel Internetis	27	27
Muus meediaga seotud olukorras	28	28
RIIGIVÕIM JA KORRAKAITSE		
Korraldusorganite poolt	29	29
Kohtus	30	30
Kaitseväes	31	31
Asjaajamisel ametkondadega (nt kohalikus omavalitsuses, riigiasutustes)	32	32

Ametkondlike või poliitiliste otsuste langetamisel (nt kohalikus omavalitsuses, riigiasutustes)	33	33
Muus riigivõimu ja korrakaitsega seotud olukorras	34	34
MUU VALDKOND		
Muu valdkonnaga seotud olukorras, millises?	35	35
Ma ei ole teadlik sõprade või lähedaste ebavõrdsest kohtlemisest viim. 3 aasta jooksul	36	KÜS. 23

KUI KÜSIMUSES 12 MAINITI VASTUSEID 1-35

13. Missugusesse valdkonda või valdkondadesse kuulub viimane juhtum?

KÜSIMUSED 14–22 PUUDUTAVAD VIIMAST JUHTUMIT

14. Kirjeldage seda juhtumit lühidalt. KIRJUTAGE ÜLES

15. Missugused omadused võisid olla selle põhjuseks? VÕIB MITU VASTUST KAART 1

Sugu	1
Vanus	2
Puue või pikaajaline terviseprobleem	3
Rahvus, etniline kuuluvus	4
Varaline seisund	5
Emakeel	6
Riigikeele puudulik oskus	7
Rasedus	8
Usulised või muud maailmavaatelised veendumused	9
Tutvusringkond või selle puudumine	10
Rassilised tunnused	11
Füüsilised eripärad (kasv, kehakaal, keha proportsioonid)	12
Väljanägemine (rietusstiil, tätoveeringud vms)	13
Elukutse	14
Elukoht	15
Seksuaalsed eelistused	16
Perekonnaseis	17
Alaealiste laste olemasolu	18
Poliitilised vaated või erakonda kuulumine	19
Minevikuga seotu (nt kohtulik karistus, vanglakaristus, NLi ajal kommunistlikku parteisse kuulumine, represseeritud isikud)	20
Kodakondsus	21

Muu asjaolu, milline?	22
<i>Ei oska öelda</i>	23

16. Kes oli see inimene Teile? ÜKS VASTUS

Minu perekonna liige	1
Minu sugulane	2
Minu töö- või koolikaaslane	3
Minu lähedane sõber	4
Minu tuttav	5
Minu naaber	6
Keegi teine, kes? [VASTAJA JA KÕNEALUSE ISIKU SUHTE KIRJELDUS, MITTE ISIKU NIMI]	7
.....	

17. Millal see juhtus?

Möödunud kuu jooksul	1
Rohkem kui üks kuu, ent vähem kui pool aastat tagasi	2
Pool aastat kuni üks aasta tagasi	3
Rohkem kui üks aasta tagasi	4
<i>Ei oska öelda</i>	5

18. Kas ta taolise kohtlemise tagajärjel kannatas kahju? VÕIB MITU VASTUST

Kannatas materiaalsel kahju	1
Kannatas moraalset kahju	2
Sai füüsilisi vigastusi	3
Kannatas psühholoogilist või emotsionaalset kahju (nt hirm, stress, lootusetuse tunne)	4
Kahju suudeti vältida sekkumise tõttu	5
Ei kannatanud mingit kahju	6
<i>Ei tea, ei oska öelda</i>	7

19. Mida ta tegi, et parandada ebaõiglast olukorda või saada selle eest hüvitist? VÕIB MITU VASTUST. KAART 3

Tegi ebaõigesti tegutsejale märkuse	1
Pöördus tema kõrgema ülemuse või vastava töötaja poole	2
Pöördus oma ülemuse või vastava töötaja poole	3
Pöördus mõne ametiasutuse poole	4
Pöördus kohtu poole	5
Pöördus politseisse või korrakaitse	6
Teavitas ajakirjandust (sh ka raadio või TV)	7
Pöördus ametiühingu poole	8
Pöördus muu kodanikeühenduse poole	9

Otsis abi tuttavatelt või sugulastelt	10
Tegutses muul viisil, kuidas?	11
Minu teada ei teinud ta midagi olukorra parandamiseks või hüvitise saamiseks	12 KÜS.22

KUI KÜS. 19 vastati var. 1–11:

20. Miks ta seda Teie arvates tegi? VÕIB MITU VASTUST. KAART 4

Et muuta ebavõrdse kohtlemise tulemust, tagajärge või otsust	1
Et teisi ei koheldaks ebavõrdselt	2
Et saada rahalist kompensatsiooni või hüvitist	3
Et juhtida tähelepanu ebavõrdsele kohtlemisele	4
Et teda ebavõrdselt kohelnud isik või institutsioon saaks karistatud	5
Et teda ebavõrdselt kohelnud isik või institutsioon vabandaks oma teguviisi pärast	6
Midagi muud, mida?	7
<i>Ei tea, ei oska öelda</i>	8

21. Kas ta sellega saavutas seda, mida ta soovis? ÜKS VASTUS

Jah, saavutas	1
Osaliselt saavutas	2
Ei saavutanud	3
Lahendust ei ole veel (protsess käib)	4
<i>Ei tea, ei oska öelda</i>	5

KUI KÜSIMUSES 19 VASTUSEVARIANT 12 (“EI TEINUD MIDAGI...”):

22. Miks ta ei teinud midagi olukorra parandamiseks? VÕIB MITU VASTUST. KAART 5

Asi ei olnud tema jaoks sedavõrd oluline	1
Sellest ei oleks olnud kasu niikuinii	2
Ta pidas seda rahaliselt liiga kulukaks	3
Ta pidas seda liiga ajakulukaks	4
Ta ei soovinud tähelepanu	5
Ta kartis halbu tagajärge	6
Talle soovitati seda mitte teha	7
Ta ei teadnud, kelle poole pöörduda, et saada abi	8
Muu põhjus, milline?	9
<i>Ei tea, ei oska öelda</i>	10

KÕIK VASTAJAD:

23. Kas Teie arvates on inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis...

Väga tõsine probleem	1
Pigem tõsine probleem	2

Ei ole kuigi tõsine probleem	3	
Ei ole üldse probleemiks	4	KÜS. 25
Ei tea, ei oska öelda	5	KÜS. 25

24. Mida tuleks teha, et vähendada Eestis inimeste ebavõrdset kohtlemist? Valige kuni viis kõige olulisemat teed. KAART 6

Parandada seadusandlust	1
Julgustada inimesi teatama ebavõrdsest kohtlemisest	2
Teavitada inimesi oma õigustest	3
Inimestel ühineda oma õiguste kaitseks	4
Teavitada inimesi abi saamise võimalustest ebavõrdse kohtlemise puhul	5
Muuta abi saamine lihtsamaks	6
Karmistada karistusi ebavõrdse kohtlemise puhul	7
Kasvatada ühiskonnas sallivust ja kultuursust	8
Haridussüsteem lasteaiast ülikoolini peaks käsitlema võrdse kohtlemise ja sallivuse põhimõtteid	9
Midagi muud, mida?	10
Ei ole vaja midagi teha	11
<i>Ei oska öelda</i>	12

KÕIK VASTAJAD:

Lõpuks veel mõned küsimused Teie enda kohta. Nagu eelmistelegi küsimustele, on nendele vastamine vabatahtlik. Teie vastuseid käsitletakse anonüümsetena.

Kõigepealt mõned küsimused, mis puudutavad Teid ennast ja Teie peret.

25. Vastaja sugu

Mees	1
Naine	2

26. Teie sünniaasta on:

19.....

27. Mis on Teie rahvus?

Eestlane	1
Venelane	2
Muu, mis?	3

28. Mis on Teie kodakondsus?

Eesti kodanik	1
Venemaa kodanik	2
Muu välisriigi kodanik, millise?.....	3
Määratlemata kodakondsus (nt endise N Liidu kodanik)	4

29. Mis on Teie emakeel?

Eesti keel	1	KÜS 31
Vene keel	2	
Muu keel, mis?.....	3	

KUI VENE VÕI MUU KEEL:

30. Kui hästi suudate suhelda eesti keeles?

Hästi	1
Keskmiselt	2
Veidi	3
Ei suuda üldse eesti keeles suhelda	4

KÕIK VASTAJAD:

31. Milline on Teie perekonnaseis praegu? ÜKS VASTUS

Abielus	1
Vabas kooselus, vabaabielus	2
Elan abikaasast lahus	3
Lahutatud	4
Lesk	5
Vallaline (pole olnud abielus)	6
Muu	7

32. Mitu inimest elab Teiega koos ühes majapidamises (leibkonnas)?

Kokku:..... inimest (sh ka Teie ise)

33. Neist on 18-aastaseid või vanemaid täiskasvanuid:inimest

34. Neist on 7–17-aastaseid lapsi või noori:inimest

35. Neist on 6-aastaseid või nooremaid lapsi:inimest

KONTROLLIGE, ET ARVUD LEIBKONNA KOHTA KLAPIKSID (VT KÜS. 32 VASTUST)

36. Kas Teil on veel ka lapsi, kes ei ela pidevalt Teie juures?

- 1.Jah, kokku inimest
2.Ei KÜS. 40

37. Neist on 18-aastaseid või vanemaid täiskasvanuid:inimest

38. Neist on 7–17-aastaseid lapsi või noori:inimest

39. Neist on 6-aastaseid või nooremaid lapsi:inimest

KONTROLLIGE, ET ARVUD MUJAL ELAVATE LASTE KOHTA KLAPIKSID (VT KÜS. 36 VASTUST)

KÕIK VASTAJAD:

40. Milline on Teie kõrgeim lõpetatud haridus?

	40. Vastaja	41. Abikaasa/elukaaslane
Algharidus	1	1
Põhiharidus	2	2
Keskharidus	3	3
Kesk-eriharidus põhikooli baasil	4	4
Kutseharidus, kesk-eriharidus keskkooli baasil	5	5
Kõrgharidus	6	6

41. Kui olete praegu abielus või vabaabielus, siis milline on Teie abikaasa/elukaaslase kõrgeim lõpetatud haridus?

42. Missugune on Teie peamine tegevus praegu? ÜKS VASTUS. KAART 7

	42. Vastaja	43. Abikaasa/elukaaslane
Palgatöö täiskoormusega (vähemalt 35 tundi nädalas)	1	1
Palgatöö osalise koormusega (alla 35 tunni nädalas)	2	2
Ettevõtja (oma firma(de) juhtimine)	3	3
FIE	4	4
Perefirma või oma talupidamise töödes osalemine	5	5
Töötu / ei tööta (otsib tööd)	6	6
Õppur	7	7
Vanadus- või teenitud aastate pensionil	8	8
Pensionil muu põhjuse tõttu (nt töövõimetus)	9	9
Kodune (ei otsi aktiivselt tööd)	10	10
Kaitseteenistuses	11	11
Lapsehoolduspuhkusel	12	12
Muu, mis?	13	13

43. Kui olete abielus või vabaabielus, siis milline on teie abikaasa/elukaaslase peamine tegevus? ÜKS VASTUS. KAART 7

44. Paljud inimesed on mõne ühenduse või organisatsiooni liikmed. Kas Te kuulute mõnda järgnevatest ühendustest ja osalete nende tegevuses? ÜKS VASTUS IGALE REALE. KAART 8

	Kuulun ja osalen aktiivselt	Kuulun, aga ei osale aktiivselt	Kuulusin varem, aga mitte praegu	Pole iialgi kuulunud	Ei oska öelda
Poliitiline erakond	1	2	3	4	5
Ametiühing	1	2	3	4	5
Kutseühing või tööandjate ühing	1	2	3	4	5
Kirik või usuühing	1	2	3	4	5
Spordi-, vaba aja või kultuuriselts (ka nt üliõpilasselts)	1	2	3	4	5
Muu ühendus või organisatsioon	1	2	3	4	5

45. Missugusesse vahemikku jäävad Teie enda sissetulekud KUUS (neto e ilma tulumaksuta)? KAART 9

Kuni 1000 kr.	1
1001–2000 kr.	2
2001–3000 kr.	3
3001–4000 kr.	4
4001–6000 kr.	5
6001–8000 kr.	6
8001 – 10 000 kr.	7
10 001 – 15 000 kr.	8
Üle 15 000 kr.	9
<i>Keeldub avaldamast</i>	10
<i>Ei oska öelda</i>	11

46. Kui suured on teie majapidamise sissetulekud ühe liikme kohta KUUS (neto e ilma tulumaksuta)? KAART 10

Kuni 2000 kr	1
2001–3000 kr	2
3001–4000 kr	3
4001–6000 kr	4
6001–8000 kr	5
8001 – 10 000 kr	6
10 001 – 12 000 kr	7

Üle 12 000 kr	8
<i>Keeldub avaldamast</i>	9
<i>Ei oska öelda</i>	10

47. Kas Teil on mõni pikaajaline haigus, vaegus või puue, mis on kestnud või tõenäoliselt kestab 6 kuud või kauem?

Jah	1	
Ei	2	KÜS. 49
Ei soovi vastata	3	KÜS. 49

KUI JAH:

48. Kas Te vajate selle tõttu oma igapäevaseks toimetulekuks kõrvalist abi?

Jah	1
Ei	2

KÕIK VASTAJAD:

49. Kas Teie majapidamises elab inimesi, kellel on mõni pikaajaline haigus, vaegus või puue, mis on kestnud või tõenäoliselt kestab 6 kuud või kauem?

Jah	1	
Ei	2	KÜS. 51
Ei soovi vastata	3	KÜS. 51

KUI JAH:

50. Kas nad vajavad oma igapäevases toimetulekus kõrvalist abi?

Jah	1
Ei	2

KÕIK VASTAJAD:

51. Kas soovite veel midagi lisada meie küsitluse teemadel?

Intervjueerija märkused vastaja või intervjuu iseärasuste kohta:

52. Ankeedi keel: 1 /eesti

Lisa 2. DISKRIMINEERIMINE 2007 – KÜSITLEJA JUHEND

2007 – VÕRDSETE VÕIMALUSTE AASTA ELANIKKONNAKÜSITLUS ISIKU TUNNUSTE VÕI SOTSIAALSE POSITSIOONI TÕTTU ASET LEIDEV EBAVÕRDNE KOHTLEMINE

Uurimuse taust

2007. a on kuulutatud Euroopas võrdsete võimaluste aastaks. Selle raames soovib sotsiaalministeerium tõsta inimeste teadlikkust ebavõrdsest kohtlemisest ning oma õigustest. Käesoleva üle-riigilise küsitluse eesmärgiks on selgitada välja, mida arvavad Eesti elanikud ebavõrdsest kohtlemisest ja kas nad on sellega ka ise kokku puutunud.

Olulised täpsustused ebavõrdse kohtlemise kohta

Ebavõrdse kohtlemise all mõeldakse antud uurimuses järgmist:

* Kui inimest või inimeste gruppi koheldakse **samalaadses olukorras halvemini võrreldes teiste inimestega** tema teatud omaduste või sotsiaalse kuuluvuse tõttu.

* Ebavõrdne kohtlemine on eelarvamuslik suhtumine kellessegi ilma, et oleks antud teisele poolele võimalust vastupidist tõestada.

* **Isikuomaduste** all, mis tingivad ebavõrdse kohtlemise tunnetamist, mõeldakse indiviidi füüsilistest eripäradest, nahavärvist, rasedusest, puuetest, soost, vanusest, riietusstiilist jms ebavõrdsemat kohtlemist võrreldes teiste inimestega. (Siia ei kuulu erinev kohtlemine, mis tuleneb inimese halvast käitumisest, lohakusest vms iseloomuomadustest.)

* **Sotsiaalse positsiooni** tõttu aset leidva ebavõrdse kohtlemise puhul peame silmas näiteks elukutsest, töökohast, haridusest, perekondlikest sidemetest, kuuluvusest mõnda vähemusgruppi jne lähtuvat ebavõrdse kohtlemise tunnetamist. (Siia ei kuulu iseloomust või kasvatusel tingitud halva käitumise juhud, nagu perevägivald, nääklemised naabritega jms.)

KAARTE 1 JA 2 TOHIB JÄTTA VASTAJA KÄTTE TERVEKS KÜSITLUSE AJAKS, ET LIHTSUSTADA TEMA VASTAMIST!

1. Mõningaid selgitusi ja märkusi kaardil 1 toodud mõistete kohta

Soo tõttu	Kivistunud arusaamad näiteks tööjaotusest meeste ja naiste vahel, ebavõrdne tasustamine tööl olenevalt soost jne
Vanuse tõttu	Liiga noor või liiga vana
Puude või pikaajalise terviseprobleemi tõttu	Invaliidsus, kogelemine, allergia vm pikaajalisem haigus
Rahvuse, etnilise kuuluvuse tõttu	Ei pruugi olla seotud kodakondsusega
Varalise seisundi tõttu	Vaesem või jõukam varaliselt
Emakeele tõttu	Ei pruugi olla seotud kodakondsusega
Riigikeele puuduliku oskuse tõttu	Riigikeelena peetakse silmas eesti keelt
Raseduse tõttu	Küsimuses 5 meestele mitte esitada!
Usuliste või muude maailmavaatelistele veendumuste tõttu	Peale usuliste ka muud vaated: nt roheline mõtteviis, taimetoitlus vms (mitte poliitilised vaated)
Tutvusringkonna või selle puudumise tõttu	Inimese kogetus, et teatud olukordades on tal vajalik tunda „õigeid“ inimesi, et arvesse võetud saada; või et „valede“ inimestega lävimine on mõjunud negatiivselt sellele, kuidas teda koheldakse.
Rassiliste tunnuste tõttu	Nahavärv, silmade, ninakuju
Füüsiliste eripärade tõttu (kasv, kehakaal, keha proportsioonid)	Siin ei ole mõeldud füüsilist puuet.
Väljanägemise tõttu (riietusstiil, tätoveeringud vms)	Siin ei ole mõeldud kasvu, kaalu vms füüsilisi omadusi.
Elukutse tõttu	Ametist või ka töökohast tingitud negatiivne suhtumine
Elukoha paiknemise tõttu	Maal, linnas või teatud piirkonnas
Seksuaalsete eelistuste tõttu	Bi-, trans- või homoseksuaalsus vms tavapärasest erinev seksuaalne orientatsioon
Perekonnaseisu tõttu	Abielus või vallaline, laste arv
Alaealiste laste olemasolu tõttu	Alla 16-aastased lapsed
Poliitiliste vaadete või erakonda kuulumise tõttu	Siin siis mitte usulised või muud maailmavaated
Mineviku tõttu (nt kohtulik karistus, vanglakaristus, NLi ajal kommunistlikku parteisse kuulumine, represseeritud isikud)	
Kodakondsuse tõttu	Kodakondsuse omamine, teatud maa kodakondsus või ka kodakondsuse puudumine

2. Kaart 2: küsimustes 2 ja 12 küsitakse valdkondade või situatsioonide kohta, kus on tulnud ette ebavõrdset kohtlemist isiku omaduste või sotsiaalse positsiooni tõttu, st kaardil 1 toodud põhjustel.

**HARIDUSE
VALDKOND**

Kajastamisel kooliõpikutes ja õppetundides – õpikute tekstid või pildid või õpetaja kommentaarid, mis kinnistavad levinud hoiakuid, mis soodustavad ebavõrdset kohtlemist (nt läbi traditsiooniliste soorollide või ilmaliku maailmanägemuse kinnistamise jms).

**TEENUSTE
VALDKOND**

Ühistranspordis – mõeldakse ühistranspordi füüsilisi tingimusi (kitsad ukSED, kõrged trepid).
Avalikule teabele juurdepääsul – infot esitatakse sellises vormis või kohas või näiteks ka liiga lühikese aja jooksul, nii et seda vajavatel inimestel on raske või pole võimalik vastavat infot kätte saada.

**SOTSIAALSETE
SUHETE VALDKOND**

Naabrite poolt – naabrid kohtlevad teistest halvemini, nt keelduvad tervitast, eiravad ettepanekuid ühistukoosolekuteks vms kaardil 1 toodud põhjustel (siia ei kuulu lihtsalt halb läbisaamine või ebaviisaku naabrite vahel).

Töökaaslaste poolt – töökaaslased suhtlevad vähem (kui teiste kolleegidega), ei kutsuta osalema ühistele üritustele või esineb probleeme infovahetusega jms mingi tunnuse tõttu, mis on kaardil loetletud.

Ühingutes ja seltsides – näiteks ei valita juhtorganitesse või esindama organisatsiooni avalikkuse ees või ei arvestata arvamusega koosolekutel.

Perekondlikes suhetes – ei arvestata võrdselt teiste pereliikmetega otsuste tegemisel, ebavõrdne tööjaotus mõnel kaardil toodud tunnuse põhjal. Tõrjuv suhtumine nt teisest rahvusest või rassist perekonda tuleva inimese või erinevate seksuaalsete eelistustega pereliikme suhtes.

Muus sotsiaalsete suhetega seotud olukorras – koheldakse teistest halvemini mõnes muus olukorras, mis seotud inimestevahelise läbikäimisega. Nt sõprade hulgas, tänaval võõraste inimeste poolt, tutvuste sobitamisel ajal jne – mingi tunnuse tõttu, mis on kaardil ära toodud.

MEEDIA VALDKOND

Mingite konkreetsete tunnuste poolest eristatavate sotsiaalsete gruppide (nt rassiliste, puude vms) kajastamine halvustavalt või hoopis mitte kajastamine (vältimine) meedia erinevates vormides.

**RIIGIVÕIM JA
KORRAKAITSE**

Halvustav või negatiivne suhtumine korrakaitse- või riigiasutuste poolt, mis takistab vajalikku asjaajamist või selle protseduure (nt mingi toetuse taotlemisel) või mõjub negatiivselt ametkondlike või poliitiliste otsuste langetamisele (nt kohalikus omavalitsuses, riigiasutuses), k.a otsused, mis puudutavad teatud gruppe ühiskonnas (mitte indiviidi tasandil).

Märkused intervjuerimise kohta

Kuna antud uurimuse teema on äärmiselt delikaatne, siis kindlasti oleks hea, kui sobiliku vastajaga tehakse võimalusel intervjuu eraldi ruumis. Juhul kui vastaja ei soovi mõnedele küsimustele vastata, siis on tal selleks lähtuvalt ESOMARI reeglitele alati õigus, kuid sel juhul tuleks alati enne järgmise küsimuse juurde siirdumist vastajale meelde tuletada, et tegu on anonüümse küsimustikuga (nagu kõik uuringud) ning et uuringutulemusi ei avaldata üksikisiku kohta, vaid üldistatult.

Kindlasti ei tohi vastaja vastuseid kritiseerida, halvustada ega temaga vaidlusesse laskuda, kui Teie arvamus erineb vastaja omast. Oluline on uurida vastaja subjektiivset arvamust, põhinedes tema enda kogemustele ja hinnangutele seoses ebavõrdse kohtlemisega. Juhul kui vastaja ei ole kindel, kas mingis situatsioonis on tegemist diskrimineerimisega, siis võite selle aspekti puhul, mis talle vastamisel raskusi tekitab, aidata juhendis toodud täpsustuste ja seletuste piires (vt kaart 1 ja kaart 2 täpsustusi). Kindlasti tuleks vastajale sel puhul ka rõhutada, et vastates tuleks lähtuda alati sellest, kuidas ta hindab antud situatsiooni/aspekti võrreldes teiste inimestega (nt mehi võrreldes naistega, noori võrreldes vanadega, venelasi võrreldes eestlastega jne).

Märkused ankeedi täitmise kohta

- Ankeedi esilehel punktis 2 on oluline alevi, aleviku ja küla puhul märkida **ka** vald. Punktis 4 märkida vastaja enda hinnang, kas ta peab end keskuse või ääreala elanikuks.

- Küsimuses 1 küsitakse vastaja hinnangut ebavõrdse kohtlemise kohta Eesti ühiskonnas üldiselt. Vastus tuleb märkida iga aspekti kohta.
- **Edasised küsimused puudutavad vastaja hinnanguid ja kokkupuuteid seoses ebavõrdse kohtlemisega viimase kolme aasta jooksul** (v.a küsimused 23 ja 24)!
- Küsimuse 2 puhul tuleb ära märkida kõik juhtumid, kus ta on isiklikult kokku puutunud ebavõrdse kohtlemisega viimase kolme aasta jooksul, ning peale seda märkida küsimusesse 3 ajalisel mõttes kõige viimane diskrimineerimisega seotud juhtum (st valik tuleb teha nende vastuste hulgas, mida vastaja nimetas küsimuses 2).
- Küsimustes nr 2 ja 12 võib olla mitu vastust.
- Küsimustes nr 3 ja 13 võib olla mitu vastust.
- Küsimustes nr 4 ja 14 tuleb kindlasti kirjeldada ebavõrdse kohtlemise juhtu. See üleskirjutus peaks olema lühike, ent informatiivne. Soovitav on fikseerida 3-4 lausega probleemi ilmumise algseis, käik ja lahendus. (Vajadusel viidake märgitud juhtumile ja küsige näiteks: „Kuidas see olukord täpsemalt oli?“). **Erand: juhul kui tekib situatsioon, et vastaja ei ole nõus Teile neile küsimustele suuliselt vastama (nt ei soovi, et keegi pereliikmetest kuuleks), võib ainult nende kahe küsimuse puhul anda vastajale ankeedi, et ta ise konkreetse viimase diskrimineerimisega seotud juhtumi üles kirjutaks. Peale seda tuleb jätkata intervjuuga. Seda varianti vastajale ise välja pakkuda ei tohi, vaid kasutada ainult erandsituatsioonis.*
- Küsimuses 32: **majapidamine (leibkond)** – leibkonna moodustavad inimesed, kes elavad tavaliselt koos, st jagavad ühte elamispinda ning neil on ühised rahalised ja/või toiduressid. Leibkonna hulka kuuluvaks loetakse ka need inimesed, kes õpingute, töö, kohustusliku ajateenistuse või muude sarnaste põhjuste tõttu ajutiselt mujal elavad, aga on perega vähemalt poole (või enama) sissetuleku osas majanduslikult seotud. Leibkonda kuuluvaid inimesi nimetatakse leibkonnaliikmeteks. Leibkonna võib moodustada ka üks inimene, st inimene elab üksik.
- Küsimus 44: igasugused **hobidega** seotud organisatsioonid panna spordi-, vaba aja või kultuuriseltsi alla. Kui vastaja ütleb lihtsalt MTÜ, siis liigitada see vastavalt MTÜ tegevuse sisule (võib olla nii kutseühing, spordi- vm organisatsioon).
- Palume pidada kinni nõutud vastusevariantide arvust ja suunamistest. Ankeedi lõpus rubriiki „Intervjueerija märkused vastaja või intervjuu iseärasuste kohta“ saab märkida selliseid tähelepanekuid, mis võiksid põhjendada mõningaid vastuseid ankeedis: näiteks mingi puue, ebaharilik väljumine (punkar jne) või muu selline. Kui mingeid erilisi tähelepanekuid ei ole, siis pole vaja seda täita.
- Arvestades hiljutisi sündmusi Eesti ühiskonnas on tõenäoline, et vastamisel kalduetakse keskenduma pronksmehe-temaatikale. Palume siiski sellega mitte piirduda, vaid juhtida vastaja tähelepanu (ka) võimalikele tavaelus kogetud ebavõrdse kohtlemise juhtudele.
- **Venekeelses ankeedis küsimuses 24 on kogemata ära jäänud variant 10 „muu, mis?“.** Palume vajadusel kirjutada öeldu lihtsalt küsimuse viimaseks vastuseks.

Ka juhul, kui vastaja juba vastamise alguses ütleb, et ta üldse ei tea mingit diskrimineerimist ei enda ega lähikondsete elus ega ka mujal üldse olevat, läbige temaga ikka kogu ankeet ja küsige kõik nõutud küsimused. Vastamise käigus võib tal tekkida mõtteid, seoseid ja meenutusi, mis vastustena uuringu korraldajaid vägagi huvitavad.

Küsimuste korral palume võtta ühendust:

Hella Kaldaru, uuringujuht	668 4859
Marina Karpištšenko, küsitlusosakonna juht	668 4857 / 5668 9998
Marje Sepp, küsitluspiirkonna juht	668 4855 / 5669 0095
Rutt Vihtla, küsitluspiirkonna juht	668 4851 / 5668 9898

Jõudu ja edu!

Lisa 3. OLULISIMAD SOTSIAAL-DEMOGRAAFILISED TUNNUSED KAALUMATA JA KAALUTUD VALIMIS

Meeste ja naiste ning vanuserühmade proportsioonid kõigi vastanute hulgas (s.t kaalumata valimis) ning kaalutud valimis on esitatud tabelis L3.1.

Tabel L3.1. Meeste ja naiste ning vanuserühmade proportsioonid kõigi vastanute hulgas ning elanikkonna proportsioonide järgi kaalutud valimis (N=1208)

Vanus			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal	Vastanute arv	Osakaal
18–29	16%	195	23%
30–39	13%	154	17%
40–49	17%	205	17%
50–59	19%	234	16%
60–74	24%	285	18%
75+	11%	135	9%
Sugu			
Mehi	40%	479	45%
Naisi	60%	729	55%

Rahvuse, emakeele, kodakondsuse, territoriaalse jaotumuse, elupiirkonna tüübi, elamutüübi ja hariduse osas ei ilmnenud suuri erinevusi kaalumata ja kaalutud valimi vahel (vt tabeleid L3.2–L3.4).

Tabel L3.2. Vastajate rahvus, kodakondsus ja emakeel kaalumata ja kaalutud valimis (N=1208)

Rahvus			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal	Vastanute arv	Osakaal
Eestlasi	67%	809	68%
Venelasi	27%	329	27%
Muust rahvusest	6%	70	5%
Kodakondsus			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal	Vastanute arv	Osakaal*
Eesti	82%	990	82%
Vene	8%	99	8%
Muu välisriik	1%	7	1%
Määramata	9%	112	10%
Emakeel			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal*	Vastanute arv	Osakaal*
Eesti keel	67%	803	67%
Vene keel	32%	390	32%
Muu keel	1%	15	1%

Tabel L3.3. Vastajate haridus kaalumata ja kaalutud valimis (N=1208)

Haridus			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal	Vastanute arv	Osakaal
Algharidus	7%	89	6%
Põhiharidus	13%	158	14%
Keskharidus	24%	287	24%
Kesk-eriharidus põhikooli baasil	14%	170	14%
Kutseharidus, kesk- eriharidus keskkooli baasil	22%	268	23%
Kõrgharidus	20%	236	19%

Tabel L3.4. Vastajate elukohta iseloomustavad näitajad kaalumata ja kaalutud valimis (N=1208)

Elukoht (Tallinn / ülejäänud linnad / alevid, külad ja alevikud)			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal	Vastanute arv	Osakaal
Tallinn	30%	369	30%
Ülejäänud linnad	40%	480	40%
Alevid, külad, alevikud	30%	359	30%
Maakond			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal*	Vastanute arv	Osakaal*
Tallinn	31%	369	30%
Harjumaa	8%	101	8%
Hiiumaa	1%	10	1%
Ida-Virumaa	14%	171	15%
Jõgevamaa	3%	30	2%
Järvamaa	3%	30	3%
Läänemaa	2%	20	2%
Lääne-Virumaa	5%	60	5%
Põlvamaa	3%	32	3%
Pärnumaa	7%	80	7%
Raplamaa	3%	30	3%
Saaremaa	3%	30	2%
Tartumaa	10%	120	10%
Valgamaa	3%	30	3%
Viljandimaa	5%	55	4%
Võrumaa	3%	40	4%

Tabel L3.4 (jätk)

Elupiirkond			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal	Vastanute arv	Osakaal
Keskus	34%	406	33%
Ääreala või mikrorajoon	66%	802	67%
Elamutüüp			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal	Vastanute arv	Osakaal
Eramu	28%	338	28%
Paarismaja/ridaelamu	2%	29	2%
Kuni 12 korteriga maja	12%	147	12%
Maja rohkem kui 12 korteriga	56%	677	56,2
Ühiselamu	1%	7	1%
Muu	1%	10	1%

Tegevusala, sissetulekute ja perekonnaseisu osas olid aga erinevused kaalumata ja kaalutud valimi vahel suuremad. See osutab asjaolule, et need näitajad on sõltuvuses vanusest ning soost suuremal määral kui tabelites L3.2–L3.4 käsitletud näitajad.

Tabel L3.5. Vastajate perekonnaseis kaalumata ja kaalutud valimis (N=1208)

Perekonnaseis			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal*	Vastanute arv	Osakaal*
Abielus	41%	492	40%
Vabaabielus	12%	146	15%
Elab abikaasast eraldi	2%	23	2%
Lahutatud	11%	127	10%
Lesk	18%	215	14%
Vallaline	17%	199	20%
Muu	0%	6	1%

* Märkus: ümardamisvea tõttu on veerus näidatud suhtarvude summa suurem kui 100%.

Tabel L3.6. Vastajate tegevusala kaalumata ja kaalutud valimis (N=1208)

Tegevusala			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal*	Vastanute arv	Osakaal*
Palgatöö täiskoormusega	44%	535	48%
Palgatöö osalise koormusega	5%	63	6%
Ettevõtja	3%	30	3%
FIE	2%	29	3%
Perefirma või oma talupidamise töödes osalemine	1%	7	1%
Töötu	3%	35	3%
Õppur	4%	50	6%
Vanadus- või teenitud aastate pensionil	27%	325	21%
Pensionil muu põhjuse tõttu (nt töövõimetus)	6%	70	5%
Kodune	2%	25	2%
Lapsehoolduspuhkusel	2%	29	3%
Muu	1%	10	1%

* Märkus: ümardamisvea tõttu on veerus näidatud suhtarvude summa suurem kui 100%.

Tabel L3.7. Vastajate poolt teatatud majapidamise netosissetulek kuus pereliikme kohta ning isiklik netosissetulek kuus kaalumata ja kaalutud valimis (N=1208)

Netosissetulek pereliikme kohta			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal	Vastanute arv	Osakaal
Kuni 2000 kr	10%	115	10%
2001–3000 kr	15%	176	15%
3001–4000 kr	27%	324	23%
4001–6000 kr	19%	226	19%
6001–8000 kr	8%	93	8%
8001 – 10 000 kr	6%	67	6%
Üle 10 000 kr	4%	52	5%
Keeldub avaldamast	7%	81	7%
Ei oska öelda	6%	74	7%
Isiklik netosissetulek			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal*	Vastanute arv	Osakaal*
Kuni 2000 kr	8%	96	9%
2001–3000 kr	10%	120	9%
3001–4000 kr	26%	312	22%
4001–6000 kr	16%	196	16%
6001–8000 kr	12%	145	12%
8001 – 10 000 kr	9%	103	10%
Üle 10 000 kr	9%	109	11%
Keeldub avaldamast	7%	84	8%
Ei oska öelda	4%	43	4%

* Märkus: ümardamisvea tõttu on veerus näidatud suhtarvude summa suurem kui 100%.

Eeldame, et üheks oluliseks teguriks, mis mõjutab ebavõrdset kohtlemist puudutavaid arusaamu ja kogemusi, on seegi, kas inimesel endal või tema perekonnaliikmel on mõni puue, vaegus või pikaajaline haigus. Mõnel juhul vajab kõnealune isik ka kõrvalist abi oma igapäevastes toimetustes. Kuna sellised probleemid süvenevad vanemas eas, olid nad kaalumata valimis rohkem esindatud kui analüüsi aluseks olevas soo- ja vanuserühmade järgi kaalutud valimis (tabel L3.8). Nagu teistelegi intervjuudes esitatud küsimustele, oli puuet või haigust puudutavatele küsimustele vastamine vabatahtlik, millest vastajaid ka teavitati.

Tabel L3.8. Nende vastajate osakaal kaalumata ja kaalutud valimis, kellel endal või kelle perekonnaliikmel on mõni puue, vaegus või pikaajaline haigus ning kes vajavad selle tõttu oma igapäevastes toimetustes kõrvalist abi (N=1208).

Vastajal haigus, puue või vaegus			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal	Vastanute arv	Osakaal
On, vajab kõrvalist abi	8%	91	6%
On, ei vaja kõrvalist abi	21%	252	19%
Ei ole	71%	860	75%
Ei soovi vastata	0%	5	0%
Perekonnaliikmel haigus, puue või vaegus			
	Kaalumata valimis		Kaalutud valimis
	Osakaal	Vastanute arv	Osakaal
On, vajab kõrvalist abi	8%	95	7%
On, ei vaja kõrvalist abi	8%	96	8%
Ei ole	79%	953	80%
Ei soovi vastata	5%	65	5%
Peres kokku vaegusi, haigusi, puudeid			
Vastajal ega perekonnaliikmel ei ole puuet ega vaegust	62%	747	65%
Vastajal või perekonnaliikmel on puue ja ta vajab kõrvalist abi	14%	166	12%